

Петро Андрушко,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

УДК 343

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ОРІЄНТИРИ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНА ПРАКТИКА

(Продовження. Початок див. журнал «Юридична Україна»
№ 10–12, с. 176–241)

Аналізуються питання кримінально-правової оцінки та кваліфікації злочину, передбаченого ст. 372 КК України; дається теоретичне обґрунтування понять «кримінальна відповідальність», «завідомо невинуватість», «кримінально-правова кваліфікація», розмежування споріднених із зазначеною у названій статті складів інших злочинів; визначається мотивація вчинення діяння спеціальним суб'єктом злочину, що може притягнути завідомо невинного до кримінальної відповідальності; уточнюються теоретичні позиції щодо складу злочину, практики притягнення до відповідальності; надаються типові помилки суб'єктів правозастосовної практики.

Ключові слова: склад злочину; кваліфікація злочину, передбаченого ст. 372 КК України; кримінальне провадження; зміст мотиву і мети притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності; судова практика; фальсифікація доказів.

II. Особливості кримінально-правової кваліфікації притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності в доктрині кримінального права і правозастосовної практики (частина друга)

2.1. Кримінально-правова кваліфікація (правова кваліфікація кримінального правопорушення за термінологією КПК): поняття, види, принципи, форми об'єктивізації у процесуальних документах кримінального провадження

При здійсненні кримінально-правової

кваліфікації дій слідчих і прокурорів, які склали протоколи про затримання доставлених до слідчих підрозділів затриманих уповноваженими службовими особами — працівниками міліції учасників масових акцій протесту, приймали рішення про притягнення до кримінальної відповідальності (повідомляли про підозру у вчиненні кримінального правопорушення) затриманих (затриманим) уповноваженими службовими особами — працівниками міліції учасників масових акцій протесту, і звертались до слідчих суддів з клопотаннями про застосування до підозрюваних запобіжного

заходу у вигляді тримання під вартою, слід безумовно дотримуватись принципів кримінально-правової кваліфікації. До таких принципів С. Ф. Денисов і О. О. Мірошник, здійснивши аналіз позицій з цих питань вчених — фахівців у галузі кримінального права (В. О. Навроцького, В. Божка, В. О. Тулякова, М. І. Хавронюка, О. О. Дудорова, Є. О. Письменського, М. В. Галабали та ін.) пропонують віднести: принцип законності, принцип верховенства права, принцип стабільності, принцип офіційності, принцип повноти, принцип точності, принцип індивідуальності, принцип недопустимості подвійного інкримінування, принцип об'єктивності, принцип вирішення спірних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються; а також окремі статті, в яких розкрито зміст цих принципів.

Під принципами кримінально-правової кваліфікації С. Ф. Денисов і О. О. Мірошник розуміють систему науково обґрунтованих, стабільних, таких, що застосовуються свідомо найбільш загальних правил, на підставі яких здійснюється вибір кримінально-правової норми, яка передбачає скоєне діяння, доводиться необхідність застосування саме цієї норми і процесуально закріплюється висновок, що діяння охоплюється саме обраною нормою [1].

М. І. Панов вважає, що принципи (від лат. *principium* — основа, начало, те, що лежить в основі певної теорії, вчення) кваліфікації у кримінальному праві — це основоположні ідеї і відправні положення, на підставі яких особа, що застосовує кримінальний закон, встановлює відповідність ознак вчиненого суспільно небезпечного діяння ознакам складу злочину, передбаченого певною кримінально-правовою нормою. При цьому М. І. Панов зазначає, що принципи кваліфікації злочинів, базуючись, перш за все, на загальноправових принципах гуманізму, справедливості, демократизму, рівності всіх громадян перед законом, верховенства права та законності, а також на базових принципах кримінального права: відповідальності особи лише за вчинення суспільно небезпечного діяння, що визначено законом як злочин; відповідальність тільки за

наявності вини; особистий характер відповідальності; диференціація і індивідуалізація кримінальної відповідальності і покарання, які є похідними від загальноправових принципів, розвивають і уточнюють загальноправові і кримінально-правові принципи і визначають основні й суттєві властивості даної розумової оціночно-пізнавальної діяльності особи, що застосовує закон про кримінальну відповідальність.

Зауваживши, що принципи кваліфікації вбирають у себе новітні досягнення науки кримінального права, становлять її квінтесенцію, уособлюють у собі великий позитивний досвід у сфері застосування норм кримінального права, М. І. Панов відмічає, що тому ці принципи виступають як своєрідні орієнтири і беззаперечні правила, якими мають керуватися у своїй діяльності всі суб'єкти (відповідні державні органи і їх посадові особи), на яких покладено обов'язок із застосування норм кримінального права і кваліфікації злочинів, і відносить до принципів кваліфікації такі: законність; об'єктивність; офіційність; точність; повнота кваліфікації; принцип індивідуальності; вирішення суперечних (спірних) питань на користь особи, дії якої кваліфікуються; недопустимість подвійного інкримінування [2].

М. І. Панов зазначає, що законність є основоположним принципом застосування норм закону про кримінальну відповідальність і означає: 1) неухильне і точне дотримання особою, що здійснює кваліфікацію, положень Конституції України і норм чинного кримінального законодавства, що визначають склад злочину, як логіко-юридичну нормативну модель кваліфікації суспільно небезпечних діянь, а також норм кримінально-процесуального законодавства та інших законів і підзаконних нормативно-правових актів; 2) при цьому безперечно виключається кваліфікація суспільно небезпечних діянь за аналогією, забороненою ч. 4 ст. 3 КК; 3) неприпустимою є і неправильна кваліфікація при будь-якому з її варіантів; 4) цей принцип базується на положеннях Конституції, зокрема на ст. 19, яка встановлює правило, згідно з яким органи державної влади і їх посадові особи, в тому числі й ті,

на яких покладено обов'язок кваліфікації злочинів, зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Крім того, ст. 58 Конституції в ч. 2 передбачає: «Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення». І, нарешті, вказаний принцип прямо передбачений в п. 1 ч. 3 ст. 129 Конституції, згідно з яким до основних принципів судочинства, у тому числі і на стадії досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень, є принцип законності; 5) цей принцип впливає також із змісту ч. 2 ст. 2, ч. 3 ст. 3, ч. 1 ст. 11 КК, він також безпосередньо вказаний в ч. 1 ст. 9 КПК, згідно з якою «Під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства».

Слушними є твердження М. І. Панова, що принцип законності зобов'язує правозастосувача точно застосовувати норму закону про кримінальну відповідальність, що в повному обсязі охоплює все вчинене, і якщо така норма в КК відсутня, то це означає що вчинене діяння не містить складу злочину, є правомірним із позицій кримінального права, і тому кваліфікація цього діяння має бути негативною. Принцип законності, відмічає М. І. Панов, є домінуючим у системі принципів кваліфікації, а отже, його додержання означатиме виконання інших принципів кваліфікації, а наслідком здійснення принципу законності є об'єктивно правильна кваліфікація вчиненого суспільно небезпечного діяння, яка відповідає всім вимогам кримінального і кримінально-процесуального права [3].

Вартими уваги є також міркування-твердження М. І. Панова щодо змісту принципу об'єктивності кваліфікації злочинів, а саме, що цей принцип підкреслює, що особа (дізнавач, слідчий, прокурор, суддя, суд), яка застосовує

кримінальний закон, діє самостійно, незалежно від інших посадовців та інших осіб, виходить лише із об'єктивно встановлених на підставі норм кримінально-процесуального законодавства обставин кримінального провадження та оцінки вчиненого суспільно небезпечного діяння і керується тільки законом. При цьому мають виключатися припущення, здогади, особисті погляди, уявлення, вподобання-симпатії чи антипатії. Головними підставами оцінки у зв'язку з цим для формування висновку щодо кваліфікації повинні бути об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що характеризують вчинене діяння, його суспільну небезпечність (характер і ступінь), і воля законодавця, що знаходить втілення у кримінально-правових нормах закону при формулюванні в них ознак відповідних складів злочинів. Свобода розсуду (дискреція) правозастосувача при цьому має бути зведена до мінімуму (навіть нівельована), рішення, які він приймає, завжди повинні мати належну аргументацію, особливо при застосуванні норм кримінального права з бланкетними диспозиціями, а також тих, в яких ознаки складу злочину визначаються шляхом застосування оціночних понять. Додержання принципу об'єктивності (як і законності) є об'єктивною і необхідною умовою правильної кваліфікації злочинів [4].

Зауважимо, що віднесення М. І. Пановим до суб'єктів кваліфікації злочинів дізнавача є неточним (безпідставним), оскільки КПК 2012 р. не відносить до сторони кримінального провадження з боку обвинувачення дізнавача. Водночас КПК виділяє як різновид досудового розслідування дізнання, під яким розуміється досудове розслідування кримінальних проступків (ч. 1 ст. 293 КПК). Статтею 293 КПК встановлено, що досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими цим Кодексом, з урахуванням положень глави 25 «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків» КПК. Зокрема ст. 300 КПК передбачено, що для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі

слідчі (розшукові) дії, передбачені цим Кодексом, окрім негласних слідчих (розшукових) дій.

Таким чином, кваліфікація злочинів на стадії досудового розслідування здійснюється лише слідчим, прокурором і, у окремих випадках, слідчим суддею, судом.

В. О. Навроцький зазначає, що принцип законності кримінально-правової кваліфікації по суті пов'язаний з вирішенням усіх питань кримінально-правової кваліфікації і справляє визначальний вплив на зміст усіх інших принципів кваліфікації, тому є головним серед них. Найбільш зримо дія цього принципу виявляється, на думку О. В. Навроцького, зокрема у таких положеннях: питання кваліфікації злочинів мають однаково вирішуватися на всій території держави, тобто однорідні злочини повинні кваліфікуватися за одними і тими самими статтями кримінального закону незалежно від місця їх вчинення; має забезпечуватися однакова правова оцінка діянь усіх однойменних суб'єктів, незалежно від їх соціальних, демографічних та інших ознак; законність кваліфікації повинна забезпечуватися у діяльності всіх правоохоронних та судових органів, незалежно від їх рівня; фактичною підставою кваліфікації можуть бути лише дані, отримані відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, а інформація, одержана без дотримання відповідних положень КПК, у тому числі внаслідок примушування до дачі показань, фальсифікація доказів, не повинні братися до уваги при кваліфікації скоєного; при кваліфікації має місце пріоритет диспозиції над санкцією кримінально-правової норми, що означає, що, кваліфікуючи посягання, слід виходити з його ознак, закріплених у диспозиції статті Особливої частини, а не в санкції (можливого покарання), оскільки протилежний підхід — вибір покарання до даної особи — свідчить, що працівник правоохоронного органу, який кваліфікує скоєне, ставить себе на місце законодавця; не допускається кваліфікація за аналогією, тобто за статтею, яка прямо не передбачає скоєне посягання [5].

У літературі для позначення діяльності щодо правової оцінки вчиненого осо-

бою діяння в аспекті визнання/невизнання його таким, що містить склад злочину (склад кримінального правопорушення відповідно до термінології КПК 2012 р.) і характеризується ознаками злочину, визначеними законодавцем у ст. 11 КК, перш за все ознакою суспільної небезпечності, вживалось і вживається декілька термінопонять (термінів): «кваліфікація злочину», «кваліфікація злочинів», «кримінально-правова кваліфікація», «кваліфікація кримінального правопорушення», «правова кваліфікація кримінального правопорушення». Окремі із зазначених термінопонять вживаються і в КК чи в КПК. Наведені термінопоняття одними фахівцями розглядаються як однакові за змістом, іншими дослідниками — як такі, що мають різний зміст і правове значення. У разі прийняття Закону «Про кримінальні проступки» і набрання ним чинності будуть, очевидно, вживатись також термінопоняття «кримінально-правова кваліфікація проступку», «кваліфікація кримінального проступку», «правова кваліфікація кримінального проступку».

В. Я. Тацій, позиція якого з основних питань теорії кваліфікації злочинів (теорії кримінально-правової кваліфікації) є відображенням фундаментальних положень цієї теорії, запропонованих (розроблених) В. М. Кудрявцевим ще на початку 60-х років минулого століття, які поділяються більшістю українських вчених і нині, пише, що в юридичній літературі поняття «кваліфікація злочину» використовується у двох значеннях: 1) як певний логічний процес встановлення ознак того чи іншого злочину в діях (бездіяльності) винуватого; 2) як кінцевий результат такої діяльності — офіційне визнання та правове закріплення отриманих висновків у юридичному акті щодо відповідності самого діяння конкретній нормі закону про кримінальну відповідальність. Кваліфікацію злочинів В. Я. Тацій визначає як встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння та ознаками злочину, передбаченого нормою закону про кримінальну відповідальність [6].

М. І. Панов зазначає, що за своєю суттю і змістом кваліфікація злочинів зав-

жди пов'язана з необхідністю обов'язкового встановлення і доказування кримінально-процесуальними і криміналістичними засобами двох надзвичайно важливих обставин: 1) факту вчинення особою (суб'єктом злочину) суспільно небезпечного діяння, тобто конкретного акта її поведінки (вчинку) у формі дії чи бездіяльності; 2) точної відповідності ознак цього діяння ознакам складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК. Вказані обставини в літературі прийнято називати «підставами кримінально-правової кваліфікації» [7].

В. Я. Тацій зазначає, що до поняття кваліфікації включається як розумовий процес дослідження, аналітична діяльність, так і відповідний результат, тобто юридичне закріплення відповідного висновку щодо кваліфікації вчиненого в офіційному правовому документі (наприклад, в обвинувальному акті, вироку суду) [8].

Не висловлюючи власної позиції з питань про суб'єктів кваліфікації та її види, В. Я. Тацій пише, що таку кваліфікацію (визначення якої ним дається і наведене вище), «називають офіційною або легальною, бо вона завжди здійснюється: 1) по конкретному кримінальному провадженню; 2) уповноваженими на це офіційними представниками держави (слідчим, прокурором, суддею); 3) її висновки закріплюються в певних правових документах (обвинувальному акті, вироку тощо). Офіційна кваліфікація завжди є однією із форм правозастосовної діяльності і тому тягне за собою передбачені законом правові наслідки» (наприклад, є підставою для фіксування кримінального провадження, тримання під вартою як запобіжного заходу та ін.). При цьому В. Я. Тацій уточнює, що поряд із цим виділяють також доктринальну, або неофіційну кваліфікацію, під якою розуміють правову оцінку відповідного злочину, яка здійснюється неофіційними особами, і найчастіше така кваліфікація знаходиться в публікаціях, доповідях, висновках наукових працівників, вона може здійснюватися також різними організаціями та окремими громадянами» [9].

Звернемо увагу на два моменти.

По-перше, В. Я. Тацій говорить про встановлення відповідності між ознаками вчиненого діяння та ознаками злочину, передбаченого нормою закону про кримінальну відповідальність. Але ознаки злочину визначаються у ст. 11 КК, а не нормою закону про кримінальну відповідальність. Останньою визначаються ознаки складу злочину. По-друге, В. Я. Тацій не згадує про те, що у КПК вживається термінопоняття «правова кваліфікація кримінального правопорушення».

В. Я. Тацій виділяє два види кваліфікації злочинів — офіційну і доктринальну. Зазначивши, що офіційна (легальна) кваліфікація безпосередньо пов'язана з кримінальним процесом та його стадіями і виділивши три етапи, пов'язані із застосуванням закону, крізь які проходить кваліфікація злочину, В. Я. Тацій відмічає, що найбільш складним у практичному сенсі є третій етап кваліфікації, коли визначається конкретна норма, під яку підпадає конкретний злочин, для чого важливо встановити всю сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак вчиненого злочину і визначити їх відповідність конкретній нормі Особливої частини КК [10].

Як зазначалось, М. І. Панов одним із принципів кваліфікації злочинів називає її офіційність. Суть цього принципу М. І. Панов вбачає у тому, що застосування норм кримінального закону, в тому числі і кваліфікації суспільно небезпечних діянь, є прерогативою держави та уповноважених на те її органів і їх посадових осіб, має публічний і офіційний характер і не може бути передане (делеговане) іншим особам, які таких повноважень не мають. При цьому М. І. Панов уточнює, що офіційність кваліфікації — це не тільки право, надане відповідному суб'єкту кваліфікації, а й правовий обов'язок, покладений на нього згідно з чинним законодавством щодо необхідності правильної кваліфікації вчиненого суспільно небезпечного діяння, обставини якого об'єктивно встановлені під час досудового слідства чи при розгляді кримінального провадження у суді, та що дана кваліфікація завжди має досить значні правові наслідки для особи, дії якої кваліфікують, оскільки пов'язані із

суттєвими обмеженнями її прав і свобод, і тим самим офіційна кваліфікація, що надається від імені держави органом досудового розслідування, прокурором і судом і здійснюється у відповідній процесуальній формі, суттєво відрізняється від неофіційної, у тому числі й доктринальної кваліфікації, значення якої полягає головним чином лише у вагомості аргументації, що лежить в основі пропозитивних рішень [11].

М. І. Панов, окрім офіційної/неофіційної, виділяє за різними критеріями і інші види кваліфікації злочинів. Зазначивши, що у навчальній науковій літературі з кримінального права пропонуються різні види кваліфікації злочинів, М. І. Панов вважає за доцільне виділяти такі види кваліфікації злочинів.

1. Кваліфікація злочинів органами досудового розслідування: органом дізнання, слідчим, прокурором. КПК виокремлює такі види обов'язкової на цій стадії кваліфікації: а) кваліфікацію кримінального правопорушення (злочину) при внесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що є нормативною підставою для досудового розслідування — попередня правова кваліфікація (п. 5 ч. 5 ст. 214 КПК); б) при повідомленні про підозру (пункти 5, 6 ст. 277 КПК); в) при закритті кримінального провадження (ст. 284 КПК); г) при складанні клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності (п. 4 ч. 1 ст. 287 КПК); г) при складанні обвинувального акта (п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК).

2. Кваліфікація злочинів судом (судова кваліфікація) на різних стадіях судового провадження і при ухваленні судових рішень: кваліфікація злочинів при судовому провадженні судами першої інстанції при ухваленні рішень і вироків (ст. 368 КПК); кваліфікація судом апеляційної інстанції при перегляді судових рішень (ухвал та вироків), ухвалених судами першої інстанції (статті 392, 408, 409, 413 КПК); кваліфікація злочинів судом касаційної інстанції при перевірці правильності застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм мате-

ріального (кримінального) права (статті 424, 433, 438 КПК); кваліфікація злочинів Верховним Судом України при перегляді судових рішень в особливому порядку, встановленому КПК (статті 445, 448, 449, 455 КПК); кваліфікація злочинів, що надається в окремих роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України у відповідних його постановках¹.

Неофіційну кваліфікацію М. І. Панов поділяє на доктринальну і звичайну (буденну) і зазначає, що: 1) доктринальна кваліфікація не має процесуального оформлення і не пов'язана з юридичними наслідками, — вона надається науковими працівниками та практикуючими юристами в наукових журнальних статтях, монографіях, підручниках, навчальних посібниках та ін., однак дана кваліфікація може мати суттєве консультативне значення для прийняття рішень щодо офіційної кваліфікації, впливає на формування правосвідомості тощо; 2) звичайна (буденна) кваліфікація здійснюється окремими громадянами, журналістами у засобах масової інформації, іншими суб'єктами, що не мають, як правило, юридичної підготовки, і має в цілому характер загальних суджень і висловів щодо злочинності вчинених діянь і тому не має юридичного значення.

За іншим критерієм, кваліфікацію суспільно небезпечних діянь М. І. Панов поділяє на позитивну і негативну: кваліфікація є позитивною у разі, коли суб'єкт кваліфікації доходить висновку про те, що вчинене суспільно небезпечне діяння містить усі ознаки складу злочину, передбаченого певною кримінально-правовою нормою, встановленою у відповідній статті (частині статті) закону про кримінальну відповідальність, негативною — за умов, що у вчиненому діянні не встановлено ознак складу злочину, воно не передбачено нормами чинного КК і тому не є злочинним.

Залежно від специфічних форм і видів прояву суспільно небезпечного діяння кваліфікація може поділятися, на думку М. І. Панова, на кваліфікацію закінчено-

¹ Зауважимо, що Пленум ВС України не наділений повноваженнями приймати постанови, в яких даються роз'яснення з питань кваліфікації злочинів. Такі постанови Пленум ВС України приймав до набрання чинності Законом «Про судоустрій і статус судів» від 10 липня 2010 р., але його роз'яснення мали рекомендаційний, а не обов'язковий характер.

го злочину і незакінченого злочину, кваліфікацію злочину, вчиненого однією особою, і вчиненого групою осіб у співучасті, кваліфікацію одиничного злочину і множинності злочинів (повторності злочинів (ст. 32 КК), сукупності злочинів (ст. 33 КК), рецидиву злочинів (ст. 34 КК); кваліфікацію при подоланні конкуренції кримінально-правових норм (конкуренція загальної і спеціальної норм, норм спеціальних, норм, що співвідносяться як частка і ціле, та ін.).

Крім того, М. І. Панов вважає, що кваліфікація злочинів може поділятися також на правильну й неправильну. Правильна кваліфікація — це така, при якій ознаки вчиненого суспільно небезпечного діяння точно збігаються з ознаками складу злочину, передбаченого КК, і в повному обсязі охоплюються ними, а неправильною (помилковою) є така кваліфікація, при якій відсутня точна відповідність ознак вчиненого діяння ознакам складу злочину, передбаченого тією чи іншою нормою КК. Неправильна кваліфікація, на думку М. І. Панова, може мати місце, коли особа, що застосовує кримінальний закон, доходить висновку, що вчинене діяння підпадає під ознаки певного складу злочину, вказаного в конкретній статті КК, тоді як воно передбачено іншим складом злочину і, відповідно, іншою кримінально-правовою нормою, або взагалі не є злочинним і караним, оскільки не передбачене законом про кримінальну відповідальність; коли вона є недостатньою, — у випадках коли закон, що застосовується при кваліфікації, не охоплює за обсягом усіх ознак вчиненого, у зв'язку з чим виникає потреба в додатковому застосуванні тієї чи іншої норми закону про кримінальну відповідальність (за правилами сукупності злочинів), а також надмірна (зайва) кваліфікація, коли крім статті КК, що (в повному обсязі) охоплює всі ознаки вчиненого, застосовується також інша, надлишкова стаття, в якій немає потреби і вона є зайвою [12].

М. І. Панов вважає, що кваліфікація злочинів, з точки зору структурного аналізу, вимагає наявності двох елементів як необхідних її складових: суспільно небезпечне діяння, ознаки якого впливають із змісту ч. 1 ст. 2 та ч. 1 ст. 11 КК, і

склад злочину — як нормативно-правове утворення (юридична конструкція), ознаки якого безпосередньо вказані у кримінальному законі або однозначно впливають із його змісту при тлумаченні.

М. І. Панов, відмітивши, що в літературі з кримінального права поряд із поняттям «кваліфікація злочинів» застосовують поняття «кримінально-правова кваліфікація», до змісту якого відносять кваліфікацію (надання правової оцінки) не тільки суспільно небезпечним діянням, що є злочинами, а й іншим діянням: діяння осіб неосудних, діяння при необхідній обороні, затриманні злочинця або за інших обставин, що виключають злочинність діяння [13], стверджує, що таке широке трактування поняття «кримінально-правова кваліфікація» навряд чи заслуговує на підтримку, оскільки предметом правового регулювання кримінального права є злочин і встановлені за нього у законі покарання та інші заходи кримінально-правового характеру. М. І. Панов вважає, що до предмету (об'єкта) кваліфікації у кримінальному праві слід відносити лише такі суспільно небезпечні діяння, які визнані законом про кримінальну відповідальність злочинами, а інші діяння, що не є злочинами, хоча і можуть бути об'єктивно суспільно небезпечними (діяння неосудних, осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, а також діяння, що не є протиправними у кримінально-правовому сенсі — діяння, вчинені у стані необхідної оборони, при затриманні особи, що вчинила злочин, при крайній необхідності тощо), за своєю суттю не є об'єктами кримінально-правової кваліфікації у строгому розумінні цього слова. М. І. Панов вважає, що у даному випадку, безумовно, слід вести мову про розмежування злочинів і діянь, що мають із ним суттєву схожість, але при цьому не є злочинами, навпаки, визнаються правомірними, а тому у кримінальному праві кримінально-правову кваліфікацію більш правильно слід трактувати лише як кваліфікацію суспільно небезпечних діянь, що передбачені кримінальним законом як злочин [14].

Зауважимо, що в теорії кримінального права об'єктом розмежування є: 1) суміжні склади злочинів; 2) склади

злочинів і складі аналогічних (схожих) за об'єктивними ознаками адміністративних, дисциплінарних та інших деліктів, що не є злочинами. Це ж фактично визнає і М. І. Панов, розглядаючи питання про розмежування складів злочинів, сприймаючи при цьому визначення поняття розмежування складів злочинів, яке дається Л. П. Брич [15].

Питання про розмежування складів злочинів і правомірних діянь взагалі ставитись не може (постановка такого питання є, принаймні, некоректною), оскільки всі діяння, які не визнаються законом про кримінальну відповідальність та КУпАП суспільно небезпечними, складів правопорушень (кримінальних чи адміністративних) не містять, а, отже, і відсутній об'єкт, від якого має здійснюватись відмежування (з яким має здійснюватись розмежування).

В. О. Навроцький у доповіді «Суперечності, прогалини та дискусійні положення сучасної теорії кримінально-правової кваліфікації» на науково-практичній конференції з нагоди 60-річчя професора В. О. Навроцького, яка відбулась 16 січня 2016 р. у м. Львів, звертав увагу, зокрема, на те, що: 1) не визначене місце теорії кримінально-правової кваліфікації в системі юридичної науки, зокрема: не з'ясовано, в якій частині ця теорія стосується кримінального процесу, а в якій — матеріального кримінального права; за наявності домінуючого підходу, згідно з яким теорія кримінально-правової кваліфікації є частиною науки кримінального права, не аналізується, стосується вона того, що у навчальному процесі та, власне, науці, відносять до загальної частини, чи є складовою особливої частини кримінального права; 2) остаточно не з'ясовано ряд основоположних питань теорії кримінально-правової кваліфікації, серед яких саме поняття кваліфікації, її підстави; 3) існу-

ють та, водночас, не висвітлюються в літературі колізії між матеріально-правовими та процесуальними аспектами теорії кримінально-правової кваліфікації, які особливо загострилися з прийняттям КПК України 2012 року: з точки зору матеріального кримінального права кваліфікацію може здійснювати будь-хто, а у процесі значення має лише кваліфікація, здійснена уповноваженими на те працівниками правозастосовних органів¹; 4) існує цілий ряд положень, які, незважаючи на їх очевидність, принаймні для автора, важко сприймаються та не знаходять свого повсюдного застосування, серед яких сама ідея про те, що діяльність працівників прокуратури, слідчих, суддів полягає саме у кримінально-правовій кваліфікації, а не кваліфікації злочинів. В. О. Навроцький також зазначає, що: про те, що має місце кваліфікація злочину, можна вести мову лише щодо результату відповідної діяльності; науковці повинні досліджувати питання кримінально-правової кваліфікації, оскільки кваліфікація злочинів є лише частиною відповідних положень. При цьому В. О. Навроцький «насмівся сказати», що, незважаючи на те, що продовж останніх 10–15 років термін «кримінально правова кваліфікація» знаходить все більше поширення, він став загальноновизнаним² (як і ідея про те, що кримінально-правова оцінка діяння не обов'язково призводить до висновку про те, що оцінюване діяння є злочином), продовжують виходити навчальні посібники, де йде мова про кваліфікацію злочинів (як і півсотні років тому)³; 5) виникають суперечності, які стосуються окремих принципів кримінально-правової кваліфікації, зокрема забезпеченню повноти кваліфікації часто стають на заваді засади *non bi sir idem*; 6) немає повної відповідності між стабільністю кваліфікації та правилами про

¹ Зауважимо, що у кримінальному процесі значення має не лише кваліфікація, здійснена уповноваженими на те працівниками правозастосовних органів, в тому числі суддями, а й кваліфікація, здійснювана підозрюваним, обвинуваченим та потерпілим при укладенні угод про, відповідно, визнання винуватості або про примирення.

² Зауважимо, що у теорії права, в тому числі у теорії кримінального права, загальноновизнаних положень немає і не може бути.

³ Відмітимо, що дане зауваження стосується, перш за все, підручників та навчальних посібників з кримінального права, підготовлених авторськими колективами вчених Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, позиція яких (В. Я. Тація, М. І. Панова) наводилась раніше.

зворотню дію кримінального закону; 7) є загальновизнані правила кваліфікації при конкуренції загальної і спеціальної норм, однак немає чітко та однозначно визначених правил, відповідно до яких можна встановити, що певні норми перебувають у такому співвідношенні (а не є, наприклад, суміжними) [16].

Поставивши риторичне запитання, чи становлять наведені та численні прямо не відзначені положення недоліки теорії кримінально-правової кваліфікації, В. О. Навроцький дає на нього таку відповідь: «І так, і ні. Діалектичний підхід до науки, прагнення вийти з прокрустових лож юридичного позитивізму дозволяють побачити в прогалинах теорії, її невирішених питаннях широке поле для майбутніх досліджень. А суперечності, як відомо, є рушійною силою і джерелом розвитку. Тому теорія кримінально-правової кваліфікації продовжує розвиватися. І найбільш чорним її днем може стати той, коли наукова спільнота вирішить, що всі питання цієї теорії вирішені, всі спори розв'язані» [17].

Звернемо увагу на те, що визначальною для вирішення питань про поняття кримінально-правової кваліфікації, її змісту, ознак і видів тощо, є відповідь на питання про об'єкт і предмет кримінально-правової кваліфікації. З цього питання науковцями висловлено декілька позицій. Зокрема В. Я. Тацій, М. І. Панов та інші прихильники (послідовники) концептуальних підходів, висловлених свого часу В. М. Кудрявцевим щодо визначення понять кваліфікації злочинів, її змісту, видів, об'єкта та ін., вважають, що об'єктом кваліфікації є злочин.

Слід погодитися з В. О. Навроцьким, що об'єктом кримінально-правової кваліфікації є те, на що спрямована відповідна діяльність, яка підлягає оцінці з точки зору кримінального закону (і кримінального процесуального закону. — Авт.), тому було б неточно визнавати об'єктом кваліфікації злочин, адже про те, що таке діяння є злочином, можна вести мову лише тоді, коли процес кваліфікації завершений і зроблено висновок: має місце посягання, передбачене певною забороняючою нормою кримінального закону. Зауваживши, що кри-

мінально-правовій оцінці піддаються не тільки злочинні посягання, а й інші діяння, які чимось схожі зі злочинами, В. О. Навроцький робить висновок, що узагальнено об'єктом кваліфікації можна назвати діяння, що підлягає кримінально-правовій оцінці. В. О. Навроцький також констатує, що кримінально-правова кваліфікація здійснюється стосовно фактичних обставин, які свідчать про заподіяння істотної шкоди або загрозу такої шкоди та протиправність котрих передбачена Особливою частиною кримінального законодавства [18].

Водночас В. О. Навроцький дає дещо звужене, на наш погляд, поняття кримінально-правової кваліфікації як оцінки діяння, яке заподіяло чи могло заподіяти істотну шкоду та характеризується ознаками кримінальної протиправності, що полягає у визначенні того, якою статтею (частиною, пунктом статті) кримінального закону передбачене вказане діяння; вона включає вибір відповідної статті, обґрунтування необхідності її застосування, процесуальне закріплення висновку про те, що діяння передбачене вказаною статтею та, відповідно, що воно є (не є) злочином чи іншим діянням, передбаченим кримінальним законом [19].

В. О. Навроцький дає також і визначення поняття кваліфікації злочинів — це результат кримінально-правової оцінки діяння органами дізнання, досудового розслідування, прокуратури і суду, внаслідок чого констатовано, що скоєне є злочином, визначена норма(и) кримінального закону, яка (і) передбачає(ють) відповідальність за вчинене, встановлена відповідність між юридично значущими ознаками посягання і ознаками злочину, передбаченими законом, та процесуально закріпленій висновок про наявність такої відповідності [19].

Зауважимо, що у статтях Особливої частини КК визначаються не ознаки певного злочину, а ознаки його складу. Ознаки ж злочину визначені у ст. 11 КК. Тому, очевидно, у визначенні і поняття кримінально-правової кваліфікації, і поняття кваліфікації злочинів слід говорити про встановлення відповідності між ознаками складу вчиненого діяння і ознаками складу злочину, передбачени-

ми законом, а не про встановлення відповідності між юридично значущими ознаками посягання і ознаками злочину, передбаченими законом.

А. В. Савченко, зазначивши, що у нauce кримінального права слід розмежовувати поняття «кримінально-правова кваліфікація» та «кваліфікація злочинів» (поняття «кваліфікація злочинів» є видовим і вузьким за обсягом, а тому воно охоплюється родовим «кримінально-правова кваліфікація» і становить лише його частину), уточнює, що кримінально-правова кваліфікація містить не тільки кваліфікацію злочинів, а й кваліфікацію інших діянь, які можуть і не бути злочинами (малозначних діянь; діянь, вчинених за обставин, що виключають злочинність діяння; діянь осіб, які є неосудними чи не досягли віку кримінальної відповідальності тощо) [20].

Принципово інакше вирішує питання про об'єкт і предмет кваліфікації злочинів, що має кримінально-процесуальний, кримінально-правовий характер, С. Д. Шапченко, який зазначає, що при кваліфікації злочинів у межах кримінального провадження до сфери оціночно-пізнавальної діяльності відповідного суб'єкта потрапляють чотири об'єкти, що мають «фактичний» зміст: а) «реальна» фактична ситуація як первинний об'єкт кваліфікації злочинів; б) її інформаційно-оціночна модель, відображена в матеріалах кримінального провадження («процесуальна» модель, своєрідний первинний предмет кваліфікації злочинів); в) інформаційно-оціночна модель «реальної» фактичної ситуації як елемент свідомості відповідного суб'єкта кваліфікації («ідеальна» модель, безпосередній предмет кваліфікації злочинів); г) фактична ситуація, яка за своїм змістом повністю відповідає безпосередньому предмету кваліфікації злочинів (модифікований об'єкт кваліфікації злочинів; в подальшому вона як самостійний об'єкт не розглядається).

С. Д. Шапченко вважає, що співвідношення між «фактичним» змістом перших трьох із зазначених вище об'єктів може бути різним і виражатися в таких, зокрема, варіантах: а) повна відповідність «фактичного» змісту всіх трьох об'єктів; б) невідповідність «фактично-

го» змісту і «реальної» фактичної ситуації та її «процесуальної» моделі; при цьому «фактичний» зміст «процесуальної» та «ідеальної» моделей співпадають; в) невідповідність «фактичного» змісту і «процесуальної» та «ідеальної» моделей. Не виключений також особливий випадок, який полягає у неможливості створити «процесуальну», а відтак, і «ідеальну» моделі «реальної» фактичної ситуації, достатніх за своїм «фактичним» змістом для здійснення кваліфікації злочинів.

Оцінивши наведені варіанти і зазначений особливий випадок, С. Д. Шапченко робить наступні висновки: 1) повна відповідність «фактичного» змісту і «реальної» фактичної ситуації та її «процесуальної» і «ідеальної» моделей є оптимальним (найбільш прийнятним) варіантом для кваліфікації злочинів; 2) невідповідність «фактичного» змісту і «реальної» фактичної ситуації та її «процесуальної» моделі при певних порушеннях щодо «створення» останньої є неприйнятною для кваліфікації злочинів і має бути усунена (про це, зокрема, йдеться у пунктах 1, 2 ч. 1 ст. 409 КПК); така само невідповідність — при дотриманні відповідних правил «створення» «процесуальної» моделі — може бути прийнятним (допустимим) варіантом для кваліфікації злочинів (у цьому разі «процесуальна» модель має пріоритет перед «реальною» фактичною ситуацією, що, на погляд С. Д. Шапченка, і передбачено з ст. 62 Конституції України та частинах 2—4 ст. 17 КПК); 3) невідповідність «фактичного» змісту і «процесуальної» та «ідеальної» моделей фактичних обставин в принципі має розглядатися як неприйнятний для кваліфікації злочинів варіант; водночас не виключені окремі випадки, коли така невідповідність не впливає на кваліфікацію злочинів і, відповідно, також може бути допустимою; 4) неможливість створити «процесуальну» та «ідеальну» моделі «реальної» фактичної ситуації робить кваліфікацію злочинів у принципі неможливою, оскільки відсутній її предмет; у цьому разі має бути здійснений інший різновид юридичної кваліфікації (очевидно, цей варіант передбачений п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК) [21].

Здійсненню кримінально-правової кваліфікації має передувати встановлення фактичних обставин вчиненого особою діяння, після чого і має (може) здійснюватись власне його кримінально-правова оцінка, тобто встановлення фактичних обставин не є складовою частиною механізму кримінально-правової кваліфікації, а передує йому.

При кримінально-правовій оцінці законності/незаконності повідомлень певним особам про підозру у вчиненні ними кримінальних правопорушень, які здійснювались слідчим, прокурором, необхідно, перш за все, встановити, чи були підстави для притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності. І лише у разі встановлення того, що підстав для здійснення повідомлень таким особам про підозру не було, тобто встановлення відсутності події злочину (кримінального правопорушення) в їх діях, необхідно встановити мотиви і мету безпідставного притягнення слідчим, прокурором невинних осіб до кримінальної відповідальності.

Іншими словами, кримінально-правовій кваліфікації дій слідчого, прокурора як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності має передувати кримінально-правова кваліфікація дій осіб, які слідчим, прокурором безпідставно визнані такими, що містять подію певного злочину (кримінального правопорушення) при фактичній відсутності такої (відсутній події злочину в діях особи, безпідставно притягнутої до кримінальної відповідальності, чи події певного злочину взагалі).

Особа, яка безпідставно була притягнута до кримінальної відповідальності, повинна бути «реабілітована» або ухваленим судом виправдувальним вироком, або постановою про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1–3 ч. 1 ст. 284 КПК.

Слідчий, який здійснює досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо слідчого, прокурора, відомості про вчинення яким кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК, внесені до ЄРДР, не наділений повноваженнями здійснювати досудове розслідування щодо особи, яку слідчим, прокуро-

ром безпідставно притягнуто до кримінальної відповідальності, тобто не наділений повноваженнями давати кримінально-правову оцінку діям особи, яку безпідставно притягнуто до кримінальної відповідальності. Таку оцінку може дати або суд шляхом ухвалення виправдувального вироку, або прокурор шляхом закриття кримінального провадження на підставі пунктів 1–3 ч. 1 ст. 284 КПК.

Слушними і вартими уваги є міркування щодо співвідношення понять «кваліфікація злочинів» і «кримінально-правова кваліфікація» С. Д. Шапченка, який зазначає, що «кваліфікація злочинів» (точніше — її так звана зовнішня сторона) може мати різне значення, в тому числі правове, яке наявне тоді, коли відповідна оціночно-пізнавальна діяльність та (або) її об'єктивізований результат пов'язані з реалізацією певних правовідносин і набувають у зв'язку з цим окремого («зовнішнього») правового змісту. За таким змістом необхідно розрізняти кваліфікацію злочинів як: а) юридично значущу дію; б) юридичну дію суб'єкта, уповноваженого на її проведення; в) юридичну дію уповноваженого суб'єкта, яка має кримінально-процесуальний характер; г) юридичну дію уповноваженого суб'єкта, яка має кримінально-правовий характер. Останні два різновиди кваліфікації злочинів криміналісти традиційно відносять до офіційної кваліфікації.

С. Д. Шапченко зазначає (відмічає), що потребує уточнення положення, яке поділяється значною частиною науковців, що «офіційна кваліфікація є етапом застосування кримінально-правових норм (кримінального закону) — в аспекті, що стосується даного положення, застосування правових норм необхідно розуміти як владну діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, що призводить до настання наслідків, передбачених цими нормами; якщо йдеться про кваліфікацію злочинів як етап застосування кримінально-правових норм (кримінального закону), то вона, зокрема, зумовлює офіційне (від імені держави) визнання діяння конкретної особи злочином певного виду чи окремим різновидом такого злочину, а її самої — злочинцем.

Зауваживши, що цей різновид кваліфікації злочинів може бути здійснений лише судом, С. Д. Шапченко стверджує, що кваліфікація злочинів, що здійснюється органом дізнання, слідчим та прокурором у межах їх повноважень, передбачених нормами кримінально-процесуального права України, етапом застосування кримінально-правових норм не є, вона зумовлює лише певні кримінально-процесуальні наслідки, а відтак має розглядатися як кваліфікація злочинів, що має лише кримінально-процесуальний характер.

С. Д. Шапченко вважає, що не такою однозначною є відповідь на питання про правову природу кваліфікації злочинів, що здійснюється судом в межах судового провадження, та що не викликає сумнівів кримінально-правовий характер кваліфікації злочинів, яка здійснюється: а) судом першої чи апеляційної інстанції в обвинувальному вирокі, що набрав законної сили; б) апеляційною та касаційною інстанціями, а також Верховним Судом України в порядку застосування ст. 455 Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. при внесенні змін до обвинувального вироку, а також що кримінально-правовий характер має і кваліфікація, здійснювана судом в ухвалі про закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності (ст. 288 КПК).

При цьому С. Д. Шапченко уточнює, що, з іншого боку, без постановлення обвинувального вироку залишається неспростованою презумпція невинуватості особи, гарантована ст. 62 Конституції України. Це означає, що діяння особи офіційно — від імені держави — злочином не визнано, а вона сама злочинцем не вважається (фактично, це прямо зазначено у ч. 5 ст. 17 КПК). Отже, кваліфікація злочинів в цьому разі, хоч вона і здійснена судом, не призвела до того «первинного» кримінально-правового наслідку, без якого будь-які «похідні» наслідки, зокрема і звільнення від кримінальної відповідальності як окремих захід кримінально-правового характеру, не повинні мати місця. В цьому плані формулювання «...особа, яка вчинила

злочин...», вжите у відповідних положеннях Кримінального кодексу України 2001 р., що передбачають звільнення від кримінальної відповідальності, видається досить сумнівним.

С. Д. Шапченко зазначає, що, по суті, між окремими нормами КК і КПК і положеннями ст. 62 Конституції України наявна колізія, при вирішенні якої, на думку С. Д. Шапченка, пріоритетними мають визнаватися положення Конституції України і саме тому, в межах правового розуміння, більш обґрунтованою видається точка зору, відповідно до якої єдиним різновидом кваліфікації злочинів, що має кримінально-правовий характер, є кваліфікація злочинів, яка здійснюється судом і знаходить відображення в обвинувальному вирокі, що набрав законної сили. Водночас, оскільки в правовій системі України інститут звільнення від кримінальної відповідальності продовжує реально функціонувати, висновок про кримінально-правовий характер кваліфікації злочинів у разі «реального» звільнення конкретної особи не може бути спростований будь-якими аргументами «правової логіки» [22].

У КПК 2012 р. у низці статей вживається термінологічний зворот «правова кваліфікація кримінального правопорушення». У ст. 35 КК вживається термінопоняття «кваліфікація злочинів», у ст. 29 КК — «кваліфікація дій», а у ст. 33 КК — формулювання «підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу».

На наш погляд, вживання того чи іншого із зазначених термінопонять обумовлюється тим, на якій стадії кримінального провадження і ким (яким учасником кримінального провадження) вона здійснюється, а також тим, що має на увазі — діяльність щодо здійснення правової (кримінально-правової) кваліфікації діяння (кримінального правопорушення) чи її результат, об'єктивізований у письмовій формі у процесуальних актах (документах), складених суб'єктом, який здійснював кримінально-правову оцінку діяння, а також тим, який із феноменів визнається підставою кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. У наведеному законодавчому визначенні підстави кримінальної відповідальності зазначені дві її ознаки (два компоненти) — наявність в діянні особи складу злочину, передбаченого КК (формальна ознака), і суспільна небезпечність такого діяння (матеріальна ознака).

Нормативного визначення поняття «кримінальна відповідальність» у КК не дається, а в теорії кримінального права існує розмаїття думок і позицій щодо розуміння поняття «кримінальна відповідальність», її видів, змісту, ознак, форм реалізації та звільнення від кримінальної відповідальності.

Склад злочину (кримінального правопорушення), як і діяння, яке його містить, а також суспільно небезпечне діяння, яке не містить складу злочину (кримінального правопорушення), тобто суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, але не містить всіх обов'язкових ознак складу відповідного злочину (кримінального правопорушення), оскільки вчинене особою, яка не є суб'єктом злочину і не підлягає кримінальній відповідальності, самі по собі не можуть вважатись підставою кримінальної відповідальності. Такою підставою слід (можна) вважати: 1) вчинення особою злочину; 2) вчинення особою діяння, яке: а) містить склад злочину (склад кримінального правопорушення) і б) є суспільно небезпечним; 3) подію злочину (подію кримінального правопорушення).

Системне тлумачення положень, сформульованих у ч. 2 ст. 1, ч. 1 ст. 2 і ч. 3 ст. 3 КК дає підстави вважати, що:

1) кримінальна відповідальність є одним із кримінально-правових наслідків вчинення фізичною особою діяння, яке підпадає під ознаки діяння, склад якого передбачений статтею (частиною статті) Особливої частини КК, яке, за умови визнання його суспільно небезпечним, є злочином;

2) окрім кримінальної відповідальності наслідками вчинення діянь, що підпада-

ють під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, можуть бути:

— примусові заходи медичного характеру;

— примусове лікування;

— примусові заходи виховного характеру;

— заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб;

— спеціальна конфіскація;

3) підставою кримінальної відповідальності і застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, а також примусового лікування є вчинення діяння, яке є подією злочину, тобто діяння, яке містить склад злочину і є суспільно небезпечним у кримінально-правовому розумінні;

4) підставою застосування примусових заходів медичного і виховного характеру є вчинення особою діяння, яке є подією діяння, що підпадає під ознаки діяння, склад якого передбачений Особливою частиною КК, але яке не містить всіх ознак відповідного складу злочину, а саме ознаки суб'єкта злочину, оскільки особа, яка його вчинила, під час його вчинення була неосудною чи вчинила його до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність;

5) підставою застосування спеціальної конфіскації є вчинення або умисного злочину, або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого ч. 1 ст. 150, ст. 154, частинами 2 і 3 ст. 159¹, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 статей 204, 209¹, 210, частинами 1 і 2 статей 212, 212¹, ч. 1 статей 222, 229, 239¹, 239², ч. 2 ст. 244, ч. 1 статей 248, 249, частинами 1 і 2 ст. 300, ч. 1 статей 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ст. 363, ч. 1 статей 363¹, 364¹, 365² Кримінального кодексу, ч. 1 ст. 96¹ КК в редакції Закону від 16 лютого 2016 р. № 1019-VIII.

Під подією кримінального правопорушення (подією злочину) слід розуміти вчинення особою діяння, яке містить склад кримінального правопорушення

(склад злочину) і визнано судом суспільно небезпечним.

Метою доказування в кримінальному провадженні є встановлення наявності/відсутності в діянні особи події злочину (події кримінального правопорушення за термінологією КПК). Такою ж є і мета кримінально-правової кваліфікації в кримінально-процесуальному значенні.

За умови визнання процесу виявлення, встановлення фактичних обставин складовою частиною механізму кримінально-правової кваліфікації, зміст доказування і зміст встановлення фактичних обставин як елемент механізму кримінально-правової кваліфікації, очевидно, буде співпадати.

Кінцевою метою і завданням кримінального провадження є встановлення наявності/відсутності події кримінального правопорушення (події злочину) в діянні особи, якій повідомлено про підозру у його вчиненні, тобто в діянні особи, яку притягнуто до кримінальної відповідальності (якій повідомлено про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення).

Завданням кримінально-правової кваліфікації є кримінально-правова оцінка діяння, вчинення якого інкримінується особі, відомості про яке як про кримінальне правопорушення внесені до ЄРДР, в аспекті визнання його як такого, що є (не є) підставою кримінальної відповідальності, тобто як такого, що містить (не містить) складу злочину, передбаченого статтею (частиною статті) Особливої частини КК, та чи є (не є) таке діяння суспільно небезпечним у разі встановлення наявності у ньому складу злочину.

Виявлення (встановлення) обставин, що пом'якшують чи обтяжують кримінальну відповідальність, та обставин, які характеризують особу винного, не є завданням кримінально-правової кваліфікації. Однак встановлення таких обставин є предметом доказування в кримінальному провадженні і вони мають враховуватись при призначенні покарання.

Підставою кримінальної відповідальності можна вважати як сам злочин, так і його подію, тобто подію злочину.

Оскільки злочином є діяння, яке містить склад злочину і є суспільно не-

безпечним, то саме злочин, а точніше — його подія, є підставою кримінальної відповідальності.

Встановлення наявності події злочину об'єктивізується (відображається, закріплюється) у формулі правової кваліфікації підозри або у формулі обвинувачення.

Метою і завданням кримінально-правової кваліфікації також є встановлення наявності/відсутності події злочину — складу кримінального правопорушення (складу злочину) в діянні особи та визнання такого діяння суспільно небезпечним.

Водночас слід чітко розрізняти термінопоняття «правова кваліфікація кримінального правопорушення» і «правова кваліфікація діяння, що містить склад кримінального правопорушення», оскільки останнє може і не бути кримінальним правопорушенням у разі встановлення, що воно не є злочином (кримінальним правопорушенням) тому, що воно не є суспільно небезпечним у кримінально-правовому значенні (розумінні).

У статті, опублікованій у 2003 р., ми обґрунтовували декілька принципів, на наш погляд, положень щодо розуміння та співвідношення термінопонять «кримінально-правова оцінка», «кваліфікація злочинів» і «кримінально-правова кваліфікація», які, з деякими уточненнями, обумовленими положеннями Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. та Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р., який набрав чинності 20 листопада 2012 р., можна сформулювати, в узагальненому вигляді.

1. Системний аналіз положень, сформульованих у ч. 1 ст. 62 Конституції України, ч. 1 ст. 2, ст. 11, ст. 44 КК України, положень норм чинного КПК від 13 квітня 2012 р., зокрема його статей 477, 478 (ч. 1 ст. 27, ст. 251 КПК України 1960 р., правових позицій Конституційного Суду України, сформульованих у його рішеннях, зокрема у рішенні у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень

ч. 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99, дає підстави зробити висновок, що кваліфікацію (оцінку) вчиненого особою суспільно небезпечного діяння як кримінального правопорушення (злочину) здійснює лише суд у обвинувальному вирокі, а в передбачених КПК випадках — у постанові чи ухвалі (зокрема при звільненні особи від кримінальної відповідальності). З урахуванням цього можна говорити лише про один вид кваліфікації кримінального правопорушення (злочину) залежно від її суб'єкта — офіційну кримінально-правову оцінку судом діяння в обвинувальному вирокі, постанові чи ухвалі. Оцінка діяння, яка дається іншими особами — сторонами кримінального провадження, не є кваліфікацією кримінального правопорушення (злочину) в буквальному розумінні.

2. Термінопоняття «кримінально-правова кваліфікація» не співпадає (не тотожне) за змістом з термінопоняттям «правова кваліфікація кримінального правопорушення», яке вживається у КПК 2012 р.: перше є ширшим за змістом — фактично кримінально-процесуальне поняття «правова кваліфікація кримінального правопорушення» тотожне за змістом із кримінально-правовим поняттям «кваліфікація злочину» — йдеться про визначення формули кваліфікації і формулювання підозри чи обвинувачення у вчиненні діяння, вчинення якого інкримінується (ставиться у вину) особі, яке, на думку слідчого, прокурора чи суду, є злочином, а метою і завданням його кваліфікації є правильне визначення (встановлення) статті (частини статті) Особливої частини Кримінального кодексу, а у разі прийняття закону про кримінальні проступки — і статті (частини статті) або безпосередньо цього закону, або статті (частини статті) Особливої частини КК, під дію якої підпадає діяння, вчинення якого інкримінується (ставиться у вину) особі. Водночас поняттям «кримінально-правова кваліфікація» охоплюється, перш за все, кримінально-правова оцінка діяння з позиції встановлення його злочинності/незлочинності, тому лише у разі ви-

знання його злочином і буде здійснюватися кваліфікація його як кримінального правопорушення (як злочину) судом. У разі включення в тіло закону про кримінальну відповідальність інституту кримінальних проступків, у кримінально-правовому значенні (розумінні) йтиметься про кримінально-правову кваліфікацію злочину і кримінально-правову кваліфікацію кримінального проступку.

3. Одним із принципів питань при визначенні термінопоняття «кримінально-правова кваліфікація» та термінопонять «кваліфікація злочину», «правова кваліфікація кримінального правопорушення» як його різновидів, є питання про те, що під нею розуміють — процес кримінально-правової оцінки діяння чи його результат. По суті визначення кваліфікації злочину (правової кваліфікації кримінального правопорушення) як встановлення відповідності або тотожності чогось із чимось означає, що це передусім система дій особи, яка здійснює оцінку суспільно небезпечного діяння, з встановлення того, є діяння злочином (кримінальним правопорушенням) чи ні. Вказівка ж у визначенні термінопоняття «кваліфікація злочину» («правова кваліфікація кримінального правопорушення») на юридичне закріплення зробленої оцінки, визначає це поняття як результат діяльності особи.

4. Кваліфікація злочинів (правова кваліфікація кримінальних правопорушень) у буквальному розумінні — це зафіксований в обвинувальному вирокі, постанові чи ухвалі суду висновок про те, що вчинене особою діяння містить всі ознаки складу злочину (складу кримінального правопорушення), передбаченого законом про кримінальну відповідальність. Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 3 КПК, «Закон України про кримінальну відповідальність — це законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс України та закон України про кримінальні проступки)».

5. Поняття «кваліфікація кримінального правопорушення» («кваліфікація злочину») має два значення: перше — діяльність особи, уповноваженої від імені держави давати кримінально-правову

оцінку вчиненого особою діяння (кваліфікація — процес); друге — офіційна оцінка вчиненого особою діяння як кримінального правопорушення злочину (кваліфікація — результат), об'єктивізована (зафіксована, закріплена, оформлена, відображена) в процесуальному документі — обвинувальному вироку суду або постанові про звільнення особи від кримінальної відповідальності з підстави, визначеної КК. Перше значення поняття «кваліфікація кримінальних правопорушень» («кваліфікація злочинів») — кримінально-процесуальне, тобто з позиції кримінального процесуального законодавства; друге значення — кримінально-правове, тобто з позиції закону про кримінальну відповідальність. Тому, очевидно, може існувати два визначення поняття «кваліфікація кримінальних правопорушень» («кваліфікація злочинів») — кримінальне процесуальне і кримінально-правове. Об'єднувати в одному визначенні обидва значення, тобто давати розгорнуте, єдине визначення поняття «кваліфікація кримінальних правопорушень» («кваліфікація злочинів»), є дещо методологічно некоректним, тим більше з урахуванням того, що оцінка діяння як злочину (кримінального правопорушення) дається лише в обвинувальному вироку суду і лише судом у процесі перевірки відповідності ознак вчиненого діяння ознакам складу злочину (складу кримінального правопорушення). Однак можливе і комплексне (єдине) визначення понять «кримінально-правова кваліфікація», «правова кваліфікація кримінального правопорушення» та «кваліфікація злочинів» з позиції спецкурсу «Теорія кваліфікації злочинів» («Теоретичні основи кваліфікації злочинів» чи «Теорія кримінально-правової кваліфікації», чи «Теоретичні основи кримінально-правової кваліфікації»). Але в такому разі, очевидно, на першому місці має бути кримінально-правове значення цих понять.

6. При визначенні змісту понять «кримінально-правова кваліфікація», «правова кваліфікація кримінального правопорушення» та «кваліфікація злочину» акцент можна робити або на їх кримінально-правовому, або на кримінально-процесуальному значенні.

7. Під правовою кваліфікацією кримінального правопорушення (злочину) в кримінально-правовому значенні слід розуміти об'єктивізований (закріплений, зафіксований) в обвинувальному вироку, постанові чи ухвалі суду висновок про те, що вчинене особою діяння містить ознаки конкретного складу злочину, передбаченого законом про кримінальну відповідальність (Кримінальним кодексом України).

8. Під правовою кваліфікацією кримінального правопорушення (такий термінологічний зворот вживається у КПК. — Авт.) в кримінально-процесуальному значенні слід розуміти діяльність службової особи правозастосовного органу, а в передбачених КПК випадках і потерпілим та/або підозрюваним та обвинуваченим з встановлення відповідності (тотожності) ознак вчиненого діяння (фактичного складу злочину) з ознаками юридичного складу злочину, передбаченого законом про кримінальну відповідальність (Кримінальним кодексом України), яка (результати якої) має бути відображена (об'єктивізована, закріплена, зафіксована) в процесуальних документах. Точніше, кваліфікацію кримінальних правопорушень (злочинів) у кримінально-процесуальному розумінні (значенні) слід було б називати кримінально-правовою кваліфікацією. Вживання у КПК 2012 р. наскрізного термінопоняття «правова кваліфікація кримінального правопорушення» не завжди є коректним і конкретним. Фактично йдеться про кваліфікацію кримінального правопорушення на стадії досудового розслідування слідчим, прокурором, потерпілим і підозрюваним.

9. У кримінально-процесуальному розумінні (значенні) правова кваліфікація кримінального правопорушення — це здійснення уповноваженими особами кримінального провадження (процесуальної діяльності), метою і результатом якого є об'єктивізація (закріплення) у процесуальних документах висновку про наявність чи відсутність у діянні особи події кримінального правопорушення — складу кримінального правопорушення та його суспільної небезпечності, а в кримінально-правовому розумінні (значенні)

правова кваліфікація кримінального правопорушення — це об'єктивізований (закріплений, сформульований) висновок суду про наявність чи відсутність в діянні особи події певного конкретного злочину — складу кримінального правопорушення і його суспільної небезпечності.

Відповідно до чинного КПК у кримінальному провадженні правова кваліфікація кримінального правопорушення здійснюється:

1) на стадії досудового розслідування — слідчим, прокурором, підозрюваним і потерпілим;

2) на стадії судового провадження — судом, прокурором, потерпілим, його представником та законним представником у випадках, установлених КПК, обвинуваченим (підсудним), засудженим, виправданим, особою, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування, їхніми захисниками та законними представниками.

Крім того, на стадії досудового розслідування повноваженнями здійснювати правову кваліфікацію кримінального правопорушення наділений і слідчий суддя.

Інститут кримінально-правової кваліфікації є комплексним, який містить елементи і кримінального права, і кримінального процесуального права. Сама ж кримінально-правова кваліфікація, яка має офіційний характер, здійснюється з підстав і в порядку, визначених КПК України. Різновидами кримінально-правової кваліфікації є: 1) кримінально-правова кваліфікація злочину (правова кваліфікація кримінального правопорушення), тобто діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Особливою частиною КК, є суспільно небезпечним і є підставою кримінальної відповідальності; 2) кримінально-правова кваліфікація діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, але не містить складу злочину, тобто не містить хоча б однієї ознаки складу злочину, передбаченого певною статтею (частиною статті) Особливої частини КК, однак є суспільно небезпечним і є підставою застосування до особи, яка його вчи-

нила, примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Так звана офіційна кримінально-правова кваліфікація (правова кваліфікація кримінального правопорушення) здійснюється під час (в процесі) кримінального провадження його учасниками (сторонами) — суб'єктами кримінально-правової кваліфікації, правова оцінка якими діяння потерпілого, обвинуваченого тягне правові (кримінально-правові або/та кримінально-процесуальні) наслідки.

Предмет кримінально-правової кваліфікації значно вужчий, ніж предмет кримінального права — ним є діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу, яке у разі визнання його суспільно небезпечним визнається (визначається) підставою застосування заходів кримінально-правового характеру до особи, яка його вчинила, а в передбачених законом про кримінальну відповідальність випадках — і до інших фізичних чи юридичних осіб.

В. Я. Тацій стверджує, що предметом кримінального права є відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням злочину і застосуванням за нього певних покарань, обґрунтовуючи наведене твердження посиланням на норму, сформульовану у ч. 2 ст. 1 КК [23].

На наш погляд, В. Я. Тацій необґрунтовано істотно звужує предмет кримінального права, визначати який необхідно системно, у взаємозв'язку із положеннями деяких інших норм КК.

Більш виваженою є позиція В. О. Навроцького, який стверджує, що предметом кримінального права є: 1) злочин; 2) покарання; 3) заходи, альтернативні покаранню; 4) підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання за злочин; 5) обставини, які виключають злочинність діяння, що містить окремі ознаки злочину [24].

Однак і В. О. Навроцький не враховує, що предметом кримінального права (предметом кримінально-правового регулювання) є і деякі інші соціальні зв'язки, стани і відносини. Зокрема, Кримінальний кодекс регулює і питання застосування заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчинили

діяння, що не містять складу злочину, але з позиції закону про кримінальну відповідальність є суспільно небезпечними. Крім того, КК регулює питання застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та спеціальної конфіскації.

Отже, предметом кримінального права (предметом кримінально-правового регулювання), на наш погляд, є не лише злочин та покарання. В узагальненому вигляді предметом кримінального права є:

1) діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, і є суспільно небезпечним:

а) злочин, тобто діяння, що містить склад злочину і є суспільно небезпечним;

б) вчинене неосудною особою, тобто діяння, що не містить складу злочину, але є суспільно небезпечним;

в) вчинене особою, яка його вчинила до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, тобто діяння, що не містить складу злочину, але є суспільно небезпечним;

г) злочин, який є предикатним для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи;

д) злочин, який є предикатним для застосування спеціальної конфіскації щодо третіх осіб.

2) видача злочинців (екстрадиція);

3) заходи кримінально-правового характеру:

а) покарання;

б) примусові заходи медичного характеру;

в) примусові заходи виховного характеру;

г) заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб;

д) спеціальна конфіскація;

е) примусове лікування.

Об'єктом кримінально-правової кваліфікації є вчинене фізичною особою діяння, що підпадає під ознаки діяння, склад якого передбачений Особливою частиною КК, в аспекті визнання/невизнання його підставою для застосування заходів (одного із заходів) кримінально-правового характеру, передбачених законом про кримінальну відповідальність, — кримінальної відповідальності, примусових

заходів медичного або виховного характеру, спеціальної конфіскації чи заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Звільнення від кримінальної відповідальності розглядати, як окремий вид заходів кримінально-правового характеру підстав, на наш погляд, немає, оскільки постановою суду про звільнення від кримінальної відповідальності констатується, що особа вчинила злочин, але звільняється від відповідальності за його вчинення.

Завданням кримінально-правової кваліфікації є встановлення того, чи є вчинене фізичною особою діяння таким, що є підставою застосування якогось із передбачених законом про кримінальну відповідальність заходів кримінально-правового характеру до особи, яка його вчинила, а у випадках, передбачених цим законом, — і до інших осіб (фізичних чи юридичних). Мається на увазі застосування спеціальної конфіскації до третіх осіб (статті 96¹, 96² КК) та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (статті 96³-96¹¹ КК).

Об'єктом кримінально-правової оцінки (кваліфікації) може бути лише діяння, яке характеризується об'єктивними ознаками (має об'єктивні ознаки) діяння, передбаченого статтями (частинами статей) Особливої частини КК України, для позначення якого законодавець вживає формулювання «суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу» (ст. 92, ч. 2 ст. 97 КК).

Можна виділити такі види кримінально-правової оцінки діяння (поведінки) особи, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, які можна водночас вважати і етапами (стадіями) кримінально-правової кваліфікації:

1) оцінка діяння в аспекті наявності/відсутності в ньому ознак діяння, передбаченого якоюсь статтею (частиною статті) Особливої частини КК, — тобто оцінка діяння в аспекті визначення того, є воно чи ні об'єктом кримінально-правової кваліфікації: при негативній відповіді на це питання об'єкт кримінально-правової кваліфікації відсутній, при позитивній — наявний;

2) оцінка — кримінально-правова кваліфікація — діяння (поведінки) особи, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, в аспекті наявності/відсутності в ньому ознак якогось складу злочину, передбаченого статтею (частиною статті) Особливої частини КК;

3) оцінка — кримінально-правова кваліфікація — діяння, що містить ознаки якогось складу злочину, передбаченого статтею (частиною статті) Особливої частини КК, в аспекті встановлення того, є воно чи ні суспільно небезпечним в кримінально-правовому розумінні (значенні), тобто встановлення того, є чи ні вчинене діяння злочином (подією злочину) — підставою кримінальної відповідальності;

4) кримінально-правова оцінка поведінки особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, що або: а) містить ознаки складу злочину, або б) містить лише ознаки діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, до та після вчинення нею діяння, в аспекті встановлення того, які із них мають кримінально-правове значення, — можуть чи мають враховуватись при: а) індивідуалізації кримінальної відповідальності особи чи звільненні особи від кримінальної відповідальності; б) визначенні виду примусових заходів медичного чи виховного характеру.

При здійсненні кримінально-правової оцінки поведінки особи, яка захворіла на психічну хворобу після вчинення діяння, що містить склад якогось злочину, передбаченого статтею (частиною статті) Особливої частини КК, має здійснюватись кримінально-правова кваліфікація вчиненого діяння як кримінального правопорушення (злочину), і в процесуальних актах має зазначатись, що особа вчинила злочин (кримінальне правопорушення), передбачений такою-то статтею (частиною статті) Особливої частини КК.

Оскільки так звана офіційна кримінально-правова кваліфікація має офіційний характер, її результат має бути об'єктивізований (закріплений) в процесуальних документах, визначених у КПК, і тягне за собою певні криміналь-

но-процесуальні (на досудовому розслідуванні) та кримінально-процесуальні і кримінально-правові (при судовому провадженні) наслідки.

Зауважимо, що хоча в КПК 2012 р. вживається лише термінопоняття «правова кваліфікація кримінального правопорушення», слідчий, прокурор здійснює фактично кримінально-правову кваліфікацію вчиненого особою діяння не тільки як такого, що є кримінальним правопорушенням, а й як такого, що лише підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, і якщо доходить висновку, що таке діяння не містить складу кримінального правопорушення, але є суспільно небезпечним, і до особи, яка його вчинила, необхідно застосовувати примусові заходи медичного чи виховного характеру, то прокурор повинен звернутись з клопотанням до суду про застосування зазначених заходів. Крім того, формами закінчення досудового розслідування, окрім звернення прокурора до суду з обвинувальним актом чи з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, є закриття кримінального провадження і звернення до суду із клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. У всіх зазначених випадках кримінально-правова кваліфікація (правова кваліфікація кримінального правопорушення) має бути відображена (об'єктивізована, закріплена) у відповідних процесуальних документах (постановах слідчого, прокурора, ухвалах слідчого судді, вироках, ухвалах, постановвах суду).

Головною рисою офіційної кримінально-правової кваліфікації є те, що вона тягне за собою певні правові наслідки, в той час як неофіційна кримінально-правова кваліфікація жодних правових наслідків не тягне.

Об'єктом кримінально-правової кваліфікації слід вважати вчинене особою діяння, ознаки якого (об'єктивні та суб'єктивні) мають подібність, схожість (формально співпадають) з ознаками діяння (підпадають під ознаки діяння — за термінологією КК), склад якого визначений (передбачений) законодавцем у

статті (частині статті чи її пункті) Особливої частини КК України як злочин. Іншими словами, об'єктом кримінально-правової кваліфікації є подія діяння, вчиненого особою. При цьому оцінка — кримінально-правова кваліфікація — має даватись з позиції:

1) визнання діяння таким, що фактично містить передбачений відповідною статтею (частиною статті чи пунктом ч. 2 ст. 115 КК) склад злочину;

2) визнання діяння таким, що лише формально містить склад злочину — його ознаки співпадають з ознаками складу злочину, передбаченого відповідною статтею (її частиною чи пунктом ч. 2 ст. 115 КК) Особливої частини КК, але яке з підстав, передбачених законом, не є злочином через відсутність хоча б якоїсь однієї із ознак злочину, зазначених у ч. 1 ст. 11 КК: або воно не є суспільно небезпечним через малозначність (ч. 2 ст. 11 КК), або ж не є суспільно небезпечним та/або протиправним, оскільки містить склад правомірного діяння, яке визнається однією із обставин, що виключають злочинність діяння.

Відмітимо, що у багатьох випадках поведінка особи як до (докримінальна поведінка), так і після (посткримінальна поведінка) вчинення нею злочину повинна діставати оцінку з позиції закону про кримінальну відповідальність, оскільки її характер і зміст можуть тягти за собою певні кримінально-правові наслідки. Але така оцінка не є різновидом кримінально-правової кваліфікації (кваліфікації злочинів).

На наш погляд, є підстави для виділення як самостійного, видового термінопоняття «кримінально-правова оцінка поведінки особи, яка вчинила злочин». Різновидами (складовими частинами) цього поняття є: 1) кримінально-правова кваліфікація вчиненого, здійснювана органами досудового слідства — кримінально-правова кваліфікація в процесуальному значенні (розумінні); 2) кримінально-правова кваліфікація, здійснювана судом — власне кваліфікація злочину; 3) кримінально-правова оцінка докримінальної поведінки (поведінки до вчинення злочину),

яка повинна бути чи може бути врахована при застосуванні до особи заходів кримінально-правового характеру; 4) кримінально-правова оцінка посткримінальної поведінки особи, яка вчинила злочин; 5) спеціальні види (особливі випадки) кримінально-правової кваліфікації.

До спеціальних видів кримінально-правової кваліфікації поведінки особи слід віднести:

— кримінально-правову кваліфікацію (оцінку) дій неосудної особи;

— кримінально-правову кваліфікацію дій потерпілого, якому заподіяні тяжкі тілесні ушкодження в стані сильного душевного хвилювання чи при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (статті 123, 124 КК);

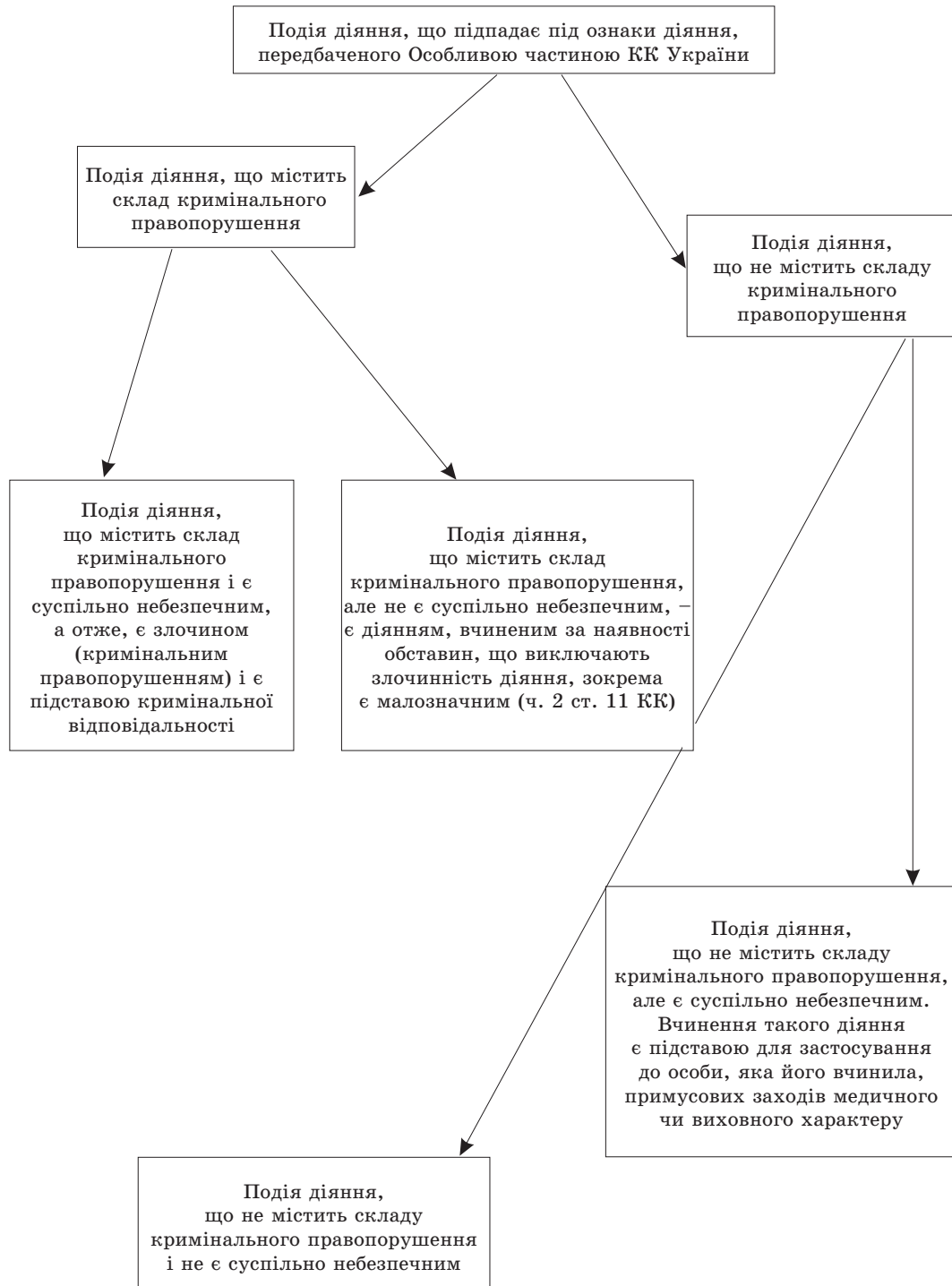
— кримінально-правову оцінку дій особи — жертви умисного вбивства в стані сильного душевного хвилювання чи при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (статті 116, 118 КК);

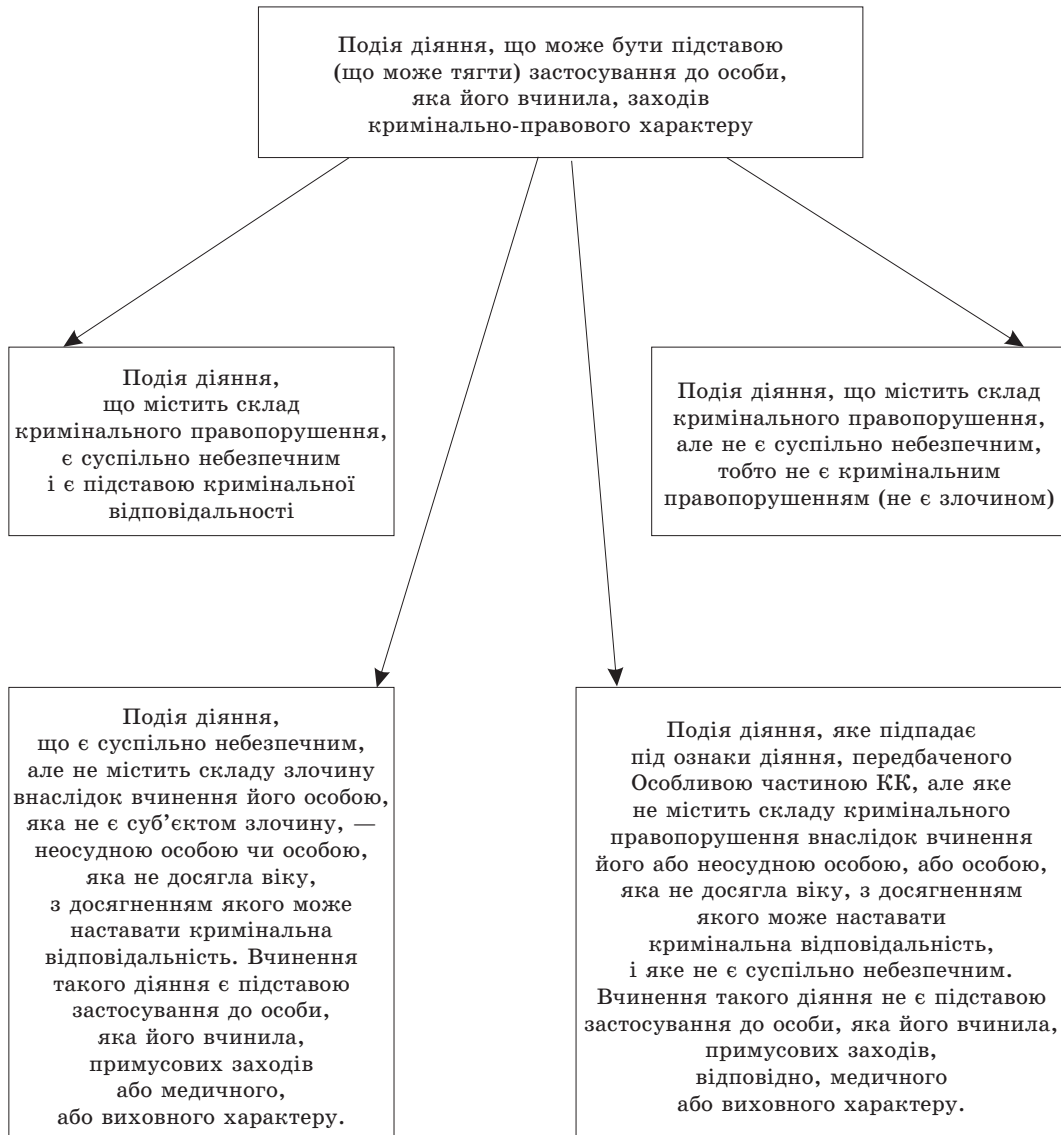
— кваліфікацію дій померлої особи;

— кваліфікацію дій відсутньої особи, зокрема особи, яка ухиляється від слідства чи суду;

— кваліфікацію дій особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК (ч. 2 ст. 97 КК).

При вчиненні певного (будь-якого) діяння утворюється його подія — відбуваються певні зміни у змісті соціальних зв'язків між людьми у суспільстві. Якщо таке діяння містить ознаки (характеризується ознаками), система (сукупність) яких за визначенням законодавця утворює склад злочину, то має місце подія діяння, що містить склад злочину, а якщо таке діяння правозастосувачем визнається як таке, що є суспільно небезпечним у кримінально-правовому значенні (розумінні), то воно визнається злочином, а отже, має місце (відбувалася, сталася) подія злочину.

У 2012 р. набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України, низка положень якого обумовлює необхідність перегляду і уточнення окремих основоположних (визначальних) положень теорії кримінально-правової кваліфікації, зокрема питань про поняття кримінально-правової кваліфікації, її видів, об'єкта, предмета і суб'єктів кваліфікації та ін. Перш за все, слід враховувати, що:

1) КПК 1960 р. не виділяв такого виду учасників кримінального провадження (з боку захисту) як підозрюваний, а виділяв лише обвинуваченого. У зв'язку з цим у правозастосовній діяльності і в теорії кримінального права вживались єдині термінопоняття «формула кваліфікації» і «формулювання обвинувачення»;

2) оскільки КПК 2012 р. виокремлює чотири категорії осіб учасників кримінального провадження з боку захисту, щодо яких здійснюється (здійснювалось) кримінальне провадження, — підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений і виправданий, очевидно, слід виокремити, відповідно до положень цього КПК, три форми закріплення у процесуальних документах результатів кримінально-правової кваліфікації:

а) щодо підозрюваного — формулу кримінально-правової кваліфікації і формулювання підозри;

б) щодо обвинуваченого і засудженого — формулу кримінально-правової кваліфікації і формулювання обвинувачення.

в) щодо особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування — формулу кримінально-правової кваліфікації і формулювання кваліфікації суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК (маються на увазі діяння неосудних і діяння осіб, які не досягли віку, з досягненням якого настає кримінальна відповідальність).

Буквально поняттям «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» не охоплюється притягнення до застосування заходів кримінально-пра-

вового характеру у вигляді примусових заходів медичного або виховного характеру осіб, до яких такі заходи не можуть бути застосовані, за умови, що слідчий, прокурор усвідомлюють факт відсутності підстав для застосування якогось із цих заходів до конкретної особи. Кваліфікація ж таких дій як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності буде, очевидно, застосуванням закону про кримінальну відповідальність за аналогією. Хоча формулювання норм КПК, якими визначаються (регламентуються) підстави і порядок розпочатку кримінального провадження та застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, дають певні підстави і для протилежного висновку. Але це буде стосуватись лише ситуації, коли факт неосудності особи буде встановлений під час досудового розслідування після повідомлення їй про підозру. Водночас можливі ситуації, коли припущення про неосудність особи у слідчого, прокурора виникне до повідомлення про підозру після внесення відповідних відомостей до ЄРДР чи навіть в момент внесення до ЄРДР відомостей про вчинення особою кримінального правопорушення.

Повідомляючи такій особі про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення, слідчий тим самим притягує до кримінальної відповідальності особу, яка не є і не може бути визнаною винною у вчиненні кримінального правопорушення.

Отже, залежно від стадії (етапу) кримінального провадження слід говорити про: 1) кримінально-правову кваліфікацію дій підозрюваного; 2) кримінально-правову кваліфікацію дій обвинуваченого; 3) кримінально-правову кваліфікацію дій засудженого; 4) кримінально-правову кваліфікацію дій виправданого; 5) кримінально-правову кваліфікацію дій особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування; 6) кримінально-правову кваліфікацію дій особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування; 7) кримінально-правову кваліфікацію дій особи, звільненої від кримінальної відповідальності.

Формула кваліфікації дій особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, має включати зазначення статті (частини статті) Особливою частини КК, під ознаки складу діяння, передбаченого якою, підпадає діяння, вчинене такою особою, у разі визнання його суспільно небезпечним, та посилання на ч. 2 ст. 97 КК, якою передбачено, що примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 КК, суд застосовує і до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене Особливою частиною КК. Тобто формула кваліфікації діяння зазначеної особи повинна мати, на наш погляд, такий вигляд: ч. 1 ст. 97 КК, стаття (частина статті) Особливої частини КК.

Формула кваліфікації дій особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене Особливою частиною КК, у стані неосудності, має включати (містити), на наш погляд, зазначення статті (частини статті) Особливої частини КК, якою передбачене діяння, під ознаки якого підпадає діяння, вчинене неосудною особою, та посилання на п. 1 ч. 1 ст. 93 КК.

Як зазначалось, у КПК як наскрізне термінопоняття вживається формулювання «правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється (обвинувачується) особа, із зазначенням ...»

Крім того, залежно від правового статусу сторони кримінально-правової кваліфікації дій, які є об'єктом кримінально-правової кваліфікації, особи яка є стороною кримінального провадження з боку захисту, діянням (діянням) якої дається кримінально-правова оцінка, вживаються також формулювання:

— «правова кваліфікація кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення» (п. 5 ч. 1 ст. 291 КПК);

— «формулювання підозри чи обвинувачення та його права кваліфікація із

зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність» (в угоді про примирення — ст. 471 КПК; в угоді про визнання винуватості — ч. 1 ст. 472 КПК);

— «формулювання обвинувачення та стаття (частина статті) закону України про кримінальну відповідальність» у вироку на підставі угоди про примирення (ч. 3 ст. 475 КПК);

— «стилий опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його права кваліфікація» (п. 4 ч. 2 ст. 552 КПК).

На наш погляд, найбільш коректним є визнання предметом кримінального провадження події діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, різновидом якого є подія кримінального правопорушення або подія діяння, вчиненого особою, склад якого не містить всіх обов'язкових ознак складу злочину, передбаченого Особливою частиною КК України, вчиненого неосудною особою чи особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

З урахуванням положень КПК щодо виду та змісту процесуальних актів — документів, які складаються і ухвалюються (приймаються) на стадіях кримінального провадження і в яких дається кримінально-правова оцінка дій сторони кримінального провадження з боку захисту, щодо якої здійснюється чи здійснювалось кримінальне провадження, — підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), засудженим, виправданим, особою, стосовно якої передбачається застосування або вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру, особою, стосовно якої передбачається застосування або вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного характеру — слід, очевидно, виділяти (виокремлювати) формули кваліфікації і формулювання кваліфікації:

1) підозри у вчиненні кримінального правопорушення;

2) обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення;

3) діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК.

Зазначені види об'єктивізації у процесуальних актах кримінального провадження результатів кримінально-правової оцінки (кваліфікації) дій осіб, щодо яких здійснюється кримінальне провадження, є різновидом кримінально-правової кваліфікації дій сторони кримінального провадження з боку захисту, яка має правовий статус, відповідно: 1) підозрюваного; 2) обвинуваченого; 3) підсудного, засудженого; 4) виправданого; 5) особи, стосовно якої передбачається застосування або вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного характеру; 6) особи, стосовно якої передбачається застосування або вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Тому, очевидно, замість усталеного терміна «формулювання обвинувачення» слід вживати термін «формулювання кримінально-правової кваліфікації (підозри чи обвинувачення)».

2.2. Питання (проблеми) відповідальності слідчих, прокурорів за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності

У першому розділі даного дослідження нами зверталась увага на те, що за дванадцять з половиною років дії КК 2001 р. ст. 372 КК застосовувалась у судовій практиці досить рідко, точніше — майже не застосовувалась.

Ситуація кардинально змінилась після 21 лютого 2014 р. у зв'язку із реформатуванням законодавчої і виконавчої влади. Можна стверджувати, що представниками законодавчої влади, політичними діячами і представниками громадянського суспільства (громадськості) була ініційована кампанія притягнення до кримінальної відповідальності, а точніше — покарання:

— працівників міліції, які затримували, незалежно від того, були чи ні для цього підстави, осіб, яких вони вважали учасниками масових заворушень, тобто підозрювали у вчиненні злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК;

— працівників міліції, які склали протоколи про вчинення адміністративних правопорушень автоматично;

— слідчих підрозділів органів досудового розслідування, якими складались протоколи про затримання осіб, затриманих уповноваженими службовими особами з підстав, передбачених ч. 1 ст. 208 КПК, підозрюваних ними у вчиненні злочину і доставлених до підрозділів органів досудового розслідування, та вносились відомості про вчинення затриманими кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 294 КК, до ЄРДР, тобто розпочинали кримінальні провадження щодо затриманих осіб;

— слідчих підрозділів органів досудового розслідування, які під час здійснення досудового розслідування в кримінальних провадженнях, розпочатих шляхом внесення до ЄРДР відомостей про вчинення затриманими кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 294 КК, повідомляли за погодженням з прокурорами — процесуальними керівниками у даних кримінальних провадженнях, особам, щодо яких були розпочаті кримінальні провадження, про підозру у вчиненні ними кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК, тобто притягували їх до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК;

— прокурорів-процесуальних керівників у зазначених кримінальних провадженнях, які погоджували складені слідчими повідомлення про підозру у вчиненні злочину (кримінального правопорушення), склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК, особам, щодо яких були розпочаті кримінальні провадження;

— дії слідчих, які, за погодженням з прокурором — процесуальним керівником, звертались з клопотаннями до слідчих суддів про застосування до підозрюваних запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

— дії прокурорів — процесуальних керівників, які звертались до слідчих суддів з клопотаннями про застосування до підозрюваних запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи підтримували такі клопотання при їх розгляді слідчим суддею;

— слідчих суддів, які задовольняли клопотання слідчих, прокурорів про за-

стосування до підозрюваних запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

— слідчих, які склали обвинувальні акти, та прокурорів, які або затверджували складені слідчими обвинувальні акти, або самостійно їх склали;

— суддів, які здійснювали судові провадження під час підготовчого судового засідання або під час судового розгляду кримінальних проваджень, та прокурорів, які підтримували обвинувачення під час підготовчого судового засідання або під час судового розгляду кримінального провадження;

— суддів, які виносили обвинувальні вироки, якими затверджувалась угода між прокурором і обвинуваченим про визнання винуватості;

— суддів апеляційних судів, які залишали в силі ухвали слідчих суддів про надання дозволу на застосування до затриманих учасників масових акцій протесту запобіжного заходу в вигляді тримання під вартою або ухвалені судами першої інстанції обвинувальні вироки.

Відмітимо, що на зазначених осіб-працівників міліції як уповноважених службових осіб, слідчих, прокурорів та суддів поширюється дія Закону «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р. № 1682-VII.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону № 1682-VII, очищення влади (люстрація) здійснюється з метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які: 1) своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на: а) узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем; б) підрив національної безпеки і оборони України або в) протиправне порушення прав і свобод людини.

Зауважимо, що особи, які обіймають посади, щодо яких здійснюється очищення влади, вже були раніше допущені до участі в управлінні державними справами. Отже, має йтися не про недопущення таких осіб до участі в управлінні державними справами, а про позбавлення їх можливості брати участь в управлінні державними справами. Про недопущення до участі в управлінні державними справами може йтися лише щодо осіб, які є не особами, які обійма-

ють чи обіймали посади, щодо яких здійснюється очищення влади (люстрація), а про осіб, які претендують на зайняття посад, щодо яких здійснюється (на які поширюється) очищення влади (люстрація), яких вони не обіймали в період, визначений Законом № 1682-VII.

Відповідно до ст. 6 Закону № 1682-VII, особа, яка претендує на зайняття посади, визначеної пунктами 1—10 ч. 1 ст. 2 цього Закону (крім громадян, які призиваються на військову службу за призовом осіб офіцерського складу та на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, або залучаються до виконання обов'язків за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, на території проведення антитерористичної операції), надає власноручно написану письмову заяву, якою повідомляє про те, що до неї не застосовуються заборони, визначені частинами 3 або 4 ст. 1 цього Закону, та про згоду на проходження перевірки, згоду на оприлюднення відомостей стосовно неї відповідно до цього Закону. Відомості, зазначені у поданій заяві, перевіряються під час проведення спеціальної перевірки відповідно до ст. 1 Закону «Про засади запобігання і протидії корупції» у порядку та строки, визначені цим Законом, а встановлення перевіркою факту належності особи до переліку осіб, щодо яких застосовуються заборони, визначені частинами 3 або 4 ст. 1 цього Закону, є підставою для відмови у призначенні такої особи на посаду, на яку вона претендує.

Частиною 2 ст. 3 Закону «Про очищення влади» встановлено, що заборона, передбачена ч. 3 ст. 1 цього Закону, — заборона протягом десяти років обіймати посади, зазначені у частинах 1, 2, 4 та 8 ст. 3 цього Закону, — застосовується до осіб, які обіймали посаду (посади) у період з 21 листопада 2013 р. по 22 лютого 2014 р. та не були звільнені в цей період з відповідної посади (посад) за власним бажанням, зокрема, до таких осіб:

— працівника правоохоронного органу, який брав участь у затриманні осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення

мирних зібрань» від 29 січня 2014 р. № 737-VII, Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 21 лютого 2014 р. № 743-VII (п. 9 ч. 2 ст. 3 Закону);

— працівника правоохоронного органу, який складав та/або своєю дією сприяв складенню рапортів, протоколів про адміністративне правопорушення, повідомлень про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, обвинувальних актів стосовно осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 29 січня 2014 р. № 737-VII, Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 21 лютого 2014 р. № 743-VII (п. 10 ч. 2 ст. 3 Закону);

— слідчого органу досудового розслідування, дізнавача, оперативного працівника, інспектора, який проводив слідчі та оперативні дії стосовно осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 29 січня 2014 р. № 737-VII, Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 21 лютого 2014 р. № 743-VII (п. 11 ч. 2 ст. 3 Закону);

— працівника органу прокуратури, який здійснював процесуальне керівництво, вносив подання, погодження, підтримував клопотання про застосування запобіжних заходів, підтримував державне обвинувачення у суді стосовно осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відпо-

відно до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 29 січня 2014 р. № 737-VII, Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 21 лютого 2014 р. № 743-VII (п. 12 ч. 2 ст. 3 Закону);

— судді, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу, про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, ухвалив рішення про притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 29 січня 2014 р. № 737-VII, Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 21 лютого 2014 р. № 743-VII.

Законом «Про очищення влади» не визначається юридична природа передбачених ним заборон обіймати певні посади, зазначені у ньому.

Системне тлумачення норм Закону «Про очищення влади» у взаємозв'язку з положеннями КК України, КУпАП та КЗпПУ дозволяє, на наш погляд, висловити припущення, що заборона обіймати певні посади може застосовуватись: 1) як новий вид адміністративних стягнень; 2) як додаткове обов'язкове покарання — ч. 1 ст. 55 КК Законом України «Про очищення влади» доповнена абзацом другим, згідно з яким позбавлення права обіймати певні посади як додаткове покарання у справах, передбачених Законом України «Про очищення влади», призначається на строк п'ять років; 3) як новий вид дисциплінарних стягнень — звільнення з роботи на підставі п. 7² ст. 36 Кодексу законів про працю

України, яким ст. 36 доповнена Законом, — з підстав, передбачених Законом України «Про очищення влади». При цьому ч. 2 ст. 36 КЗпПУ доповнена словами «а у випадку, передбаченому п. 7², особа підлягає звільненню з посади у порядку, визначеному Законом України «Про очищення влади».

Одночасно виникає питання, чи має норма про новий вид обов'язкового додаткового покарання — позбавлення права обіймати певні посади у справах, передбачених Законом України «Про очищення влади» — зворотню дію в часі?

Звернемо увагу ще на декілька принципів моментів (положень) Закону «Про очищення влади».

Відповідно до змісту ч. 3 ст. 1, пунктів 9–13 ч. 3 ст. 3 Закону, заборона у вигляді заборони протягом десяти років з дня набрання чинності цим Законом (набрав чинності 16 жовтня 2014 р.) обіймати посади (будь-які. — Авт.), щодо яких здійснюється очищення влади (люстрація); застосовується до осіб, зазначених у пунктах 9–13 ч. 3 ст. 3 Закону, за сам факт вчинення (здійснення) зазначених у цих пунктах дій, зокрема за затримання осіб, зазначених у п. 9 ч. 2 ст. 3 Закону, складання рапортів та/або сприяння своєю дією складанню рапортів, протоколів про адміністративні правопорушення, складання повідомлень про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, обвинувальних актів стосовно осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Законів № 737-VII від 29 січня 2014 р. та № 743-VII від 21 лютого 2014 р., постановленням суддею ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу, про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, здійснення працівником органу прокуратури процесуального керівництва, внесення подання, погодження, підтримання клопотання про застосування запобіжних заходів, підтримання державного обвинувачення в суді щодо осіб, звільнених від кримінальної відповідальності відповідно до законів № 737-VII від 29 січня 2014 р., № 743-VII від 21 лютого 2014 р., ухвалення суддею рішення про притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності осіб, звільне-

них від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону № 737-VII від 29 січня 2014 р. та Закону № 743-VII від 21 лютого 2014 р.) незалежно від того, з дотриманням чи з порушенням норм КПК ними здійснювались (вчинювались) відповідні (зазначені) дії, в тому числі процесуальні дії, тобто за сам факт вчинення (здійснення) ними відповідних процесуальних дій, без врахування психічного ставлення до вчинюваних процесуальних дій. Це положення є грубим порушенням прав зазначених працівників правоохоронних органів, прокурорів та суддів, оскільки кримінальна, адміністративна та дисциплінарна відповідальність за вчинення певних діянь можлива лише за наявності вини особи у їх вчиненні.

Частиною 10 ст. 3 Закону № 1682-VII встановлено, що при постановленні вироків у справах та щодо осіб, передбачених частинами 5–7 цієї статті, суди призначають заборону, передбачену ч. 4 ст. 1 цього Закону, як основне або додаткове покарання відповідно до положень КК України.

Частиною 4 ст. 1 Закону № 1682-VII передбачена заборона у вигляді позбавлення можливості (права) обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади (люстрація), протягом п'яти років з дня набрання чинності відповідним рішенням суду, яка застосовується до осіб, зазначених у частинах 5–7 ст. 3 цього Закону, зокрема:

— посадових та службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в тому числі суддів, співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури України та інших правоохоронних органів, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю, що встановлено рішенням суду щодо них, яке набрало законної сили, здійснювали заходи, спрямовані на перешкоджання реалізації конституційного права громадян України збиратися мирно і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації або спрямовані на завдання шкоди життю, здоров'ю, майну фізичних осіб у період з 21 листопада 2013 р. по 22 лютого 2014 р. (ч. 6 ст. 3 Закону);

— посадових та службових осіб органів державної влади та органів місцевого

самоврядування, в тому числі суддів, співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури та інших правоохоронних органів, стосовно яких встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили, що вони: 1) співпрацювали із спецслужбами інших держав як таємні інформатори в оперативному отриманні інформації; 2) своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на підрив основ національної безпеки, оборони чи територіальної цілісності України; 3) закликали публічно до порушення територіальної цілісності та суверенітету України; 4) розпалювали міжнародну ворожнечу; 5) своїми протиправними рішеннями, дією чи бездіяльністю призвели до порушення прав людини та основоположних свобод, визнаних рішенням Європейського суду з прав людини.

Системне тлумачення положень, передбачених частинами 5–7, 10 ст. 3, ч. 4 ст. 1 Закону № 1682-VII, дозволяє висловити припущення, що: або 1) органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, та досудового розслідування (прокурор, слідчий) зобов'язані (повинні) виявити (встановити) осіб, які вчинювали дії, зазначені у частинах 5–7 ст. 3 цього Закону, а слідчі, прокурори — внести до ЄРДР відомості, які свідчать про вчинення такими особами зазначених дій, розпочати досудове розслідування і при встановленні достатніх доказів для підозри таких осіб у вчиненні кримінального правопорушення скласти письмове повідомлення таким особам про підозру у вчиненні ними певних кримінальних правопорушень і вручити складене повідомлення зазначеним особам в день його складання слідчим або прокурором в порядку, передбаченому ст. 278 КПК, здійснити досудове розслідування і по його закінченні скласти обвинувальний акт, передати його до суду, який має винести по ньому судові рішення (ухвалити обвинувальний чи виправдувальний вирок, закрити кримінальне провадження), або 2) що зазначені заборони стосуються лише осіб, щодо яких вже винесені судові рішення, якими зазначені у частинах 5–7 ст. 3 Закону особи вже визнані винними у

вчиненні якихось кримінальних правопорушень. Відмітимо, що у частинах 5–7 ст. 3 цього Закону вжите формулювання «застосовується до посадових та службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в тому числі суддів, співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури та інших правоохоронних органів, **стосовно яких встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили** (виділено нами. — Авт.), що вони: 1) співпрацювали із спецслужбами інших держав як таємні інформатори в оперативному отриманні інформації; 2) своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на підрив основ національної безпеки, оборони чи територіальної цілісності України; 3) закликали публічно до порушення територіальної цілісності та суверенітету України; 4) розпалювали міжнародну ворожнечу; 5) своїми протиправними рішеннями, дією чи бездіяльністю призвели до порушення прав людини та основоположних свобод, визнаних рішенням Європейського суду з прав людини» (ч. 7 ст. 3); «застосовується до посадових та службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування (крім осіб, зазначених у частинах 1–4 цієї статті), які, обіймаючи відповідну посаду у період з 25 лютого 2010 р. по 22 лютого 2014 р., своїм рішенням, дією чи бездіяльністю, **що встановлено рішенням суду щодо них, яке набрало законної сили** (виділено нами. — Авт.), здійснювали заходи, спрямовані на узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем, підрив основ національної безпеки, оборони чи територіальної цілісності України, що спричинило порушення прав і свобод людини; посадових та службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в тому числі суддів, співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури України та інших правоохоронних органів, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю, **що встановлено рішенням суду щодо них, яке набрало законної сили** (виділено нами. — Авт.), здійснювали заходи, спрямовані на перешкоджання реалізації конституційного права громадян Украї-

ни збиратися мирно і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації або спрямовані на завдання шкоди життю, здоров'ю, майну фізичних осіб у період з 21 листопада 2013 р. по 22 лютого 2014 р.» (частини 5–6 ст. 3 Закону).

Очевидно, що більш правильною є відповідь, що зазначені заборони можуть застосовуватись лише щодо осіб, щодо яких є рішення суду, яке набрало законної сили, незалежно від того, коли прийняте і набрало законної сили рішення суду — до набрання, чи після набрання чинності Законом «Про очищення влади».

Відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону заборона у вигляді заборони обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади (люстрація), протягом п'яти років з дня набрання чинності відповідними рішеннями суду, застосовується до суддів, які постановлювали ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу, про застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, ухвалювали обвинувальні вирoki, залишали їх без змін щодо осіб, до яких застосовано повну індивідуальну амністію Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів» від 27 лютого 2014 р. № 792-VII, співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури та інших правоохоронних органів, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на кримінальне переслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, до яких застосовано повну індивідуальну амністію Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів» від 27 лютого 2014 р. № 792-VII.

Відповідно до частин 5, 6, 7 ст. 3 Закону заборона у вигляді заборони обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади (люстрація) протягом десяти років застосовується також до посадових та службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування (крім осіб, зазначених у частинах 1–4 цієї статті), які, обіймаючи відповідну посаду у період з 25 люто-

го 2010 р. по 22 лютого 2014 р., своїм рішенням, дією чи бездіяльністю, що встановлено рішенням суду щодо них, яке набрало законної сили, здійснювали заходи, спрямовані на узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем, підрив основ національної безпеки, оборони чи територіальної цілісності України, що спричинило порушення прав і свобод людини; посадових та службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в тому числі суддів, співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури України та інших правоохоронних органів, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю, що встановлено рішенням суду щодо них, яке набрало законної сили, здійснювали заходи, спрямовані на перешкоджання реалізації конституційного права громадян України збиратися мирно і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації або спрямовані на завдання шкоди життю, здоров'ю, майну фізичних осіб у період з 21 листопада 2013 р. по 22 лютого 2014 р.; посадових та службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в тому числі суддів, співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури та інших правоохоронних органів, стосовно яких встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили, що вони: 1) співпрацювали із спецслужбами інших держав як таємні інформатори в оперативному отриманні інформації; 2) своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на підрив основ національної безпеки, оборони чи територіальної цілісності України; 3) закликали публічно до порушення територіальної цілісності та суверенітету України; 4) розпалювали міжнародну ворожнечу; 5) своїми протиправними рішеннями, дією чи бездіяльністю призвели до порушення прав людини та основоположних свобод, визнаних рішенням Європейського суду з прав людини.

Частиною 10 ст. 3 Закону встановлено, що при постановленні вироків у справах та щодо осіб, зазначених у частинах 5, 6, 7 ст. 3 Закону, суди признають заборону у вигляді заборони обій-

мати посади, щодо яких здійснюється очищення влади (люстрація), протягом п'яти років з дня набрання чинності відповідними рішеннями суду, як основне або додаткове покарання відповідно до положень Кримінального кодексу України і у разі призначення такої заборони як додаткового покарання його строк становить п'ять років.

Законодавець, продекларувавши зазначені принципи, визначальні положення щодо підстав здійснення очищення влади (люстрація), та визначивши у ч. 2 ст. 1 Закону, яка має назву «Основні засади очищення влади», принципи, на яких має ґрунтуватись люстрація, — верховенство права та законності; відкритості; прозорості та публічності; презумпції невинуватості; індивідуальної відповідальності; гарантування права на захист, — визначаючи у самому Законі підстави здійснення люстрації щодо певних категорій осіб, які обіймають чи обіймали посади (перебувають чи перебували на посадах), щодо яких здійснюється люстрація, керується фактично лише необхідністю встановлення наявності формальної підстави здійснення люстрації, ігноруючи три із визначених (продекларованих) ним же принципів презумпції невинуватості, індивідуальної відповідальності та гарантування права на захист.

Наведені, задекларовані законодавцем вихідні положення дають підстави для узагальнюючого припущення і висновку, що здійснення люстрації щодо конкретних осіб, які обіймають чи обіймали посади (перебувають чи перебували на посадах), щодо яких здійснюється очищення влади (люстрація), можливе лише за наявності обох підстав здійснення люстрації, тобто сам по собі факт, що особа обіймає (обіймала) зазначену у Законі посаду (перебуває чи перебувала на зазначеній у Законі посаді), щодо якої здійснюється очищення влади, не є підставою для застосування до неї заборони щодо обіймання певних посад, передбачених цим Законом, а самі відповідні положення Закону № 1682-VII є неконституційними.

Звернемо увагу на те, що Законом «Про очищення влади» не встановлюється проведення перевірки законності, об-

ґрунтованості та вмотивованості дій та рішень: 1) співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури та інших правоохоронних органів, а також суддів, які затримували учасників масових акцій протесту, складала або сприяла складанню рапортів, протоколів про адміністративні правопорушення, повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, обвинувальних актів щодо учасників масових акцій протесту, на яких поширюється дія законів № 737-VII від 29 січня 2014 р. та № 743-VII від 21 лютого 2014 р.; 2) слідчих органів досудового розслідування, дізнавача, оперативного працівника, інспектора, який проводив слідчі та оперативні дії стосовно осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 29 січня 2014 р. № 737-VII, Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 21 лютого 2014 р. № 743-VII (п. 11 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про очищення влади»); 3) працівника органу прокуратури, який здійснював процесуальне керівництво, вносив подання, погодження, підтримував клопання про застосування запобіжних заходів, підтримував державне обвинувачення у суді стосовно осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 29 січня 2014 р. № 737-VII, Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 21 лютого 2014 р. № 743-VII (п. 12 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про очищення влади»); 4) суддів, які постановляли ухвалу про дозвіл на

затримання з метою приводу, про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, ухвалив рішення про притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності осіб, звільнених від кримінальної або адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 29 січня 2014 р. № 737-VII, Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань, та визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 21 лютого 2014 р. № 743-VII (п. 13 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про очищення влади»).

Таким чином, Законом «Про очищення влади» не передбачається проведення перевірки того, відповідають чи ні вчинені зазначеними особами дії та прийняті (ухвалені) ними рішення положенням норм КПК, якими регламентуються (визначаються) порядок і підстави вчинення зазначених дій і прийнятих рішень. Тим самим Законом «Про очищення влади» презумується, що зазначені дії є незаконними.

Системний аналіз положень Закону «Про очищення влади» дає підстави для висновку — припущення, що законодавець: 1) визнав всі зазначені дії і прийняті рішення незаконними; 2) передбачив, що щодо зазначених осіб мають бути розпочаті кримінальні провадження і проведений їх судовий розгляд, вживши формулювання «суди загальної юрисдикції при прийнятті рішень у справах та щодо осіб, передбачених частинами 5—7 цієї статті, застосовують положення цього Закону та встановлюють заборону, передбачену ч. 4 ст. 1 цього Закону, а також подають відповідне рішення Державній судовій адміністрації України для його надсилання до Міністерства юстиції України та внесення відомостей до Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади» (ч. 9 ст. 3 Закону), та формулювання «при постановленні вироків у справах та щодо осіб, передбачених час-

тинами 5—7 цієї статті, суди призначають заборону, передбачену ч. 4 ст. 1 цього Закону, як основне або додаткове покарання відповідно до положень Кримінального кодексу України. У разі призначення заборони, передбаченої ч. 4 ст. 1 цього Закону, як додаткового покарання строк такої заборони становить п'ять років» (ч. 10 ст. 3 Закону).

Важливі положення сформульовані у ч. 3 ст. 3 Закону № 1682-VII «Про очищення влади», а саме що заборона, передбачена ч. 4 ст. 1 цього Закону, застосовується до 1) суддів, які постановлювали ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу, про застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, ухвалювали обвинувальні вирoki, залишали їх без змін щодо осіб, до яких застосовано повну індивідуальну амністію Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів» від 27 лютого 2014 р. № 792-VII; 2) співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури та інших правоохоронних органів, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на кримінальне переслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, до яких застосовано повну індивідуальну амністію Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів» від 27 лютого 2014 р. № 792-VII.

Дія Закону «Про очищення влади» поширюється на дві категорії осіб: 1) які обіймали певні посади у зазначені у Законі періоди, — за сам факт обіймання таких посад (без оцінки законності/незаконності рішень, які ними приймалися, та дій, які ними вчинювались); 2) які, у зв'язку з обійманням певних посад, приймали рішення, вчинювали діяння (вчинювали певні діяння чи невчинювали) — за сам факт їх прийняття чи вчинення, незалежно від того, законними чи незаконними вони були.

Логіко-граматичне тлумачення тексту частин 1 та 2 ст. 1 Закону «Про очищення влади» у їх системному взаємозв'язку з іншими положеннями цього Закону та

положеннями ст. 62 Конституції України, КК і КПК України, КУпАП та КЗпПУ дає підстави для висновку, що законодавець у Законі № 1682-VII передбачив (визначив) одночасно дві підстави здійснення люстрації: 1) обіймання особою посади (посад), щодо якої (яких) здійснюється очищення влади (люстрація) в період, визначений цим Законом (формальна підстава); 2) здійснення зазначеними особами в період (під час) обіймання посади, щодо якої здійснюється очищення влади (люстрація), своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю заходів (та/або сприяння їх здійсненню), спрямованих на: а) узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем; б) підрив національної безпеки і оборони України або в) протиправне порушення прав і свобод людини (матеріальна підстава). При цьому слід керуватись положеннями ч. 2 ст. 1 Закону № 1682-VII, відповідно до яких очищення влади має ґрунтуватись на принципах: 1) верховенства права та законності; 2) відкритості, прозорості та публічності; 3) презумпції невинуватості; 4) індивідуальної відповідальності; 5) гарантування права на захист.

Оскільки державна влада поділяється на (об'єднує) три види (гілки) влади — законодавчу, виконавчу та судову, то **формально очищення влади (люстрація) не може поширюватись на осіб, які обіймають посади (перебувають на посадах) в інших органах влади, які не є різновидом органів законодавчої, виконавчої та судової влади, зокрема в органах прокуратури, контрольно-наглядових органах, Збройних силах України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, членів ВРЮ, членів ВККС та ін.**

Принагідно зазначимо, що формально люстрація не може здійснюватись і щодо керівників державних, у тому числі казенних, підприємств оборонно-промислового комплексу та державних підприємств, що належать до сфери управління суб'єкта надання адміністративних послуг, оскільки зазначені підприємства не є різновидом органів державної влади (не є органами державної влади).

Слушними і виваженими є міркування (судження) О. Ясюнецького, який,

звернувши увагу на зазначені (наведені) положення Закону № 1682-VII, робить висновок, що у даному випадку наявна неузгодженість, а саме, що перебування особи на посаді у зазначений період ще не вказує на вчинення нею дій, допущення бездіяльності, спрямованих на узурпацію влади Віктором Януковичем. Разом з тим підставою для звільнення або недопущення до призначення, на думку О. Ясюнецького, є лише фактичне обіймання посади в зазначений період, а не наявність з боку особи діяння, спрямованого на узурпацію влади Віктором Януковичем.

Слід погодитись із пропозицією О. Ясюнецького, що для усунення зазначених суперечностей необхідно (доцільно) внести зміни до ст. 1 Закону № 1682-VII, виклавши її ч. 2 у наступній редакції: «очищення влади (люстрація) здійснюється з метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які відповідають критеріям здійснення очищення влади (люстрації), визначених у ст. 3 цього Закону».

Слушною є також думка О. Ясюнецького, що: 1) запровадження таких змін спростить та пришвидшить процес очищення влади, зменшить підстави для оскаржень люстрації, оскільки доводить наявність діяння з боку посадовця в даному випадку не треба, а необхідно лише довести, що він обіймав певну посаду у вказаний період часу; 2) у будь-якому випадку вищезазначені норми Закону є спірними, адже по суті Законом передбачається настання негативних наслідків для особи (звільнення з посади/недопуск до призначення) не за вчинення правопорушення (проступку), а лише за фактичне обіймання визначеної посади у певний період часу.

До осіб, зазначених у частинах 5—7 ст. 3 Закону, щодо яких постановлено рішення суду (очевидно, вирок. — Авт.), яке набрало законної сили, заборона у виді (вигляді) заборони обіймати певні посади протягом п'яти років з дня набрання чинності (рішення суду вступає в силу, а не набирає чинності. — Авт.) відповідним рішенням суду, має застосовуватись як обов'язкове додаткове покарання.

Застосування зазначеної заборони є

неконституційним, оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 5 КК, Закон про кримінальну відповідальність, що посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі. Неконституційним, з цієї ж підстави, є і положення ч. 9 ст. 3 Закону, відповідно до якого суди загальної юрисдикції, при прийнятті рішень у справах та щодо зазначених у ній осіб, застосовують положення Закону «Про очищення влади» та встановлюють заборону у виді заборони обіймати певні посади протягом п'яти років, оскільки, відповідно до наведеного положення ч. 2 ст. 5 КК, таке обов'язкове додаткове покарання може застосовуватись лише щодо осіб, які вчинили діяння, які є предметом судового провадження, після 15 жовтня 2014 р., тобто після набрання чинності Законом «Про очищення влади».

До суддів, співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури України та інших правоохоронних органів, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю, що встановлено рішенням суду щодо них, яке набрало законної сили, заборона у виді (вигляді) заборони протягом п'яти років обіймати певні посади, відповідно до Закону «Про очищення влади» має застосовуватись у двох випадках: 1) якщо вироком суду вони визнаються винними у вчиненні злочинів, або 2) вже засуджені за вчинення злочинів, складами яких передбачено відповідальність за: а) здійснення заходів, спрямованих на перешкодження реалізації конституційного права громадян України збиратися мирно і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації або спрямованих на завдання шкоди життю, здоров'ю, майну фізичних осіб у період з 21 листопада 2013 р. по 22 лютого 2014 р.; б) за співпрацю із спецслужбами інших держав як таємні інформатори в оперативному отриманні інформації; в) за здійснення своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю заходів та/або сприяння їх здійсненню, спрямованих на підірив основ національної безпеки, оборони чи територіальної цілісності України; г) публічні заклики до порушення територіальної цілісності та суверенітету України; д) розпалювання між національною ворожнечі; е) порушення

прав людини та основоположних свобод, визнаних рішенням Європейського суду з прав людини.

Оскільки станом на 16 жовтня 2014 р., тобто на день набрання чинності Законом «Про очищення влади», жодного вироку, який би вступив в законну силу, щодо осіб, зазначених у частинах 6—7 ст. 3 Закону «Про очищення влади», судами не було ухвалено (постановлено), норми, сформульовані у частинах 5—7, 9 ст. 3 Закону в частині застосування заборони у вигляді заборони протягом п'яти років обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади, щодо суддів, співробітників органів внутрішніх справ, прокуратури України та інших правоохоронних органів, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю, що встановлено рішенням суду щодо них, яке набрало законної сили, застосовуватись не можуть, тобто в цій частині вони є мертвими.

За інформацією заступника Генерального прокурора України О. Заліско, станом на 19 листопада 2014 р., слідчими прокуратури в ЄРДР зареєстровано 1167 кримінальних проваджень стосовно фактів (щодо) перешкодження мирним акціям протестів на території України з 30.11.2013 р. по 22.02.2014 р., у яких прийнято рішення про повідомлення про підозру 77 особам. Однак О. Заліско, по-перше, не конкретизував, щодо яких осіб розпочаті кримінальні провадження і яким особам повідомлено про підозру у вчиненні ними кримінальних правопорушень і яких саме правопорушень (злочинів), і, по-друге, не інформує про те, чи розпочинались кримінальні провадження щодо працівників правоохоронних органів, прокурорів та суддів, які в зазначений період, перебуваючи на посадах (обіймаючи посади), щодо яких здійснюється люстрація, приймали рішення чи вчинювали дії, зазначені у пунктах 9—13 ч. 3 та частинах 5, 6, 7 ст. 3 Закону.

За інформацією начальника управління спеціальних розслідувань Генеральної прокуратури С. Горбатюка, за злочини проти протестувальників під час Євромайдану до суду направлено 106 обвинувальних актів, які стосуються 91 працівника органів внутрішніх справ,

7 прокурорів, працівника СБУ, 10 суддів, трьох експертів народних депутатів, 8 керівників місцевої влади, 42 цивільних осіб, зокрема так званих «тітушок». Окрім того, за інформацією С. Горбатюка, до суду направлено й 46 обвинувальних актів стосовно 50 осіб, яких підозрюють у переслідуванні учасників Автомайдану, — 45 працівників внутрішніх справ, які затримували автомайданівців, та 5 суддів. При цьому С. Горбатюк зазначає, що важелем, який злочинна влада використовувала для протидії протестним акціям, було переслідування як у кримінальному, так і в адміністративному провадженні активістів і протестувальників, підкреслюючи, що це незаконне притягнення до кримінальної чи адміністративної відповідальності, а також незаконні затримання й арешти [25].

Відмітимо, що С. Горбатюк не надав інформації про те, скільки кримінальних проваджень розпочато і скільки повідомлень про підозру складено і вручено щодо: 1) працівників міліції (уповноважених службових осіб), які затримували учасників масових акцій протесту; 2) працівників міліції, які складали фальсифіковані протоколи про порушення автомайданівцями правил дорожнього руху; 3) слідчих органів досудового розслідування, які складали протоколи про затримання осіб, доставлених уповноваженими службовими особами — працівниками міліції затриманих ними учасників масових акцій протесту; 4) слідчих, прокурорів, які складали і вручали затриманим учасникам масових акцій протесту повідомлення про підозру у вчиненні ними злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК; 5) слідчих, прокурорів, які звертались до слідчих суддів з клопотаннями про застосування до зазначених осіб, яким ними було повідомлено про підозру у вчиненні ними кримінальних правопорушень (злочину), передбаченого ч. 2 ст. 294 КК, запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; 6) слідчих суддів, які задовольняли клопотання прокурорів, слідчих про застосування до затриманих учасників масових акцій протесту запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; 7) суддів, які постановляли

(ухвалювали) обвинувальні вироки щодо учасників масових акцій протесту, якими затверджувались угоди між ними та прокурорами про визнання винуватості; 8) суддів апеляційних судів, які залишали в силі ухвали слідчих суддів про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи ухвалені судами обвинувальні вироки; 9) суддів, які накладали на автомайданівців адміністративні стягнення.

На наш погляд, викладенням у новій редакції п. 3 примітки до ст. 364 КК Законом від 13 травня 2014 р. № 1261-VII законодавець фактично декриміналізував зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК), зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК), перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК), зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365² КК) та службову недбалість (ст. 367 КК) у випадках (у разі), якщо зазначеними діями охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб завдано шкоду нематеріального характеру.

Відмітимо, що у ЗМІ правозастосувачами і фахівцями ставиться під сумнів законність викладення пунктів 3, 4 примітки до ст. 364 КК в новій редакції Закону № 1261-VII.

Зокрема, начальник управління спеціальних розслідувань Генеральної прокуратури України С. Горбатюк в інтерв'ю тижневику «Український тиждень» відмічає, що у прокуратури виникли певні складнощі в судах із законами від 16 січня 2014 р., оскільки внесені за пропозицією народного депутата України А. Яценка зміни створили колізію, адже в перехідних (не Перехідних, а Прикінцевих. — Авт.) положеннях Закону від 13 травня 2014 р. № 1261-VII зазначено, що він не має зворотної дії. Однак, на думку С. Горбатюка, всі злочини, у яких не визначена матеріальна шкода, інкриміновані підозрюваним за статтями 364—367 КК до 4 червня 2014 р., теоретично можуть вільно розглядатися в судах. Проте, зауважує С. Горбатюк, від-

повідно до вимог Конституції (не лише Конституції України, а й імперативних приписів КК, сформульованих у його п'ятій статті. — Авт.), якщо йдеться про послаблення покарання, закон зворотню дію має, тобто злочин, який могли вчинити депутати, проголосувавши за драконівські закони, потрібно оцінювати грошима, і, таким чином, виникають ускладнення.

Зауважимо (уточнимо), що Законом № 1261-VII не послаблено покарання за злочини, склади яких передбачені статтями 364—367 КК, а декриміналізовано передбачені ними дії, якими завдано (заподіяно) шкоду лише нематеріального характеру.

У згаданому інтерв'ю С. Горбатюк розповів, що «про проблеми з цими змінами ми дізналися у липні 2014-го, після набрання законом чинності. Почитали текст і зрозуміли, що він становить загрозу для наших проваджень. Стало цікаво подивитися обґрунтування, пояснювальну записку й висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради, Хотілося зрозуміти, як вони їх узагалі оцінювали. Проте виявилось, що порівняльних таблиць, підготовлених до другого читання законопроекту № 4556, немає. Проглянули стенограму засідання Ради, і виявилось, що голосування відбулося взагалі без них (таблиць. — Ред.). Здійснили низку дзвінків до парламенту, і нам пояснили, що таблиці вивчали вже після голосування й туди могли бути внесені якісь зміни», — каже Горбатюк» [26].

С. Горбатюк вважає, що якщо посадовці вчинили протиправні дії до 4 червня 2014 р., прокуратура може інкримінувати їм ст. 364 КК, бо є перехідні (прикінцеві. — Авт.) положення закону, які вказують на те, що він не має зворотної дії в частині змін до КК. Але є вимоги КПК (очевидно, не КПК, а КК. — Авт.) і Конституції, згідно з якими у разі пом'якшення покарання документ зворотню дію має. С. Горбатюк вважає (відмічає), що на практиці із законами від 16 січня 2014 р. в результаті може статися так, що прокуратура інкримінує депутатам службове підроблення, але ніяк не зловживання владою [27].

За фактом можливої підробки законо-

проекту № 4556 від 25 березня 2014 р. Генеральною прокуратурою України 18 травня 2015 р. розпочате кримінальне провадження і здійснюється досудове розслідування. До сьогодні Генеральна прокуратура України встигла допитати фігурантів провадження: як депутатів, так і окремих працівників Верховної Ради України. Слідчим вдалося встановити, що обговорення поправок відбувалося в день голосування й тривало дві години, проте, як з'ясував «Український тиждень», на початок засідання Комітету на руках у депутатів були тексти поправок, актуальні на кінець квітня 2014 р.

А. Голуб і С. Козлюк зауважують, що на першій сторінці всіх листів депутатів із поправками до законопроекту є особистий підпис працівника секретаріату комітету Вдовиченко з написом «взято до опрацювання», а також штамп Апарату Верховної Ради. Однак нічого подібного немає на останньому листі А. Яценка, згаданому вище. Як стало відомо «Українському тижню», А. Яценко приніс ці поправки безпосередньо на засідання комітету 13 травня. Разом із тим, у слідства є вагомі причини для підозр, що їх внесли до законопроекту вже після голосування в сесійній залі [28].

Незважаючи на сумніви щодо зворотної дії норми, сформульованої в примітці до ст. 364 КК із змінами, внесеними Законом № 1261-VII від 13 травня 2014 р., Генеральна прокуратура України в кримінальних провадженнях щодо слідчих, які за погодженням з прокурорами-процесуальними керівниками повідомляли затриманим учасникам масових акцій протесту про підозру у вчиненні ними злочинів, склади яких передбачені ч. 2 ст. 294 КК, та прокурорів-процесуальних керівників, які погоджували зазначені повідомлення про підозру, розпочали як до, так і починаючи з 4 червня 2014 р., і тим і іншим повідомила про підозру у вчиненні ними злочинів (кримінальних правопорушень), передбачених ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 366 та ч. 2 ст. 372 КК. Відмітимо, що зміст більшості повідомлень про підозру різняться хіба що викладом фактичних обставин, які стосуються не лише дій слідчих або прокурорів, а й обставин затримання учасників масових акцій протесту пра-

цівниками міліції, складання протоколів про їх затримання та застосування до підозрюваних запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Мотивувальні ж частини зазначених повідомлень про підозру фактично співпадають.

Типовим прикладом таких повідомлень про підозру є, зокрема, повідомлення прокурору — процесуальному керівнику З. А. А. про підозру у вчиненні ним кримінальних правопорушень, склади яких передбачені ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366 та ч. 2 ст. 372 КК. Аналіз і оцінка окремих положень цього повідомлення про підозру здійснюватиметься пізніше.

Вельми принциповому питанню про зворотню дію в часі змін, внесених до низки статей КК, КУпАП, КПК Законом № 1261-VII від 13 травня 2014 р., а саме як слід тлумачити положення, сформульоване в абзацах 2, 3 п. 1 розділу 2 «Прикінцеві положення», що «дія цього Закону поширюється на злочини та суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України, які були вчинені після набрання чинності цим Законом» (абз. 2), та що «заходи кримінально-правового характеру, передбачені цим Законом, у тому числі зміни до статей 96¹, 96² Кримінального кодексу України, не мають зворотної дії і не поширюються на злочини та суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України, вчинені до набрання чинності цим Законом» (абз. 3), та питанню про те, що слід розуміти під істотною шкодою та тяжкими наслідками, визначення яких дається у пунктах 3, 4 примітки до ст. 364 КК, поки що не приділялась увага науковцями і, головне, своєї позиції з цих питань не висловили ВСС України і ВС України.

Відмітимо, що після викладення ст. 96¹ КК в редакції Закону № 1261-VII від 13 травня 2014 р., до неї чотири рази вносились зміни. При цьому Законами від 10 листопада 2015 р. № 770-VIII та від 18 лютого 2016 р. № 1019-VIII ст. 96¹ КК двічі викладалась у новій редакції.

Статтею 96¹ КК в редакції Закону «Про внесення змін до Кримінального та

Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» № 1019-VIII від 18 лютого 2016 р. передбачено, що:

а) спеціальна конфіскація — примусове безоплатне вилучення за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей, у тому числі коштів, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, іншого майна особи, щодо якої призначено покарання у виді позбавлення волі не менше чотирьох років за вчинення злочину, передбаченого статтями 146—1501, 152—156, 190—192, 198, 201, 209—2121, 222, 233, 255—260, 301—320, 354, 361—3652, 368—3693 цього Кодексу, або злочину, вчиненого злочинною організацією, посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування (з використанням службовою особою влади чи службового становища) з отриманням економічної вигоди, третіх осіб, у випадках, визначених цим Кодексом;

б) спеціальна конфіскація застосовується на підставі:

- 1) обвинувального вироку суду;
 - 2) ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
 - 3) ухвали суду про застосування примусових заходів медичного характеру;
 - 4) ухвали суду про застосування примусових заходів виховного характеру.
- в) у випадках, коли об'єктом спеціальної конфіскації є майно, вилучене з цивільного обороту, вона може бути застосована на підставі:

1) ухвали суду про закриття кримінального провадження з інших підстав, аніж звільнення особи від кримінальної відповідальності;

2) ухвали суду, постановленої в порядку ч. 9 ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України, за клопотанням слідчого чи прокурора, якщо кримінальне провадження закривається ними.

Для відповіді на питання, чи має безпосередню дію положення, зазначене в абзацах 2, 3 п. 1 розділу 2 «Прикінцеві положення» Закону від 13 травня 2014 р. № 1261-VII, що «дія цього Закону поширюється на злочини та суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу, які були вчинені після набрання чинності цим Законом», та що «заходи кримінально-правового характеру, передбачені цим Законом, в тому числі зміни до статей 96¹, 96² Кримінального кодексу України, не мають зворотної дії в часі і поширюються на злочини та інші суспільно небезпечні діяння, вчинені до набрання чинності цим Законом», слід керуватись положеннями (нормами), сформульованими безпосередньо у статтях КК:

— законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України (ч. 1 ст. 3 КК);

— закони України про кримінальну відповідальність, прийняті після набрання чинності цим Кодексом, **включаються до нього** після набрання ними чинності (ч. 2 ст. 3 КК);

— злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом (ч. 3 ст. 3 КК);

— закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію в часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість (ч. 1 ст. 5 КК);

— особа, засуджена за діяння, караність якого усунена, підлягає негайному звільненню від призначеного судом покарання (ч. 2 ст. 74 КК);

— кримінальне провадження закривається в разі, якщо набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК).

Системне тлумачення наведених нор-

мативних приписів дає, на мій погляд, підстави стверджувати, що зміни, внесені Законом № 1261-VII від 13 травня 2014 р. в тексти пунктів 3 і 4 примітки до ст. 364 КК, мають зворотну дію в часі.

К. П. Задоя у відповідях на запитання, поставлені в листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, зазначає, що до набрання чинності ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13.05.2014 р. № 1261-VII вказані ознаки традиційно розумілись як такі що охоплюють і суспільно небезпечні наслідки у вигляді майнової шкоди, і наслідки у вигляді шкоди немайнової. Дану можливість обумовив сам законодавець, вживаючи в пунктах 3, 4 примітки ст. 364 КК формулювання «якщо [істотна шкода (тяжкі наслідки)] полягали (полягають) у заподіянні матеріальних збитків». Сполучник «якщо» прямо вказував на можливість заподіяння істотної шкоди чи тяжких наслідків у вигляді, відмінному від матеріальних збитків. Правозастосовча практика при цьому традиційно допускала, що в останньому випадку суспільно небезпечні наслідки можуть мати нематеріальний (нематеріальний) характер (див. абз. 3 п. 6 ППВСУ «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26.12.2003 р. № 15).

З набранням чинності ЗУ від 13.05.2014 р. № 1261-VII виклад пунктів 3, 4 примітки ст. 364 КК зазнав змін. На даний момент про жодну умовність їх формулювань не йдеться. Законодавець сформулював визначення ознак «істотна шкода» та «тяжкі наслідки» у спосіб, який явно звужив їх зміст лише до майнової «складової».

Положення абз. 2 п. 1 Прикінцевих положень ЗУ від 13.05.2014 р. № 1261-VII закріплює так звану колізійну норму темпорального характеру, покликану вирішувати проблему визначення кримінального закону, що підлягає застосуванню до певних кримінально-правових ситуацій.

К. П. Задоя відзначає, що ця колізійна норма сформульована законодавцем некоректно, оскільки передбачає, що до певних ситуацій начебто може застосовуватись безпосередньо ЗУ від 13.05.2014 р. № 1261-VII. Насправді ж останній не закріплює окремих норми-приписів кримінально-правового характеру, а лише передбачає внесення змін та доповнень до положень КК. Відповідно до ч. 2 ст. 3 КК закони даного типу не можуть самостійно впливати на регулювання суспільних відносин. Такий вплив справляють положення КК, які було змінено чи (та) якими КК було доповнено. Відтак, на думку К. П. Задоя, в абз. 2 п. 1 Прикінцевих положень ЗУ від 13.05.2014 р. № 1261-VII під словами «дія цього Закону...» слід розуміти «дію положень КК, які було змінено цим Законом чи (та) якими Кодекс було доповнено на підставі цього Закону...».

Окрім того, вважає К. П. Задоя, навіть з урахуванням такого уточнення абз. 2 п. 1 Прикінцевих положень ЗУ від 13.05.2014 р. № 1261-VII має тлумачитись обмежувально, а не буквально. У першу чергу — через системний «зв'язок» даного абзацу (див. нижче п. 6 відповіді на запитання) з абзацем третім цього ж пункту, в якому вказано, що: «Заходи кримінально-правового характеру, передбачені цим Законом, в тому числі зміни до статей 96¹, 96² Кримінального кодексу України, не мають зворотної дії і не поширюються на злочини та суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України, вчинені до набрання чинності цим Законом».

К. П. Задоя робить висновок, що: 1) як наслідок, абз. 2 п. 1 ЗУ від 13.05.2014 р. № 1261-VII має тлумачитись таким чином: «Дія положень КК щодо спеціальної конфіскації та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, які було змінено цим Законом чи (та) якими Кодекс було доповнено на підставі цього Закону, поширюється на злочини та суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України, що були вчинені після набрання чинності

цим Законом»; 2) відповідно, абз. 2 п. 1 ЗУ від 13.05.2014 р. № 1261-VII не може «нейтралізувати» зворотню дію нових редакцій положень розділу XVII Особливої частини КК як законів, що через «звуження» змісту ознак «істотна шкода» та «тяжкі наслідки» або скасовують злочинності діяння, або пом'якшують кримінальну відповідальність. Це неможливо хоча б тому, що зазначений абзац змістовно урегулює зовсім інші питання (див. п. 7 відповіді на запитання). Орієнтирами у даному випадку мають бути виключно загальні колізійні норми темпорального характеру, передбачені частинами. 1 та 3 ст. 5 КК.

О. В. Кришевич і А. В. Савченко у науково-практичному коментарі до ст. 364 КК обмежуються твердженням, що для наявності злочину, передбаченого ст. 364 КК, необхідно також установити, що внаслідок допущеного службовою особою зловживання владою або службовим становищем заподіяно істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Виходячи зі змісту визначення цієї ознаки, наведеного у п. 3 примітки до ст. 364 КК, і зважаючи на те, що її не диференційовано в КК, як це було раніше, на ту, яка полягає в заподіянні матеріальних збитків, і ту, яка має нематеріальний вимір, О. В. Кришевич і А. В. Савченко роблять висновок, що істотна шкода як наслідок у статтях 364—367 КК, має виключно майновий характер. Остання включає в себе: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Розмір грошового відшкодування моральної шкоди не може включатись у зміст істотної шкоди (а так само й тяжких наслідків) [39].

М. І. Панов відмічає, що законодавець, встановлюючи кримінально-правові заборони і приписи керується розробленими наукою і практикою кримі-

нального права теоретичними засадами криміналізації, зокрема принципами, критеріями та підставами¹.

Зауваживши, що особливе значення серед принципів криміналізації має принцип її соціально-правової адекватності, який, зокрема, означає, що кримінально-правові заборони і приписи не повинні бути надмірними та зайвими, та що одночасно вони повинні в повному обсязі охоплювати ті соціально-правові явища, які призначені регулювати, тобто повинні бути оптимальними — і достатніми, і необхідними, М. І. Панов робить висновок, що на цій підставі не можуть не викликати заперечення нещодавні зміни пунктів 3 та 4 примітки до ст. 364 КК, згідно з якими поняття «істотна шкода» і «тяжкі наслідки» в статтях 364—367 КК, як наслідки службових злочинів, визначаються лише як майнова шкода і позначаються тільки кількісними ознаками (відповідно, більше 100 і більше 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

Зазначивши, що добре відомо, що типовими наслідками службових злочинів є спричинення ними не лише майнової шкоди, але й інших суспільно небезпечних наслідків: у сфері конституційних прав, свобод і інтересів людини і громадянина — життю, здоров'ю, честі та гідності, авторитету та нормальній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, що підтверджується багаторічною практикою застосування статей 364—367 КК, М. І. Панов робить висновок, що нова редакція пунктів 3 і 4 примітки до ст. 364 КК безпідставно обмежує обсяг кримінальної відповідальності, що фактично свідчить про декриміналізацію значного масиву суспільно небезпечних діянь службових осіб за спричинення ними істотної шкоди або тяжких наслідків, що повинні визнаватися кримінально караними і тягти кримінальну відповідальність. Зміни, внесені до пунктів 3 та 4 примітки до ст. 364 КК, М. І. Панов вважає необґрунтованими і такими, що підлягають приведенню

у відповідність до редакції КК 2001 р. [30].

Іншу позицію обстоює В. І. Тютюгін, який, відмітивши, що у пунктах 3 і 4 примітки до ст. 364 КК законодавче визначення істотної шкоди і тяжких наслідків розкривається лише стосовно тих випадків, коли ці наслідки пов'язані із заподіянням матеріальних збитків, стверджує, що це зовсім не означає, що ці злочини не можуть спричинити і наслідки нематеріального характеру.

В. І. Тютюгін вважає, що можливість спричинення останніх прямо впливає зі змісту диспозицій ч. 1 статей 364, 364¹, 365, 365² і 367 КК, у яких наслідки визначаються як заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, і стверджує, що, такі наслідки не можуть обмежуватися спричиненням лише матеріальних збитків, бо зазначені в законі відповідні права, свободи та інтереси не можуть бути зведені тільки до суто майнових, і тому шкода може бути визнана істотною, якщо порушуються не тільки майнові, а й інші, наприклад, основні конституційні права і свободи людини і громадянина (право на життя, здоров'я, особисту безпеку і недоторканість, виборчі, трудові, житлові права тощо).

В. І. Тютюгін робить висновок, що: 1) положення, викладені у пунктах 3 і 4 примітки до ст. 364 КК, поширюються далеко не на всі випадки спричинення істотної шкоди чи тяжких наслідків, а стосуються лише тих із них, які полягають у заподіянні матеріальних збитків, оскільки (тобто) у зазначених пунктах примітки зміст тих наслідків, які можуть бути спричинені у разі вчинення злочинів, передбачених статтями 364, 364¹, 365, 365² і 367 КК, розкриваються далеко не у повному обсязі; 2) у тих випадках, коли такі наслідки полягають у заподіянні майнової шкоди і, отже, можуть бути піддані грошовій оцінці, закон (пункти 3 і 4 примітки до ст. 364 КК) чітко визначає обсяг такої шкоди,

¹ Як видається, законодавець не завжди керується розробленими наукою і практикою кримінального права теоретичними засадами криміналізації, як це стверджує М. І. Панов, хоча і мав би ними керуватись. Фактично законодавець нерідко просто ігнорує розроблені наукою кримінального права теоретичні засади криміналізації.

використовуючи для цього такий формалізований кількісний показник (критерій), як розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян (далі — н. м. д. г.); 3) якщо ж при вчиненні цих злочинів спричиняється немайна шкода, яка має оціночний характер і тому не може бути визначена за допомогою чітких кількісних (формалізованих) критеріїв, питання про визнання такої шкоди істотною чи наслідків тяжкими вирішується судом вже не на підставі пунктів 3 і 4 примітки до ст. 364 КК, а у кожному окремому випадку з урахуванням обставин конкретного кримінального провадження; 4) таким чином, істотна шкода, як злочинний результат вчинення цих діянь: а) може полягати у заподіянні матеріальних збитків чи б) виражатися в наслідках тільки нематеріального характеру або в) поєднувати в собі наслідки як матеріального, так і нематеріального характеру; 5) питання про істотність шкоди, яка полягає в заподіянні наслідків нематеріального характеру, вирішується в кожному окремому випадку з урахуванням обставин конкретного кримінального провадження, бо в таких ситуаціях істотна шкода є оціночним поняттям. При вирішенні цього питання потрібно враховувати ступінь негативного впливу протиправного діяння на нормальну діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, підприємств, організацій, установ, які належать до юридичних осіб публічного або приватного права; характер завданої нематеріальної шкоди; кількість потерпілих фізичних чи юридичних осіб; розмір моральної, організаційної шкоди тощо; 6) судова практика визнає істотною таку шкоду, яка, зокрема, полягає в порушенні охоронюваних законом основних прав і свобод людини й громадянина (право на свободу й особисту недоторканність, недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо); у підриві авторитету та престижу органів державної влади чи місцевого самоврядування; в порушенні громадської безпеки та громадського порядку; створенні обставини й умов, що утруднюють виконання юридичними особами своїх статутних функцій, тощо. Істотною визнається й

шкода, яка є наслідком використання суб'єктом злочину свого службового становища, службових повноважень чи повноважень з надання публічних послуг для: а) сприяння чи потурання вчиненню злочину іншими особами; б) вчинення суб'єктом поряд із злочиним, передбаченим розд. XVII Особливої частини КК, іншого злочинного діяння; в) приховування раніше вчиненого злочину. Шкода є істотною і тоді, коли через порушення особою своїх службових обов'язків або повноважень з надання публічних послуг злочин учиняється іншими особами (наприклад, через недбалість керівника підлеглі йому особи незаконно заволодівають майном підприємства чи внаслідок складання нотаріусом підробленого заповіту особа заволодіває майном законних спадкоємців тощо); 7) у разі сполучення шкоди матеріального і нематеріального характеру вона може бути визнана істотною навіть тоді, коли розмір майнових наслідків сам по собі не перевищує ста н. м. д. г. Проте і матеріальна шкода, і супутні їй наслідки нематеріального характеру можуть оцінюватися у таких випадках, як заподіяння в цілому істотної шкоди лише за умови, якщо враховуються не окремо, ізольовано один від іншого, а лише в їх сукупності, нерозривному зв'язку та єдності; 8) тяжкі наслідки, як ознака об'єктивної сторони злочинів, передбачених ч. 2 статей 364, 364¹, 366, 367, ч. 3 статей 365, 365² КК, мають однакову юридичну природу з істотною шкодою, бо збігаються за своїм змістом та характером і відрізняються одне від іншого лише за ступенем тяжкості — обсягом заподіяної злочином шкоди. Тому тяжкі наслідки можуть також полягати у заподіянні як матеріальної, так і нематеріальної шкоди. Коли вони виявляються в матеріальній шкоді (реальна майнова шкода чи упущена вигода), то згідно з п. 4 примітки до ст. 364 КК вважаються тяжкими, якщо у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують н. м. д. г.; 9) тяжкими судова практика визнає і такі наслідки, як: заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень або смерті, доведення його до самогубства, масові отруєння людей, дезорганізація діяльності органів влади чи місцевого самовряду-

вання, розвал діяльності підприємств, організацій, установ чи їх банкрутство, створення обстановки, що призвела до масових заворушень чи аварійних ситуацій, виявилася у людських жертвах, приховуванні тяжких чи особливо тяжких злочинів, сприянні (потуранні) їх вчиненню тощо [31].

Відмітимо, що про положення Закону № 1261-VII від 13 травня 2014 р., яким пункти 3 і 4 примітки до ст. 364 викладені в новій редакції про те, що дія цього Закону поширюється на злочини та суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України, які були вчинені після набрання чинності цим Законом, О. В. Кришевич, А. В. Савченко і В. І. Тютюгін не згадують.

В. О. Навроцький, зауваживши, що із диспозиції ст. 364 КК, примітки до неї, нормативно-правових актів, які регламентують розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, випливають ознаки наслідків зловживання владою або службовим становищем, які (наслідки):

1) можуть полягати в заподіянні шкоди будь-яким суб'єктам: а) фізичним особам (громадянам України й іноземцям); б) юридичним особам, зареєстрованим в Україні чи за кордоном, будь-якого виду та організаційно-правової форми; в) суспільству в цілому чи його окремим інституціям, включаючи об'єднання громадян, неформалізовані спільноти (наприклад, групу волонтерів); г) державі (як українській, так і іноземній); д) міжнародним організаціям, установам чи їх представникам;

2) полягають у заподіянні шкоди лише охоронюваним законом правам та інтересам. Тобто тим, які визнаються українською державою, проголошені її нормативно-правовими актами такими, що підлягають правовому захисту, і за посягання на які передбачена юридична відповідальність. Відтак, не може бути визнано істотною шкодою чи тяжкими наслідками порушення прав чи інтересів, які в Україні перебувають поза правовим захистом (наприклад, вилучення в громадян предметів, які не дозволені для вільного обігу — зброї, наркотиків);

3) за своїм характером можуть бути будь-якими: а) політичними (зрив виборів, збурення населення, розпалювання сепаратизму); б) організаційними (порушення нормальної діяльності органу, установи); в) фізичними (шкода життю та здоров'ю як окремої особи, так і здоров'ю населення певної місцевості чи усєї держави); г) моральними (шкода засадкам, на яких базується суспільна, колективна та індивідуальна мораль); д) матеріальними (майнова шкода). В. О. Навроцький вважає, що хоча в пунктах 3 і 4 примітки до ст. 364 КК ідеться про розмір шкоди, кратний н. м. д. г., який має грошову оцінку, це зовсім не означає, що кримінальна відповідальність за зловживання владою настає лише в разі заподіяння матеріальної шкоди.

В. О. Навроцький, зазначивши, що наслідки нематеріального характеру пов'язані із заподіянням шкоди соціального, політичного, морального, організаційного та іншого характеру, не мають грошової оцінки та що, відповідно, неможливо визначити еквіваленту такої шкоди в одиницях, кратних н. м. д. г., робить висновок, що щодо статей 364, 364¹, 365² КК та ін. про злочини у сфері службової діяльності, на які поширюється роз'яснення поняття істотної шкоди та тяжких наслідків, проблематично встановити і зміст наслідків нематеріального характеру, і саму наявність таких наслідків у розумінні, яке їм надає КК. Винятком, на думку В. О. Навроцького, може бути хіба що врахування похідних наслідків заподіяння: фізичної шкоди — витрати на лікування чи протезування потерпілої особи; порушення законних прав та інтересів громадян — витрати на відновлення таких прав (виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно звільненому з роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення, компенсація шкоди від поширення відомостей, які ганьблять особу тощо); політичної шкоди (проведення нових виборів, анти-терористичні заходи тощо); організаційної шкоди (відновлення роботи установи). Тому, вважає В. О. Навроцький, напрашується загальний висновок: як істотна шкода чи тяжкі наслідки може

враховуватися будь-яка за характером шкода, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру;

4) мають місце за умови, що досягли відповідного розміру, кратного н. м. д. г. Істотна шкода чи тяжкі наслідки — це сума, яка дорівнює чи перевищує н. м. д. г., відповідно, у 100 чи 250 разів;

5) полягають у прямій дійсній шкоді, тобто такій, яка вже настала в результаті вчинення злочину та яка є необхідним і закономірним наслідком використання влади або службового становища всупереч інтересам служби [32].

Найбільш проблемною є відповідь на питання, чи мають зворотню дію в часі положення, сформульовані у пунктах 3, 4 примітки до ст. 364 КК в редакції Закону № 1261-VII від 13 травня 2014 р., згідно з якими істотною шкодою у статтях 364, 364¹, 365, 365², 367 вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян (п. 3), а тяжкими наслідками у статтях 364—367 вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян (п. 4). Законом № 1261-VII від 13 травня 2014 р. із тексту пунктів 3, 4 примітки до ст. 364 КК виключені слова «якщо вона (шкода. — Авт.) полягає у завданні матеріальних збитків».

Пропозиція викласти в такій редакції пункти 3, 4 примітки до ст. 364 КК була внесена народним депутатом України А. Яценком.

А. Голуб і С. Козлюк відмічають, що урядовий законопроект № 4556 від 25 березня 2014 р., який став Законом № 1261-VII від 13 травня 2014 р., спочатку не передбачав жодних змін до примітки до ст. 364 КК, в тому числі до її 3 і 4 пунктів. При цьому вони висловлюють припущення, що є взагалі підстави вважати, що у ВРУ сфальсифікували цю норму закону [33].

А. Голуб і С. Козлюк відмічають, що викладення Законом № 1261-VII п. 3 примітки до ст. 364 КК в редакції, запропонованій народним депутатом України А. Яценком, який свою пропозицію вніс безпосередньо на засіданні профільного комітету (Комітету з питань

боротьби з організованою злочинністю і корупцією) 13 травня 2014 р., однак «у слідства є вагомі причини для підозр, що їх внесли до законопроекту вже після голосування в сесійній залі» 14 травня 2014 р., але в архівній справі немає стенограми засідання зазначеного комітету 13 травня 2014 р. напередодні ухвалення проекту закону № 4556, зареєстрованого у Верховній Раді України 25 березня 2014 р., який згодом став Законом № 1261-VII від 14 травня 2014 р.

А. Голуб і С. Козлюк зазначають, що «в Апараті Верховної Ради повідомили, що стенографів тожі взагалі не запросили, а за версією представника комітету, запис розмов не вели, оскільки засідання відбулося не в будівлі комітетів Ради на вулиці Садовій, а безпосередньо в приміщенні парламенту», тому «неможливо достеменно з'ясувати, які саме поправки обговорювали на засіданні та чи ухвалювали рішення щодо пропозиції Яценка». При цьому А. Голуб і С. Козлюк відмічають, що події можна частково відновити за словами голови комітету В. Чумака, сказаними під час розгляду проекту в сесійній залі, який під час виступу «заявив про щонайменше три важливі речі. По-перше, на час голосування законопроекту готових порівняльних таблиць з усіма поправками депутатів ще не існувало. «Таблиці зараз виготовляються», — сказав Чумак за хвилину до голосування. Окрім того, порівняльна таблиця, наявна в архівній справі закону, остаточно була сформована 15 травня, тобто за два дні після ухвалення рішення парламентом. По-друге, Чумак заявив, що до законопроекту пропонували 149 поправок, а в остаточній порівняльній таблиці вказана 151» [34].

Самим по собі притягненням невинної особи до кримінальної відповідальності матеріальна шкода їй не заподіюється. Така шкода може бути заподіяна внаслідок наступного застосування до особи таких заходів забезпечення кримінального провадження як тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, накладення грошового стягнення, вилучення майна, арешт майна, тримання під вартою.

При застосуванні зазначених заходів особа позбавляється можливості одержувати доходи від, зокрема, здійснюваної

нею підприємницької діяльності, використання транспортних засобів тощо.

Оскільки заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються до особи, яка вже набула статус підозрюваного, то визнання їх застосування незаконними має діставати самостійну кримінальноправову оцінку.

Під час здійснення досудового розслідування можуть бути встановлені (виникнути) підстави для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри.

Наприклад, особі повідомлено про підозру (особа притягнута до кримінальної відповідальності) у вчиненні нею крадіжки чужого майна у великих розмірах з проникненням у житло (ч. 4 ст. 185 КК). При проведенні досудового розслідування слідчий встановив, що підозрюваний викрав не лише майно, а й наркотичні засоби в особливо великих розмірах, тобто вчинив також злочин, склад якого передбачений ч. 3 ст. 308 КК. Крім того досудовим розслідуванням було встановлено, що підозрюваний мав намір викрасти майно в особливо великих розмірах, оскільки розраховував на те, що у житлі (квартирі) потерпілого знаходяться (зберігаються) і грошові кошти, які він одержав за продаж попередній автомобіля, тобто дії підозрюваного слід кваліфікувати як замах на крадіжку чужого майна в особливо великому розмірі за ч. 2 ст. 15, ч. 5 ст. 185 КК.

Інший приклад. В кримінальному провадженні щодо особи, яку притягнуто до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 115 КК, було встановлено, що підозрюваний вчинив умисне вбивство з корисливих мотивів і на замовлення, тобто дії підозрюваного підлягають перекваліфікації на пункти 6, 11 ч. 2 ст. 115 КК. Крім того, під час здійснення досудового розслідування може бути встановлено, що підозрюваним раніше був вчинений (були вчинені) й інший (інші) злочин (злочини), наприклад, розбій, поєднаний з проникненням у житло (ч. 3 ст. 187 КК), вимагання чужого майна, що завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах (ч. 4 ст. 189 КК).

Статтею 279 КПК встановлено, що у випадку виникнення підстав для по-

відомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені ст. 278 КПК, — скласти письмове повідомлення про підозру і вручити його в день складення.

Статтею 279 КПК прямо не передбачено, повинні чи ні вноситись до ЄРДР відомості про кримінальні правопорушення — нове і вчинене з більш обтяжуючими обставинами (більш кваліфікованими ознаками). Але, оскільки ст. 278 КПК передбачено, що про дату і час повідомлення про підозру, кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до ЄРДР, то із цього положення випливає, що відомості про кримінальне правопорушення, яке інкримінується особі повідомленням про нову підозру чи про зміну підозри, невідкладно мають бути внесені до ЄРДР.

Повідомлення особі про зміну підозри або про нову підозру, тобто про підозру у вчиненні ще й іншого кримінального правопорушення, є водночас і притягненням такої особи до кримінальної відповідальності за інше кримінальне правопорушення, підозра у вчиненні якого особі не повідомлялась.

Нове чи змінене повідомлення про підозру має (може) бути оцінене з позиції його підставності, обґрунтованості і вмотивованості. Негативна відповідь на ці питання є підставою для постановки питання про кримінально-правову оцінку дій слідчого, прокурора з позиції норми, передбаченої ст. 372 КК, у разі, якщо буде встановлена відсутність події злочину (кримінального правопорушення), вчинення якого інкримінується повідомленням про нову підозру або повідомленням про зміну підозри.

Слід (необхідно, вже пора) офіційно визнати, що фактично Генеральна прокуратура України ініціювала і спонукала суддів, в основному слідчих суддів, ухвалювати рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо затриманих працівниками учасників масових акцій протесту, яким прокурорами чи слідчими за пого-

дженням з прокурорами було повідомлено про підозру у вчиненні злочину (кримінального правопорушення), склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК, а також ухвалювати обвинувальні вироки, якими затверджувались угоди між прокурорами та обвинуваченими за ч. 2 ст. 294 КК учасниками масових акцій протесту про визнання останніми винуватості у вчиненні злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК. Висловимо припущення, що з часом ці обставини будуть визнані владою, політиком і громадянським суспільством.

На наш погляд, небезпідставним є шаблонне твердження, яке міститься у більшості повідомлень: 1) слідчим суддям про підозру у вчиненні ними злочинів, склад яких передбачені ст. 375 КК; 2) прокурорам — процесуальним керівникам, які погоджували складені слідчими повідомлення про підозру; 3) слідчим, які повідомляли (складали і вручали) затриманим учасникам масових акцій протесту повідомлення про підозру у вчиненні ними злочинів, передбачених ч. 2 ст. 294 КК.

Президент України заявляє, що під його особливою увагою є покарання суддів, які «вносили незаконні вироки проти автомайданівців, сприяли катуванню Героїв, які затримувались міліцією», і наголосив на неприпустимості зупинки процесу розслідування [35].

По-перше, жоден суддя не винесив вироку проти автомайданівців — автомайданівці притягувались до адміністративної, а не кримінальної відповідальності.

По-друге, незрозуміло, яким чином судді «сприяли катуванню Героїв»?

По-третє, покарати може лише суд і лише за вчинення особою злочину, що має бути встановлено обвинувальним вироком суду. Заявляючи, що під його особливою увагою є покарання суддів, які «вносили незаконні вироки проти автомайданівців», Президент України тим самим чинить тиск на суддів, які розглядатимуть кримінальні провадження щодо суддів (якщо досудові розслідування щодо суддів, яким повідомлено про підозру у постановленні завідомо неправосудного судового рішення, закінчуються складанням обвинувального акта і передачею його до суду. — Авт.), обвинуваче-

них у вчиненні злочину, склад якого передбачений ст. 375 КК, спонукання, точніше — їх підбурювання до ухвалення обвинувальних вироків щодо суддів, які «вносили незаконні вироки проти автомайданівців».

Як зазначалось, органами прокуратури розпочата низка кримінальних проваджень щодо слідчих підрозділів органів досудового розслідування, які складали протоколи про затримання осіб — учасників масових акцій протесту, затриманих працівниками міліції і доставлених до підрозділів органу досудового розслідування, вносили відомості про вчинення затриманими кримінального правопорушення (злочину), склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК, складали повідомлення затриманим про підозру у вчиненні ними зазначеного злочину, погоджували складене повідомлення про підозру з прокурором — процесуальним керівником і вручали затриманим, а також щодо прокурорів, які або погоджували складені слідчими повідомлення про підозру, або самостійно складали і вручали затриманим особам повідомлення про підозру.

Для прикладу, який є типовим і показовим, наведемо кримінально-правову кваліфікацію органом досудового розслідування дій прокурора — процесуального керівника Н. А. А., якому 3 серпня 2015 р. повідомлено про зміну раніше повідомленої підозри у вчиненні ним зловживання владою та службовим становищем, тобто умисного, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної особи, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, службового підроблення, тобто складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності прокурором, поєднане з обвинуваченням у вчиненні особливо тяжкого злочину, поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення, тобто у вчиненні

кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 372 КК України:

«Старший слідчий в особливо важливих справах першого слідчого відділу управління з розслідування особливо важливих справ Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України Б. В. О., розглянувши матеріали досудового розслідування, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 4201500000000902 від 15.05.2014 р. за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 372 КК України, встановивши наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінальних правопорушень, відповідно до статей 42, 276, 277, 278, 279 КПК України, — повідомив: Н. А. А. про зміну раніше повідомленої підозри, а саме, що він підозрюється у вчиненні зловживання владою та службовим становищем, тобто умисного, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної особи, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, службового підроблення, тобто складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності прокурором, поєднане з обвинуваченням у вчиненні особливо тяжкого злочину, поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення, тобто у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 372 КК України.

Досудовим розслідуванням встановлено, що наказом прокурора м. Києва від 05.06.2013 р. № 1325к молодшого радника юстиції Н. А. А. призначено на посаду прокурора відділу процесуального керівництва при провадженні досудового розслідування органами внутрішніх справ та підтримання державного обвинувачення управління нагляду за додер-

жанням законів у кримінальному провадженні прокуратури м. Києва.

Н. А. А., обіймаючи посаду прокурора відділу прокуратури м. Києва, прийняв Присягу працівника прокуратури, відповідно до якої, вступаючи на службу в прокуратуру, він присвячує свою діяльність служінню Українському народові і Українській державі та урочисто присягає: неухильно додержуватись Конституції, законів та міжнародних зобов'язань України; сумлінним виконанням своїх службових обов'язків сприяти утвердженню верховенства права, законності та правопорядку; захищати права і свободи людини та громадянина, інтереси суспільства і держави; постійно вдосконалювати свою професійну майстерність, бути принциповим, чесно, сумлінно і неупереджено виконувати свої обов'язки, з гідністю нести високе звання працівника прокуратури, а також усвідомлює, що порушення присяги несумісне з подальшим перебуванням в органах прокуратури.

У відповідності з приміткою 2 до ст. 368 КК України службовими особами, які займають відповідальне становище, є особи, зазначені у п. 1 примітки до ст. 364, посади яких згідно зі статтями 2, 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, а також судді, прокурори і слідчі, керівники, заступники керівників органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.

Таким чином, перелік службових обов'язків та повноважень прокурора Н. А. А. свідчить про те, що останній є представником влади, наділений правом пред'являти вимоги та приймати рішення, які є обов'язковими для виконання, а також, маючи спеціальне звання, молодший радник юстиції є службовою особою, що займає відповідальне становище в системі правоохоронних органів і наділений спеціальними повноваженнями у кримінальному провадженні.

Незважаючи на викладені вимоги законів України та службових обов'язків, Н. А. А., обіймаючи посаду прокурора відділу прокуратури м. Києва та користуючись владними повноваженнями, вчи-

нив умисні дії, що дають підстави для повідомлення йому про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень — злочинів проти правосуддя та службових злочинів, за наступних обставин.

Починаючи з 22.11.2013 р., у м. Києві на Майдані Незалежності розпочалися безстрокові мирні збори громадян на підтримку європейського вектора зовнішньої політики України та зміни чинної влади.

З метою залякування учасників акцій протесту службові особи Міністерства внутрішніх справ України та органів прокуратури України у період січня-лютого 2014 р. неодноразово організовували незаконну і силову протидію учасникам протестів, у першу чергу особам, які перебували на Майдані Незалежності в м. Києві.

Зокрема, у цей період часу органи прокуратури України під керівництвом Пшонки В. П., підрозділи МВС України під керівництвом Захарченка В. Ю. стали масово порушувати встановлений законом порядок притягнення осіб до кримінальної відповідальності та обрання запобіжних заходів, у першу чергу найбільш суворого — тримання під вартою, арештовувати учасників протестних акцій з метою їх залякування та придушення мирних акцій.

Так, бажаючи зберегти якнайдовше владні повноваження в інтересах особистого збагачення та усунути перешкоди з боку активістів Євромайдану, припинити будь-які масові збори, мітинги, вуличні походи та інші акції, вищі посадові особи держави розробили механізм вчинення злочину, який полягав у залякуванні громадян, притягненні значної кількості осіб до кримінальної відповідальності за участь у масових акціях та обранні підозрюваним найсуворішого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

З метою безперешкодної реалізації своїх злочинних намірів вищі посадові особи держави залучили до їх виконання підлеглих службових осіб правоохоронних органів, а також органи судової влади.

Зокрема, у січні 2014 р. в м. Києві не встановленими слідством службовими особами із числа керівництва МВС України була надана незаконна вказів-

ка оперативним працівникам ГУМВС України в м. Києві, спецпідрозділу ПМОП «Беркут», військовослужбовцям внутрішніх військ та іншим, затримувати громадян, які можуть бути причетні до участі у масових мирних акціях протесту, примусово доставляти їх до районних управлінь ГУМВС України в м. Києві.

Слідчі районних управлінь ГУМВС України в м. Києві за невстановлених обставин отримали усну вказівку незаконно затримувати осіб, які могли брати або брали участь у мирних акціях протесту, складати протоколи про їх затримання, а також складати та вручати письмові повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, після чого безпідставно ініціювати перед судом обрання завідомо невинним учасникам мирних акцій протесту запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Прокурори — процесуальні керівники за невстановлених обставин отримали вказівку складати та надавати слідчим проекти повідомлень про підозру та погоджувати складені слідчими завідомо безпідставні та необґрунтовані письмові повідомлення про підозру завідомо невинних затриманих осіб із числа учасників мирних акцій протесту у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, ініціювати застосування до них виняткового запобіжного заходу — тримання під вартою.

Слідчі судді районних судів м. Києва, в свою чергу, за невстановлених обставин отримали злочинну вказівку обирати завідомо невинним затриманим учасникам мирних акцій протесту за відсутності передбачених КПК України підстав запобіжні заходи у вигляді тримання під вартою.

Такі дії правоохоронців і суддів, на думку організаторів, повинні були залякати інших учасників мирних акцій та спонукати їх відмовитися від участі в них.

У такий спосіб у січні 2014 р. був здійснений злочинний механізм силового придушення будь-яких зборів, мітингів та інших мирних акцій протесту громадян проти існуючої на той час влади

під керівництвом експрезидента Януковича В. Ф.

На виконання незаконної вказівки 19.01.2014 р. головним слідчим управлінням ГУМВС України в м. Києві розпочато досудове розслідування у кримінальному провадженні № 1201410000000179 за фактом організації невідомими особами масових заворушень по вул. М. Грушевського та Європейській площі, що супроводжувалися погромами, підпалами, знищенням майна та призвели до інших тяжких наслідків, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України.

Постановою першого заступника начальника ГУМВС України в м. Києві — начальника слідчого управління полковника міліції Є. А. М. — від 19.01.2014 р. проведення досудового розслідування у вказаному кримінальному провадженні доручено слідчій групі у складі слідчих слідчого управління ГУМВС України в м. Києві та слідчих районних управлінь ГУМВС України в м. Києві, у тому числі слідчого СВ Дніпровського РУ ГУ МВС України в м. Києві Г. А. П. та старшого слідчого СВ Деснянського РУ ГУМВС України в м. Києві С. С. О.

Постановою заступника прокурора м. Києва Т. В. А. того ж дня визначено групу прокурорів для здійснення процесуального керівництва у цьому кримінальному провадженні, до складу якої був включений прокурор відділу прокуратури м. Києва Н. А. А., а з 21.01.2014 р., після виділення матеріалів в окреме провадження, процесуальне керівництво здійснювалося групою прокурорів прокуратури Деснянського району м. Києва, до складу яких включено прокурора Ч. О. В.

Тоді ж, у січні 2014 р. в м. Києві, не встановленими слідством особами доведено до відома слідчих і прокурорів, які брали участь у розслідуванні вказаного кримінального провадження, явно незаконну вказівку вищих посадових осіб держави про необхідність затримання і притягнення завідомо невинних учасників мирної громадської акції «Євромайдан» до кримінальної відповідальності та подальшого обрання їм запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою.

Окремі працівники правоохоронних органів та судді, зокрема слідчий СВ

Дніпровського РУ ГУ МВС України в м. Києві Г. А. П., старший слідчий слідчого відділу Деснянського РУ ГУ МВС України в м. Києві С. С. О., прокурор відділу прокуратури м. Києва Н. А. А., прокурор прокуратури Деснянського району м. Києва Ч. О. В., а також суддя Деснянського районного суду м. Києва Т. І. М. погодилися вчинити такі незаконні дії.

При цьому вказані службові особи розраховували одержати для себе неправомірну вигоду у вигляді подальшого сприяння з боку керівництва у кар'єрному рості, яке могло відбутися після успішного виконання злочинного завдання на ґрунті сформованого вищим керівництвом враження про них як про сумлінних працівників та прихильників існуючої на той час влади.

Так, 20.01.2014 р. о 5 год. 30 хв. старшим оперуповноваженим в ОВС УБНОН ГУМВС України в м. Києві П. А. П. спільно з іншими оперативними працівниками поблизу вул. Нижній Вал, 7/11, затримано С. А. В. як особу, що може бути причетна до вчинення масових заворушень, які відбувалися на вул. М. Грушевського в м. Києві, після чого С. А. В. примусово доставлено до Дніпровського районного управління ГУМВС України, розташованого в м. Києві по вул. Червоноткацькій, 2.

Цього ж дня П. А. П. складено рапорт, відповідно до якого, здійснюючи охорону громадського порядку на вул. М. Грушевського у м. Києві. 20.01.2014 р. близько 5 год., він помітив громадянина, який будучи, одягнутий в протигаз, вигукував гасла до проведення провокацій щодо правоохоронців, мав на голові будівельну каску та тримав у руках дерев'яну палку. Коли зазначений громадянин відділювався від групи осіб та почав рух до вул. Нижній Вал, 7/11, він його затримав і встановив, що це є С. А. В. Для з'ясування обставин П. А. П. доставив С. А. В. до районного управління міліції.

Окрім цього, оперативними працівниками міліції до Дніпровського РУ ГУМВС України в м. Києві було доставлено групу осіб, зокрема І. А. М., К. А. В., Х. Ю. А., О. Д. Д., К. В. В., Ш. О. С.

Проведення перевірки за вказаним фактом доручено слідчому слідчого відділу Дніпровського РУ ГУМВС України в

м. Києві старшому лейтенанту міліції Г. А. П.

Ознайомившись із рапортом П. А. П. суперечливого змісту, з якого не вбачалося вчинення С. А. В. будь-якого злочину, протоколами огляду С. О. В. та його речей, серед яких заборонених предметів, які б підпадали під визначення зброї, не виявлено, отримавши пояснення від нього про те, що жодної участі в акціях протесту на вул. М. Грушевського у м. Києві він не брав, а був випадково затриманий працівниками міліції серед інших невідомих йому осіб, коли повертався додому, зважаючи на те, що жодних доказів, які б підтверджували участь С. А. В. у вчиненні злочину, пов'язаного із масовими заворушеннями у м. Києві, у матеріалах провадження не було, Г. А. П., діючи на виконання явно незаконної вказівки керівництва правоохоронних органів щодо протидії учасникам мирної громадської акції «Євромайдан», будучи службовою особою — працівником правоохоронного органу, який наділений повноваженнями слідчого, вирішив незаконно затримати С. А. В. у кримінальному провадженні № 12014100000000179 за фактом вчинення масових заворушень у м. Києві за ознаками вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, створивши в такий спосіб штучні докази причетності останнього до вчинення масових заворушень з метою подальшого їх використання для незаконного притягнення до кримінальної відповідальності та обрання йому запобіжного заходу — взяття під варту.

Реалізуючи злочинний намір, слідчий Г. А. П., 20.01.2014 р. о 17 год. 30 хв., перебуваючи у службовому кабінеті Дніпровського РУ ГУМВС України в м. Києві, розташованому по вул. Червоноткацькій, 2, зловживаючи владою та своїм службовим становищем, діючи умисно, з метою одержання неправомірної вигоди у вигляді кар'єрного росту, використовуючи своє службове становище всупереч інтересам служби, достовірно знаючи, що у матеріалах кримінального провадження відсутні будь-які підстави для затримання С. А. В., зокрема він затриманий не під час вчинення злочину чи безпосередньо після його вчинення, а та-

кож за відсутності очевидців, потерпілих та сукупності очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події, які б вказували, що саме С. А. В. щойно вчинив злочин, незважаючи на наявність у матеріалах кримінального провадження доказів, які спростовували факт вчинення С. А. В. злочину, що ніхто із затриманих не вказував на С. А. В. як учасника акції протесту і взагалі його не знав, діючи всупереч вимогам ч. 3 ст. 132, ч. 1 ст. 208 КПК України, склав протокол затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

При цьому Г. А. П., зловживаючи службовим становищем, діючи умисно, вчинив службове підроблення, а саме: особисто склав і вніс до протоколу затримання завідомо неправдиві відомості про те, що С. А. В. затриманий під час вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин, хоча будь-яких фактичних даних про причетність його до організації масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погрозами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активної участі у масових заворушеннях, у матеріалах кримінального провадження на момент затримання не було і в ході подальшого досудового розслідування не встановлено.

Підписавши завідомо неправдивий документ, — протокол про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, слідчий Г. А. П. надав йому статус офіційного документа, який засвідчує факт, що має юридичне значення, і змінив правовідносини, оскільки з моменту затримання громадянин С. А. В. набув статусу підозрюваного у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, і став учасником кримінального провадження.

У такий спосіб слідчий Г. А. П. створив штучні докази вини С. А. В. у вчиненні особливо тяжкого злочину, які необхідні були для подальшого притягнення його до кримінальної відповідальності.

Складений завідомо неправдивий офіційний документ — протокол про затримання С. А. В. — слідчий Г. А. П. передав для виконання черговому Дніпровського районного управління міліції у м. Києві, унаслідок чого С. А. В. був поміщений та утримувався в ізоляторі тимчасового тримання ГУМВС України в м. Києві до 22.01.2014 р.

Продовжуючи свої злочинні дії, слідчий Г. А. П., на виконання явно незаконної вказівки керівництва правоохоронних органів про притягнення завідомо невинних учасників мирної громадської акції «Євромайдан» до кримінальної відповідальності, достовірно знаючи, що С. А. В. безпідставно затримано 20.01.2014 р. о 5 год. 30 хв. поблизу вул. Нижній Вал, 7/11, у м. Києві, де будь-яких масових заворушень не відбувалося, у матеріалах кримінального провадження відсутні докази його участі у вчиненні протиправних дій, ніхто із затриманих не вказував на нього як учасника акцій протесту, незважаючи на показання підозрюваного С. А. В. про те, що участі у масових заворушеннях по вул. М. Грушевського у м. Києві він не брав, оскільки всю ніч працював художником у видавництві «Розумники», маючи книжкові ілюстрації, і цей факт можуть підтвердити його знайомі, слідчий Г. А. П. прийняв рішення притягнути невинну особу до кримінальної відповідальності.

Реалізуючи злочинний намір, Г. А. П. 20.01.2014 р. близько 23 год., перебуваючи в службовому приміщенні Дніпровського РУ ГУМВС України в м. Києві по вул. Червоноткацькій, 2, діючи умисно, з кар'єристських спонукань, з метою одержання неправомірної вигоди у вигляді просування по службі та неправомірної вигоди для не встановлених слідством осіб із числа колишнього вищого керівництва держави, у вигляді усунення перешкод з боку учасників мирних акцій протесту, зловживаючи владою та своїм службовим становищем, діючи умисно всупереч інтересам служби, ігноруючи вимоги ст. 9 КПК України щодо обов'язку слідчого всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження та забезпечити прийняття законних процесуальних рішень та ч. 1

ст. 276 КПК України, згідно з якою повідомлення про підозру здійснюється у випадках затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, склав у вказаному провадженні письмове повідомлення С. А. В. про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України.

При цьому слідчий Г. А. П., зловживаючи своїм службовим становищем, умисно, з метою штучного створення доказів причетності С. А. В. до інкримінованого злочину, особисто склав та вніс до повідомлення про підозру вигадані ним завідомо неправдиві відомості про те, що «20.01.2014 р. І. А. М. спільно з К. А. В., Х. Ю. А., В. О. В., С. А. В., О. Д. Д., К. В. В., Ш. О. С. та невстановленими досудовим розслідуванням особами організували натопв для вчинення масових заворушень».

В період часу приблизно з 01 години 30 хвилин по 04 годину 00 хвилин 20.01.2014 р. І. А. М., діючи спільно з К. А. В., Х. Ю. А., В. О. В., С. А. В., О. Д. Д., К. В. В., Ш. О. С. та іншими невстановленими досудовим розслідуванням особами прибули на вул. Грушевського поряд зі стадіоном «Динамо» в м. Києві з метою активної участі у масових заворушеннях, що супроводжувалися насильством над представниками влади, знищенням майна, опором представникам влади із застосуванням предметів, які використовувалися як зброя.

З метою вчинення кримінального правопорушення та участі у масових заворушеннях І. А. М., діючи спільно з К. А. В., Х. Ю. А., В. О. В., С. А. В., О. Д. Д., К. В. В., Ш. О. С. та іншими особами, заздалегідь підготували екіпіровку для власного захисту під час нападу на працівників міліції, а саме бронезилети, шоломи, захисні щитки та інші засоби індивідуального захисту.

Крім того, з метою досягнення свого злочинного умислу, І. А. М., діючи спільно з К. А. В., Х. Ю. А., В. О. В., С. А. В., О. Д. Д., К. В. В., Ш. О. С. та іншими невстановленими досудовим розслідуванням особами, прибув на вул. Грушевського поряд зі стадіоном «Динамо» в м. Києві та вчинив

активні дії, направлені на досягнення своєї злочинної мети, шляхом вчинення насильства над особами, які намагались їм завадити, а саме насильства над працівниками правоохоронних органів та внутрішніх військ МВС України, шляхом нападу та завдання їм ударів битами, кийками, палками, розпилення сльозогінного газу, киданням в бік працівників органів внутрішніх справ, що виконували свої службові обов'язки по охороні громадського порядку, саморобних вибухових пристроїв на основі легкозаймистої суміші (бензину, розчинника, спирту, тощо) та каміння.

Також, з метою подолання перешкод при досягненні свого злочинного умислу, І. А. М., діючи спільно з К. А. В., Х. Ю. А., В. О. В., С. А. В., О. Д. Д., К. В. В., Ш. О. С. та іншими невстановленими досудовим розслідуванням особами, свідомо допускаючи та бажаючи настання певного наслідку свого діяння, вчинили активні дії, направлені на знищення майна, а саме автотранспортних засобів, металевих турнікетів, які належать ГУ МВС України в м. Києві та використовувались працівниками міліції для стримування учасників даного масового заворушення, та які перешкождали пересуванню вищевказаних осіб у напрямку будівлі Верховної Ради України.

Під час вказаних протиправних дій І. А. М. спільно з К. А. В., Х. Ю. А., В. О. В., С. А. В., О. Д. Д., К. В. В., Ш. О. С. та невстановленими досудовим розслідуванням особами, вчинив опір представникам влади, а саме працівникам міліції, які намагались припинити злочинні дії вищевказаних осіб, шляхом застосування проти працівників міліції предметів, які були заздалегідь приготовлені та використовувались як зброя, а саме ножів, дерев'яних палиць, бій, саморобних вибухових пристроїв на основі легкозаймистої суміші (бензину, розчинника, спирту, тощо), каміння та інших підручних предметів.

Для приховування власних обличь, з метою уникнення відповідальності за вчинювані діяння І. А. М. спільно з К. А. В., Х. Ю. А., В. О. В., С. А. В., О. Д. Д., К. В. В., Ш. О. С. та іншими невстановленими досудовим розслідуванням особами використали шоломи, медичні марле-

ві пов'язки та інші засоби для приховування особистості.

Після вчинення вказаних протиправних дій С. А. В. в числі інших осіб були затримані працівниками міліції.

В ході протиправних дій працівникам міліції та іншим особам завдано побої та тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості.

Таким чином, С. А. В. своїми умислими діями вчинив активну участь у масових заворушеннях, що супроводжувалися насильством над особою, знищенням майна, опором представникам влади із застосуванням предметів, які використовувалися як зброя, та потягла за собою тяжкі наслідки, тобто кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 294 КК України».

Склавши завідомо неправдивий документ — повідомлення про підозру, слідчий Г. А. П. чітко усвідомлював, що обставини, вказані ним у підозрі, не відповідають матеріалам кримінального провадження і він притягує до кримінальної відповідальності завідомо невинного С. А. В. за вчинення закінченого складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України.

Також Г. А. П. достеменно знав, що жодних дій, передбачених диспозицією ст. 294 КК України, пов'язаних з організацією масових заворушень, що супроводжувалося насильством над особою, погрозами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активної участі у масових заворушеннях, С. А. В. не вчиняв і вчинити не міг, оскільки матеріалами кримінального провадження не підтверджено факт перебування С. А. В. на місці скоєння масових заворушень та у час їх скоєння. Жоден із затриманих, яким інкримінувалося вчинення злочину у групі осіб, не вказував на С. А. В. як учасника акцій протесту і взагалі його не знав.

Однак, бажаючи виконання свого злочинного умислу, спрямованого на притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, поєднаного з обвинуваченням у вчиненні особливо тяжкого злочину, старший слідчий

Г. А. П. вчинив службове підроблення — склав та підписав завідомо неправдивий документ — повідомлення про підозру, після чого 20.01.2014 р. відповідно до вимог ч. 1 ст. 277 КПК України особисто надав це письмове повідомлення про підозру на погодження процесуальному керівнику — прокурору відділу прокуратури м. Києва молодшому раднику юстиції Н. А. А.

У свою чергу, прокурор відділу процесуального керівництва при провадженні досудового розслідування органами внутрішніх справ та підтримання державного обвинувачення управління нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні прокуратури м. Києва Н. А. А., будучи службовою особою, працівником правоохоронного органу, на якого покладено обов'язок здійснення процесуального керівництва у цьому кримінальному провадженні і який відповідно до вимог ст. 29 Закону України «Про прокуратуру» (в редакції станом на 20.01.2014 р.) повинен забезпечити дотримання стану законності у ході досудового розслідування, охорону прав і інтересів осіб при здійсненні кримінального провадження та запобігти незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності, порушив Присягу працівника прокуратури і вчинив зловживання службовим становищем, службове підроблення та злочин проти правосуддя.

Так, прокурор Н. А. А. 20.01.2014 р. близько 23 год., отримавши повідомлення слідчого Г. А. П. про затримання С. А. В. за підозрою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, перебуваючи у службовому приміщенні Дніпровського РУ ГУМВС України в м. Києві по вул. Червоноткацькій, 2, ознайомився із матеріалами кримінального провадження № 1201410000000179 за фактом вчинення масових заворушень у м. Києві від 19.01.2014 р. за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, у якому був затриманий С.А.В.

У матеріалах кримінального провадження на той час містились: рапорт старшого оперуповноваженого ГУМВС України в м. Києві П. А. П. про затримання С. А. В. у групі агресивно налаш-

тованих осіб на вул. Нижній Вал, 7/11, у м. Києві та його показання з даного приводу, зі змісту яких не вбачалася участь С. А. В. в акціях протесту на вул. М. Грушевського в м. Києві та вчинення ним будь-якого злочину; протоколи огляду вилучених у С. А. В. одягу та особистих речей, серед яких заборонених предметів та зброї не виявлено; пояснення та протокол допиту підозрюваного С. А. В., який категорично заперечував свою причетність до участі в масових акціях протесту і вказував на осіб, які можуть підтвердити факт його перебування на робочому місці.

Окрім цього, Н. А. А. як процесуальному прокурору у кримінальному провадженні № 1201410000000179 було достеменно відомо, що ніхто із затриманих — І. А. М., К. А. В., Х. Ю. А., В. О. В., С. А. В., О. Д. Д., К. В. В., Ш. О. С., яким інкримінувалась участь у вчиненні масових заворушень групою осіб спільно зі С. А. В., не вказував на нього як на учасника акцій протесту, оскільки цю особу вони не знали і разом з ним на вул. М. Грушевського у м. Києві не були.

Ознайомившись та оцінивши зібрані докази, усвідомлюючи те, що у матеріалах кримінального провадження відсутні будь-які підстави, передбачені ч. 1 ст. 276 КПК України, необхідні для повідомлення про підозру С. А. В., вказана особа, затримана всупереч вимогам ч. 1 ст. 208 КПК України не на місці вчинення злочину чи безпосередньо після його вчинення, і ніхто з очевидців не вказував на С. А. В. як на особу, що вчинила злочин, розуміючи фіктивність складеного протоколу затримання С. А. В., недостовірність відомостей про час та підстави затримання, за відсутності будь-яких доказів для підозри Н. А. А., користуючись повноваженнями прокурора у кримінальному процесі, не вжив передбачених законом заходів до перевірки правомірності затримання С. А. В., поновлення його конституційних прав і негайного звільнення з-під варті.

Навпаки, підтримуючи злочинні дії слідчого Г. А. П., діючи умисно, Н. А. А. погодився виконати незаконну вказівку вищих посадових осіб держави про притягнення завідомо невинних учасників мирної громадської акції «Євромайдан»

до кримінальної відповідальності та штучно створити докази вини С. О. В. для обрання йому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Реалізуючи злочинний намір, Н. А. А., 20.01.2014 р. близько 21 год., перебуваючи у приміщенні Дніпровського РУ ГУМВС України в м. Києві по вул. Червоноткацькій, 2, зловживаючи своїм службовим становищем, діючи умисно з кар'єристських спонукань, з метою одержання неправомірної вигоди для самого себе у вигляді просування по службі та неправомірної вигоди для не встановлених слідством осіб із числа колишнього вищого керівництва держави та правоохоронних органів у вигляді усунення перешкод з боку мітингувальників, використовуючи своє службове становище як прокурора всупереч інтересам служби, за відсутності законних, достатніх і допустимих доказів вини С. А. В., достовірно знаючи про те, що до повідомлення про підозру останньому внесені завідомо неправдиві відомості, які не відповідали матеріалам кримінального провадження та зібраним доказам, у порушення вимог статей 36, 276, 277, 278 КПК України погодив письмове повідомлення про підозру С. А. В. у вчиненні особливо тяжкого злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України.

Погоджуючи вказане повідомлення про підозру, до якого були внесені неправдиві відомості про вчинення злочину, прокурор Н. А. А. чітко усвідомлював, що притягує до кримінальної відповідальності завідомо невинну особу за вчинення закінченого складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України.

При цьому він достеменно знав, що жодних дій, передбачених диспозицією ст. 294 КК України, пов'язаних з організацією масових заворушень, що супроводжувалося насильством над особою, погрозами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активної участі у масових заворушеннях С. А. В. не вчиняв і не міг вчинити, оскільки матеріалами кримінального провадження не підтверджено його пере-

бування у місці скоєння цього злочину та у час його скоєння.

Однак, бажаючи реалізувати злочинний умисел, спрямований на притягнення завідомо невинних осіб до кримінальної відповідальності, поєднаний з обвинуваченням у вчиненні особливо тяжкого злочину, процесуальний керівник — прокурор відділу прокуратури м. Києва Н. А. А. — підписав завідомо неправдивий документ — повідомлення про підозру, надавши йому статус офіційного документа, який засвідчив факт, що має юридичне значення, а саме притягнення С. А. В. до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, якого останній не вчиняв, чим створив штучні докази його вини у вчиненні особливо тяжкого злочину, що були необхідні для подальшого обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, і передав їх для виконання слідчому.

Після цього слідчий Г. А. П., зловживаючи владою та своїм службовим становищем, 20.01.2014 р. о 23 год. 35 хв. у приміщенні Ізолятора тимчасового утримання при ГУМВС України, що розташований у м. Києві, пров. Косогорний, 7, доводячи до кінця злочинний умисел, спрямований на притягнення завідомо невинного С. А. В. до кримінальної відповідальності, у порядку ч. 1 ст. 278 КПК України особисто вручив останньому завідомо неправдиве письмове повідомлення про його підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, тобто відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України притягнув його до кримінальної відповідальності за вчинення особливо тяжкого злочину, чим створив умови для обмеження фізичної свободи і подальшого незаконного тримання під вартою С. А. В.

Підтримуючи злочинні дії працівників міліції Г. А. П. та С. С. О., процесуального прокурора Н. А. А., Ч. О. В. приєднався до виконання незаконної вказівки керівництва правоохоронних органів про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою завідомо невинним учасникам мирної громадської акції «Євромайдан».

Реалізуючи злочинний намір, Ч. О. В., 22.01.2014 близько 14 год., перебуваючи у приміщенні прокуратури Деснянського району м. Києва, що по вул. Кашиановій, 9, зловживаючи владою та своїм службовим становищем, діючи умисно, з кар'єристських спонукань, з метою одержання неправомірної вигоди для самого себе у вигляді просування по службі та неправомірної вигоди для не встановлених слідством осіб із числа колишнього вищого керівництва держави та правоохоронних органів у вигляді усунення перешкод з боку мітингувальників, використовуючи своє службове становище прокурора всупереч інтересам служби, в порушення вимог статей 36, 177, 178, 183, 194 КПК України, за відсутності обґрунтованої підозри С. А. В. у вчиненні масових заворушень, а також усвідомлюючи, що ризики, які б давали підстави вважати, що С. А. В. може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України, відсутні, тобто немає підстав для застосування виняткового запобіжного заходу, погодив клопотання до Деснянського районного суду м. Києва про обрання завідомо невинному підозрюваному С. А. В. запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, підписавши його і завіривши печаткою прокуратури Деснянського району м. Києва, та надав слідчому С. С. О. для виконання.

При цьому прокурор прокуратури Деснянського району м. Києва Ч. О. В. достеменно знав, що у клопотанні про обрання запобіжного заходу С. А. В. слідчим райуправління міліції С. С. О. внесені завідомо неправдиві відомості щодо обставин вчиненого злочину, які не відповідали матеріалам кримінального провадження та зібраним доказам. Крім цього, до клопотання були внесені недостовірні відомості про те, що вина підозрюваного С. А. В. повністю доведена зібраними у кримінальному провадженні доказами, він може переховуватися від органів досудового розслідування, може впливати на свідків, може вчинити інше правопорушення, безпосередньо підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, яке належить до категорії особливо тяжких злочинів.

Проте, погодившись із викладеними обставинами, Ч. О. В. ініціював застосу-

вання щодо невинного С.А.В. запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності будь-яких підстав для цього та підписав вказане клопотання із внесеними завідомо неправдивими відомостями, надавши йому статусу офіційного документа, який засвідчує факт, що має юридичне значення, і є необхідним для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

У подальшому С. С. О. 26.01.2014 р., доводячи до кінця злочинний намір, спрямований на обрання завідомо невинному С. А. В. виключного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, за відсутності підстав, передбачених частинами 1, 2 ст. 177 КПК України, передав клопотання із додатками на розгляд до Деснянського районного суду м. Києва.

22.01.2014 р. слідчий суддя Деснянського районного суду м. Києва Т. С. І., підтримуючи злочинні дії працівників міліції Г. А. П. та С. С. О., процесуальних прокурорів Н. А. А. та Ч. О. В., діючи умисно на виконання явно злочинної вказівки про взяття під варту завідомо невинних учасників мирної громадської акції «Євромайдан», розглянула в судовому засіданні клопотання про обрання запобіжного заходу С. А. В.

Так, слідчий суддя Деснянського районного суду м. Києва Т. С. І. М. 22.01.2014 р. приблизно з 17 год. 28 хв. до 19 год. 5 хв. у приміщенні зали судових засідань Деснянського районного суду м. Києва заслухала клопотання про застосування до підозрюваного С. А. В. виняткового запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, яке підтримали і просили задовольнити прокурор Ч. О. В. та слідчий С.С.О., а також дослідила надані матеріали кримінального провадження, а саме: рапорт старшого оперуповноваженого П. А. П. про затримання С. А. В. у групі агресивно налаштованих осіб поблизу вул. Нижній Вал, 7/11, у м. Києві та його показання з цього приводу, зі змісту яких не вбачалося факту перебування С. А. В. на вул. М. Грушевського в м. Києві та вчинення ним будь-якого злочину; протоколи огляду вилучених у С. А. В. одягу та особистих речей, серед яких заборонених предметів, зброї не виявлено; протокол про затримання С. А. В. із внесеними завідомо

неправдивими відомостями про час та обставини його затримання, а також повідомлення про підозру С. А. В., які не були підтверджені жодними доказами.

Натомість у поясненні та протоколі допиту підозрюваного С. А. В. категорично заперечував причетність до участі в масових акціях протесту і вказував, що вночі перебував на роботі у видавництві «Розумники», а його показання були підтверджені показами свідків А. Е. В., І. В. В., Т. О. Г. Окрім цього, ніхто із затриманих осіб — І. А. М., К. А. В., Х. Ю. А., В. О. В., С. А. В., О. Д. Д., К. В. В., Ш. О. С., яким інкримінувалась участь у вчиненні масових заворушень групою осіб спільно зі С. А. В., — не вказував на нього як на учасника акцій протесту, оскільки цю особу вони не знали.

Заслухавши в судовому засіданні пояснення підозрюваного С. А. В. та його захисника І. Л. В., які заперечували причетність до вчинення протиправних дій, незважаючи на наявність у матеріалах провадження доказів, які свідчили про невинуватість С. А. В., слідчий суддя Т. І. М. у порушення вимог ч. 1 ст. 194, ч. 4 ст. 193 КПК України, залишила недослідженими вказані обставини, які мають істотне значення для ухвалення судового рішення, не допитала у судовому засіданні свідків сторони захисту і вийшла у нарадчу кімнату.

Діючи умисно, з особистої зацікавленості, яка зумовлена кар'єризмом, слідчий суддя Деснянського районного суду м. Києва Т. І. М., достовірно знаючи, що С. А. В. був затриманий слідчим усупереч вимогам, передбаченим ч. 1 ст. 208 КПК України та повідомлений про підозру у вчиненні особливо тяжкого злочину в порушення вимог ч. 1 ст. 276 КПК України, за відсутності достатніх, належних та допустимих доказів, які б вказували на обґрунтованість підозри С. А. В. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, а також чітко усвідомлюючи, що ризики, які б давали будь-які підстави вважати, що С. А. В. може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України, відсутні, ураховуючи, що відомості, викладені у клопотанні про обрання С. А. В. міри запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, є недостовірними, не

підтверджувалися жодними матеріалами кримінального провадження і не доведені прокурором в ході судового засідання, усвідомлюючи, що за таких обставин прийняте нею рішення є завідомо неправосудним, тобто не відповідає вимогам законності та обґрунтованості, однак бажаючи настання саме таких наслідків, усупереч вимогам ч. 3 ст. 176, ч. 2 ст. 177, ч. 1 ст. 178, ч. 1, 2 ст. 194 КПК України склала, підписала та постановила, проголосивши у судовому засіданні, завідомо неправосудно ухвалу про обрання С. А. В. найбільш суворого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою строком на 60 днів.

На підставі неправосудної ухвали Деснянського районного суду м. Києва від 22.01.2014 р. С. А. В. незаконно утримувався під вартою у Київському слідчому ізоляторі № 13 до 03.02.2014 р., а в подальшому ухвалою Апеляційного суду м. Києва йому було змінено запобіжний захід на домашній арешт.

За наслідками розслідування кримінального провадження № 12014100040000769 від 22.01.2014 р. за підозрою С. А. В. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, старшим прокурором першого відділу управління процесуального керівництва Генеральної прокуратури України К. С. М. прийнято рішення від 31.05.2014 р. про закриття кримінального провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України за відсутністю в діянні С. А. В. складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України.

Отже, органом досудового розслідування достовірно встановлено непричетність указаної особи до інкримінованого злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України.

У результаті спільних злочинних дій, пов'язаних із незаконним затриманням, притягненням завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності та незаконного обрання найбільш суворого запобіжного заходу — тримання під вартою, вказаними службовими особами правоохоронних органів завдано істотну шкоду у вигляді порушення законних прав, свобод та інтересів громадянина С. А. В., а також державі в особі Міністерства внутрішніх

справ України та Генеральної прокуратури України у вигляді підриву авторитету державного органу.

Слідчий робить висновок, що Н. А. А. підозрюється у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 364 КК України, а саме у зловживанні службовою особою владою та службовим становищем, тобто умисному, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи інших фізичних осіб, використанні службовою особою влади та службового становища всупереч інтересам служби, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян та державним інтересам.

Також, Н. А. А. підозрюється у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України, а саме службовому підробленні, тобто у складанні, видачі службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесенні до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей.

Крім цього, Н. А. А. підозрюється у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 372 КК України, а саме: притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності прокурором, поєднане з обвинуваченням у вчиненні особливо тяжкого злочину та штучним створенням доказів обвинувачення, іншою фальсифікацією.

За сукупністю вчиненого, протиправні дії Н. А. А. кваліфікуються за ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 372 КК України».

Одним із принципових проблемних (визначальних) питань притягнення слідчого, прокурора до кримінальної відповідальності за ст. 372 КК України є питання про те, чи є його обов'язковою умовою скасування безпідставно здійсненого ним повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення особі, дії якої не містять події кримінального правопорушення, вчинення якого ставиться їй у вину (інкримінується).

Відмітимо, що аналогічне проблемне питання має місце (виникло) і при вирішенні питань притягнення судді (суддів) до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК за постановлення завідомо неправосудного судового рішення: чи є обов'язковою умовою притягнення судді до кримінальної відповідальності за ст. 375

КК скасування постановленого (ухваленого) ним судового рішення, тобто визнання такого рішення незаконним у кримінально-процесуальному значенні (розумінні). Неоднозначність позицій суддів ВССУ та науковців з цього питання обумовила відтермінування прийняття ВССУ постанови «Про судову практику розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із постановленням суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375 КК України)», проект якої у першому читанні був схвалений (прийнятий) пленумом ВССУ ще у вересні 2015 р. Це питання було одним із основних на засіданнях Науково-консультативної ради при ВССУ, які відбулись 25 березня 2016 р. і 20 травня 2016 р.

Нескасоване повідомлення слідчого, прокурора про підозру певній особі у вчиненні нею кримінального правопорушення, як і нескасоване судове рішення, ухвалене суддею, а *priori* (формально) має вважатись таким, що є законним.

На наш погляд, скасування здійсненого слідчим, прокурором повідомлення певній особі про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення як безпідставного незаконного у кримінально-процесуальному значенні, як і скасування як незаконного постановленого (ухваленого) суддею судового рішення (вироку, рішення, ухвали або постанови), є обов'язковою умовою притягнення до кримінальної відповідальності слідчого, прокурора за ст. 372 КК, а судді — за ст. 375 КК.

Частиною 4 ст. 284 КПК встановлено, що слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру, тобто жодна особа не була притягнута до кримінальної відповідальності.

Отже, якщо у кримінальному провадженні конкретній особі було повідомлено про підозру, тобто така особа була притягнута до кримінальної відповідальності, то закрити кримінальне провадження щодо такої особи з підстав, передбачених пунктами 1—4 ч. 1 ст. 284 КПК, може лише прокурор.

Закриття кримінального провадження, а також провадження щодо юридичної особи з підстав, зазначених (передбачених) у ст. 284 КПК, є не правом, а обов'язком слідчого, прокурора, суду. Отже, умисне неприйняття слідчим, прокурором рішення (постанови) про закриття кримінального провадження за наявності або у разі встановлення виникнення підстав для закриття кримінального провадження, зокрема у разі набрання чинності законом, яким скасована відповідальність за діяння, вчинене особою, смерті підозрюваного, відмови потерпілого, а у випадках, передбачених КПК, його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, має діставати кримінально-правову кваліфікацію (оцінку) з позиції норми, сформульованої у ст. 364 КК. Умисне незакриття кримінального провадження суддею (суддями) під час судового розгляду з підстав, передбачених ч. 2 ст. 284 КПК, має оцінюватись з позиції норми, сформульованої у ст. 375 КК.

Відповідно до ст. 373 КПК суд ухвалює виправдувальний вирок у разі, якщо: а) не доведено, що: 1) вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа; 2) кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим; 3) у діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення; б) судом під час судового розгляду виявлено (встановлено) підстави для закриття кримінального провадження, передбачені п. 1 — відсутність події кримінального правопорушення — і п. 2 — відсутність в діянні складі кримінального правопорушення — ч. 1 ст. 284 КПК.

На наш погляд, ухвалення судом виправдувального вироку у разі встановлення під час судового розгляду відсутності події кримінального правопорушення або відсутності в діянні складу кримінального правопорушення є підставою для кримінально-правової оцінки з позиції норми, передбаченої ст. 372 КК, дій слідчого, прокурора, який притягнув до кримінальної відповідальності невинувату особу, тобто підставою для розпочатку кримінального провадження щодо слідчого, прокурора за підозрою у вчиненні ним злочину, склад якого передбачений

ст. 372 КК, та злочину, склад якого передбачені ч. 1 у формі незаконного приводу або ч. 2 у формі незаконного домашнього арешту чи незаконного тримання під вартою ст. 371 КК.

Для кримінально-правової кваліфікації дій слідчих і прокурорів, які притягували до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 294 КК учасників масових акцій протесту, які затримувались уповноваженими службовими особами (працівниками міліції) і доставлялись до слідчих підрозділів РУ ГУМВС, принципове значення мають підстави закриття у подальшому кримінальних проваджень щодо таких осіб. Зазначені кримінальні провадження спочатку (в кінці лютого 2014 р.) закривались на підставі ст. 39 КК України і п. 2 ч. 1, ч. 3 ст. 284 КПК України.

Буквально через декілька днів постанови прокурорів про закриття кримінальних проваджень щодо учасників масових акцій протесту за підозрою у вчиненні ними злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК, на підставі ст. 39 КК і п. 2 ч. 1, ч. 3 ст. 284 КПК були скасовані, а зазначені кримінальні провадження були остаточно закриті і прокурорами Генеральної прокуратури України або на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК, або на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК чи закривались кримінальні провадження щодо учасників масових акцій протесту, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 294 КК, на підставі п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК — за встановленням відсутності події кримінального правопорушення, автор інформації не має.

Закриття кримінальних проваджень не на підставі п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК — за встановленням відсутності події кримінального правопорушення, а на підставі п. 2 чи п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК, особливо на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК, означає, що у слідчих, прокурорів, які повідомляли затриманим учасникам масових акцій протесту про підозру у вчиненні ними злочину, склад якого передбачені ст. 294 КК, були підстави для кримінально-правової кваліфікації дій затриманих учасників масових акцій протесту за ч. 2 ст. 294 КК. Таке твердження обумовлює, в свою чергу, твер-

дження-припущення, що у подібних випадках у слідчих суддів також були підстави для застосування до підозрюваних, притягнутих до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 294 КК, запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Лише закриття кримінальних проваджень щодо затриманих учасників масових акцій протесту на підставі п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК — встановлення відсутності події кримінального правопорушення — свідчить про те, що особа не вчиняла діяння, яке є кримінальним правопорушенням (злочином), і є підставою ставити питання про безпідставне притягнення її як завідомо невинної до кримінальної відповідальності.

Старшим прокурором Першого відділу управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях Генеральної прокуратури України А. П. закриті:

1) кримінальне провадження № 12014100000000220 від 22.01.2014 р. щодо К. А., Н. М., С. О., Т. Є., Т. Ф., Ц. В., А. В., А. В., підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України;

2) кримінальне провадження № 12014100000000220 від 22.01.2014 р. щодо Т. В., О. М., та Ю. Д., підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

У зазначеній постанові про закриття кримінального провадження зазначається:

«19.01.2014 р. Слідчим управлінням ГУ МВС в м. Києві до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12014100000000179 внесено відомості за фактом організації невідомими особами 19.01.2014 р. по вул. Грушевського та Європейській площі в м. Києві масових заворушень, що супроводжувалися погрозами, підпалами та знищенням майна, що потягло тяжкі наслідки, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України.

Для проведення досудового розслідування зазначеного провадження створено групу слідчих, до складу якої увійшли

слідчі СУ ГУ МВС України в м. Києві та слідчих відділів районних управлінь ГУ МВС України у м. Києві.

Постановою заступника прокурора м. Києва для здійснення процесуального керівництва у зазначеному кримінальному провадженні створено групу прокурорів, до складу якої увійшли прокурори відділу процесуального керівництва при провадженні досудового розслідування органами внутрішніх справ та підтримання державного обвинувачення прокуратури м. Києва.

21 січня 2014 р. працівниками спецпідрозділу МВС «Беркут» за активну участь у масових заворушеннях на вул. Грушевського в м. Києві проведено фактичне затримання громадян К. А., Н. М., С. О., Т. Є., Т. В., Т. Ф., Ц. В., А. В., А. В., яких у подальшому для проведення слідчих дій передано до СВ Солом'янського РУ ГУ МВС України в м. Києві.

Усі ці особи 21.01.2014 р. затримані на підставі ст. 208 КПК України за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, та їм повідомлено про підозру у вчиненні зазначеного злочину.

Так, К. А., Н. М., С. О., Т. Є., Т. В., Т. Ф., Ц. В., А. В., А. В. підозрюються у тому, що кожен з них окремо 19—20.01.2014, знаходячись за адресою м. Київ, вул. Грушевського, спільно з іншими нестановленими досудовим розслідуванням особами, умисно організували натовп у кількості приблизно 3—5 тисяч осіб для вчинення масових заворушень.

З метою вчинення кримінального правопорушення та участі у масових правопорушеннях вони заздалегідь підготували екіпіровку для власного захисту під час нападу на працівників міліції, а саме бронезилети, шоломи, захисні щитки та інші засоби індивідуального захисту.

Крім того, з метою досягнення свого злочинного умислу, К. А., Н. М., С. О., Т. Є., Т. В., Т. Ф., Ц. В., А. В., А. В. вчиняли активні дії, направлені на досягнення своєї злочинної мети, шляхом вчинення насильства над особами, які намагались їм завадити, а саме насильства над працівниками правоохоронних органів та внутрішніх військ МВС України шляхом нападу та завдання їм ударів бит-

ками, кийками, палками, розпилення сльозогінного газу, киданням в бік працівників органів внутрішніх справ, що виконували свої службові обов'язки по охороні громадського порядку, саморобних вибухових пристроїв на основі легкозаймистої суміші (бензину, розчинника, спирту, тощо) та каміння.

22.01.2014 р. з кримінального провадження № 12014100000000179 виділено матеріали в окреме провадження за № 12014100000000220, підслідність якого прокурором м. Києва встановлена за СВ Солом'янського РУ СУ МВС України в м. Києві.

Цього ж та наступного дня за клопотаннями слідчих, підтриманими прокурорами, слідчими суддями Солом'янського районного суду м. Києва стосовно вказаних осіб обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, крім Н. М., щодо якого слідчим суддею клопотання про обрання тримання під вартою відхилено, йому обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

При цьому, ухвалами апеляційного суду м. Києва від 31.01.2014 р. та 03.02.2014 р. задоволені скарги захисників підозрюваних К. А. та А. В., відповідно, рішення слідчих суддів скасовані, клопотання слідчих задоволені частково та стосовно підозрюваних обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

Також, 12.02.2014 р. за клопотаннями слідчих, погодженими прокурором, Солом'янським районним судом м. Києва змінено запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на домашній арешт С. О., Т. В., А. В.

Крім того, працівниками ДПС ДАІ в м. Києві 24 та 25 січня 2014 р. у м. Києві затримано громадян О. М., та Ю. Д., які на автомобілях перевозили автошини, яких для проведення слідчих дій передано до СВ Солом'янського РУ ГУ МВС України в м. Києві.

25.01.2014 р. вказаних громадян затримано на підставі ст. 208 КПК України за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, та їм повідомлено про підозру у вчиненні зазначеного злочину.

Так, О. М., Ю. Д. підозрюються у то-

му, що кожен з них окремо 19.01.2014 р. увійшов до організованого нествановленими досудовим розслідуванням особами натовпу у кількості приблизно 3—5 тисяч осіб для вчинення масових заворушень.

Приблизно о 15 годині цього ж дня вони, діючи спільно з іншими особами в кількості 3—5 тисяч осіб, прибули на вул. Грушевського в м. Києві з метою активної участі у масових заворушеннях, що супроводжувалися насильством над особою, погрозами, підпалами, знищенням майна, опором представникам влади із застосуванням предметів, використуваних як зброя.

Під час вчинення зазначених дій вони на власних автомобілях перевозили та постачали на Європейську площу гумові шини з метою їх подальшого паління та використання в якості перешкоди законним діям працівників міліції щодо припинення масових заворушень, тобто приймали активну участь у масових заворушеннях.

26.01.2014 р. за клопотаннями слідчих, підтриманими прокурорами, слідчими суддями Солом'янського районного суду м. Києва стосовно затриманих обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, який 12.02.2014 р. слідчими суддями цього ж суду змінено на домашній арешт.

26.02.2014 р. заступником прокурора Дарницького району м. Києва кримінальне провадження № 12014100000000217 за ознаками ч. 2 ст. 294 КК України закрито на підставі ст. 39 КК України, п. 2 ч. 1, ч. 3 ст. 284 КПК України.

28.02.2014 р. в.о. прокурора Дарницького району м. Києва зазначене рішення скасовано, але цього ж дня старшим прокурором прокуратури Дарницького району м. Києва прийнято рішення про закриття кримінального провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

08.05.2014 р. заступником Генерального прокурора України постанову про закриття провадження від 28.02.2014 р. скасовано та подальше досудове розслідування доручено Головному слідчому управлінню Генеральної прокуратури України.

12.05.2014 р. заступником Генерального прокурора України визначена група

прокурорів у кримінальному провадженні № 1201410000000220, старшим якої призначено старшого прокурора Першого відділу управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях Генеральної прокуратури України П. А.

16.05.2014 р. начальником першого слідчого відділу СУ ГСУ Генеральної прокуратури України у зв'язку із складністю даного кримінальною правопорушення, проведення досудового розслідування доручено слідчій групі, старшим призначено старшого слідчого в ОВС першого слідчого відділу ГСУ Генеральної прокуратури України С. А.

З метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, відповідно до п. 4 ст. 36 КПК України, слідчому у кримінальному провадженні надані вказівки.

Проведеним розслідуванням встановлено наступне.

1. Щодо К. А.

На допиті у якості підозрюваного К. А., який є журналістом ТОВ «ПВП», пояснив, що 21 січня 2014 р. він перебував на вул. Грушевського у м. Києві, де відбувалось протистояння між працівниками міліції та активістами, але участі у будь-яких протиправних діях не приймав. Навпаки намагався помирити обидві сторони, для чого начепив на вудку футболку білого кольору та підійшов до правоохоронців, де його затримали.

Допитаний у якості свідка працівник БМОП «Беркут» ГУ МВС України в Дніпропетровській області Ш. Є. пояснив, що під час несення служби з охорони громадського порядку на вул. Грушевського в м. Києві, де активісти вчиняли протиправні дії, ним було затримано чоловіка, як з'ясувалося К. А., який кидав в бік правоохоронців пляшки з запальною сумішшю.

Допитаний працівник цього ж підрозділу органів внутрішніх справ П. Д. пояснив, що бачив, як К. А. підіймався на обгорілі автобуси та закликав активістів до активних дій щодо правоохоронців.

Натомість З. О., яка є інформаційним редактором інформаційного агентства «Голос ПА» та особисто знайома з К. А., пояснила, що знаходилась тієї ночі на місці події у професійних справах та

бачила факт затримання К. А., заперечивши вчинення ним протиправних дій.

Допитаний знайомий К. А. пояснив, що останній напередодні затримання взяв у нього футболку отого кольору, зазначивши, що намагатиметься помирити мітингувальників та правоохоронців.

Згідно висновку експерта № 10—17 від 28.01.2014 р. «на наданих на дослідження марлевих тампонах, що поіменовані у постанові про призначення експертизи як «ватний тампон, яким проведено змиви з правої та лівої руки К. А.» слідів нафто- продуктів не виявлено».

Крім того, у ході слідства до матеріалів провадження долучено відеонасний на компакт-диск, під час слідчого огляду якого констатовано факт затримання правоохоронцями особи з предметом, схожим на прапор білого кольору на древку.

З урахуванням викладеного, зібрані докази свідчать про можливу причетність К. А. до активної участі у масових заворушеннях, але у своїй сукупності є недостатніми для доведення винуватості особи в суді, і наразі вичерпані можливості отримання інших доказів.

2. Щодо Н. М.

У ході огляду місця події при затриманні у Н. М., предмети, які могли застосовуватися при протиправних діях, не вилучались.

На допиті у якості підозрюваного Н. М. пояснив, що перебував на вул. Грушевського у м. Києві, але будь-яких протиправних дій не вчиняв.

Допитані у якості свідків працівники відділення БМОП «Беркут» ГУ МВС України в Харківській області М. В., В. О., Х. А., В. А., З. А. пояснили, що 20.01.2014 р. несли службу з охорони громадського порядку на вул. Грушевського в м. Києві, де відбувалось протистояння між працівниками міліції та активістами, які вчиняли протиправні дії. Н. М. затримано за кидання пляшок з запальною сумішшю з даху арки біля стадіону «Динамо».

Згідно висновку експерта № 10—27 від 28.01.2014 р. на ватних тампонах зі змивами з рук Н. М. виявлено сліди зміненого світлого нафтопродукту.

З урахуванням викладеного, зібрані докази свідчать про можливу причетність Н. М. до активної участі у масових заворушеннях, але у своїй сукупності є недостатніми для доведення винуватості особи в суді, і наразі вичерпані можливості отримання інших доказів.

3. Щодо Ц. В.

Допитаний у якості підозрюваного Ц. В. пояснив, що перебував на вул. Грушевського у м. Києві, піднімався на ворота біля стадіону «Динамо», але будь-яких протиправних дій не вчиняв.

Допитані у якості свідків працівники відділення БМОП «Беркут» ГУ МВС України в Харківській області М. В., В. О., Х. А., В. А., З. А. пояснили, що 20.01.2014 р. несли службу з охорони громадського порядку на вул. Грушевського в м. Києві, де відбувалось протистояння між працівниками міліції та активістами, які вчиняли протиправні дії. Ц. В. затримано за кидання пляшок з запальною сумішшю та фейєрверків у бік правоохоронців.

Згідно висновку судової хімічної експертизи на ватних тампонах зі змивами з рук Ц. В. не виявлено слідів нафтопродуктів.

З урахуванням викладеного, зібрані докази свідчать про можливу причетність Ц. В. до активної участі у масових заворушеннях, але у своїй сукупності є недостатніми для доведення винуватості особи в суді, і наразі вичерпані можливості отримання інших доказів.

4. Щодо С. О.

При наданні пояснень С. О. повідомив, що перебував на вул. Грушевського у м. Києві, піднімався на дах будинку з метою спостерігати за протистоянням, але будь-яких протиправних дій не вчиняв. На допиті у якості підозрюваного С. О. від надання свідчень відмовився на підставі ст. 63 Конституції України.

Допитані у якості свідків працівники БМОП «Беркут» ГУ МВС України в Харківській області П. Я., М. В. пояснили, що 21.01.2014 р. несли службу з охорони громадського порядку на вул. Грушевського в м. Києві, де відбувалось протистояння між працівниками міліції та активістами, які вчиняли протиправні дії. Ними було затримано на да-

ху будинку С. О., який з іншими особами кидав пляшки з запальною сумішшю в бік правоохоронців.

Згідно висновку судової хімічної експертизи на ватних тампонах зі змивами з рук С. О. не виявлено слідів нафтопродуктів.

З урахуванням викладеного, зібрані докази свідчать про можливу причетність С. О. до активної участі у масових заворушеннях, але у своїй сукупності є недостатніми для доведення винуватості особи в суді, і наразі вичерпані можливості отримання інших доказів.

5. Щодо Т. Є.

При наданні пояснень Т. Є. повідомив, що не має постійного місця проживання, тому ночує на горищі будинку на вул. Грушевського у м. Києві. Серед ночі розбудили невідомі. Облили бензином чи соляркою, після відвезли до міліції. На допиті у якості підозрюваного Т. Є. від надання свідчень відмовився на підставі ст. 63 Конституції України.

Допитані у якості свідків працівники БМОП «Беркут» ГУ МВС України в Харківській області П. Я., М. В. пояснили, що 21.01.2014 р. несли службу з охорони громадського порядку на вул. Грушевського в м. Києві, де відбувалось протистояння між працівниками міліції та активістами, які вчиняли протиправні дії. Ними було затримано на даху будинку Т. Є., який з іншими особами кидав пляшки з запальною сумішшю в бік правоохоронців.

Згідно висновку судової хімічної експертизи на ватних тампонах зі змивами з рук Т. Є. виявлено сліди зміненого світлого нафтопродукту.

З урахуванням викладеного, зібрані докази свідчать про можливу причетність Т. Є. до активної участі у масових заворушеннях, але у своїй сукупності є недостатніми для доведення винуватості особи в суді, і наразі вичерпані можливості отримання інших доказів.

6. Щодо Т. Ф.

При наданні пояснень Т. Ф. повідомив, що перебував на вул. Грушевського у м. Києві, де спостерігав за протистоянням активістів та правоохоронців, протиправних дій не вчиняв, але був затриманий. На допиті у якості підозрюваного

від надання свідчень відмовився на підставі ст. 63 Конституції України.

Допитаний у якості свідка працівник БМОП «Беркут» ГУ МВС України в АРК В. Є. пояснив, що 20.01.2014 р. ніс службу з охорони громадського порядку на вул. Грушевського в м. Києві, де відбувалось протистояння між працівниками міліції та активістами, які вчиняли протиправні дії. Від групи вилучення ним отримано Т. Ф., який кидав каміння у бік правоохоронців.

Згідно висновку судової хімічної експертизи на ватних тампонах зі змивами з рук Т. Ф. не виявлено слідів нафтопродуктів.

З урахуванням викладеного, зібрані докази свідчать про можливу причетність Т. Ф. до активної участі у масових заворушеннях, але у своїй сукупності є недостатніми для доведення винуватості особи в суді, і наразі вичерпані можливості отримання інших доказів.

7. Щодо Т. В.

При наданні пояснень та допиті у якості підозрюваного Т. В. повідомив, що проходив через вул. Грушевського у м. Києві, де його затримали працівники міліції. Протиправних дій не вчиняв.

Допитані у якості свідків працівники БМОП «Беркут» ГУ МВС України в Дніпропетровській області Ш. Є., П. Д. пояснили, що 21.01.2014 р. несли службу з охорони громадського порядку на вул. Грушевського в м. Києві, де відбувалось протистояння між працівниками міліції та активістами, які вчиняли протиправні дії. Від «групи вилучення» ними отримано Т. В., який, за їх словами, кидав каміння та пляшки з запальною сумішшю. Безпосередньо вони фактів протиправних дій не бачили.

Згідно висновку судової хімічної експертизи на ватних тампонах зі змивами з рук Т. В. не виявлено слідів нафтопродуктів.

В ході слідства правоохоронці з числа «групи вилучення», які здійснили безпосереднє затримання Т. В., не встановлені.

З урахуванням викладеного, зібрані докази свідчать про відсутність в діях Т. В. ознак кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України.

8. Щодо А. В.

Від надання пояснень та показів від-

мовився на підставі ст. 63 Конституції України.

Допитаний у якості свідка працівник БМОП «Беркут» ГУ МВС України в Дніпропетровській області Ш. Є. пояснив, що 21.01.2014 р. ніс службу з охорони громадського порядку на вул. Грушевського в м. Києві, де відбувалось протистояння між працівниками міліції та активістами, які вчиняли протиправні дії. Ним з числа найбільш агресивно налаштованих активістів вилучено А. В., який кидав каміння у бік правоохоронців.

Допитаний працівник зазначеного підрозділу органів внутрішніх справ П. Д. пояснив, що А. В. йому було передано «групою вилучення».

Згідно висновку судової хімічної експертизи на ватних тампонах зі змивами з рук А. В. не виявлено слідів нафтопродуктів.

З урахуванням викладеного, зібрані докази свідчать про можливу причетність А. В. до активної участі у масових заворушеннях, але у своїй сукупності є недостатніми для доведення винуватості особи в суді, і наразі вичерпані можливості отримання інших доказів.

9. Щодо А. В.

При наданні пояснень та допиті у якості підозрюваного А. В. повідомив, що проходив біля стадіону «Динамо» у м. Києві, де його затримали працівники міліції. Протиправних дій не вчиняв.

Допитаний у якості свідка працівник БМОП «Беркут» ГУ МВС України в Дніпропетровській області Ш. Є. пояснив, що 21.01.2014 р. ніс службу з охорони громадського порядку на вул. Грушевського в м. Києві, де відбувалось протистояння між працівниками міліції та активістами, які вчиняли протиправні дії. Ним з числа найбільш агресивно налаштованих активістів вилучено А. В., який кидав каміння у бік правоохоронців.

Допитаний працівник зазначеного підрозділу органів внутрішніх справ П. Д. пояснив, що А. В. йому було передано «групою вилучення».

Згідно висновку судової хімічної експертизи на ватних тампонах зі змивами з рук А. В. не виявлено слідів нафтопродуктів.

З урахуванням викладеного, зібрані докази свідчать про можливу причетність А. В. до активної участі у масових заворушеннях, але у своїй сукупності є недостатніми для доведення винуватості особи в суді, і наразі вичерпані можливості отримання інших доказів.

10. Щодо О. М.

Проведеним оглядом автомобіля «Opel Vivaro», д. н. АМ9534ВН, яким керував О. М., виявлено 7 б/у шин для вантажних автомобілів.

При наданні пояснень О. М. повідомив, що зазначені шини взяв на станції технічного обслуговування та мав намір відвезти їх у Житомирську область для використання у господарських потребах, але був затриманий. На допиті у якості підозрюваного від надання свідчень відмовився.

Допитані працівники ДПС ДАІ в м. Києві Б. М. та К. Р. пояснили, що 24.01.2014 р. зупинили автомобіль, який рухався у напрямку вул. Хрещатик у м. Києві, де відбувались протистояння між активістами та правоохоронцями, та у якому при огляді виявлено 7 шин. Після чого водія автомобіля О. М. було доставлено до райуправління міліції для проведення перевірки.

З урахуванням викладеного, зібрані докази свідчать про відсутність в діях О. М. ознак кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України.

11. Щодо Ю. Д.

Проведеним оглядом автомобіля «Opel Vivaro», д. н. ВН9469АХ, яким керував Ю. Д., виявлено 18 б/у шин для автомобілів.

При наданні пояснень Ю. Д. повідомив, що 25.01.2014 р. зазначені шини взяв у знайомого для використання при організації заїздів автомобілів по бездоріжжю. На допиті у якості підозрюваного від надання свідчень відмовився.

Допитані пасажери автомобіля К. Ю., Х. Р. пояснили, що не знали про шини в автомобілі, а також про причини зупинки працівниками ДАІ.

З урахуванням викладеного, зібрані докази свідчать про відсутність в діях О. М. ознак кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України».

Таким чином, у постанові про закриття кримінального провадження щодо зазначених осіб на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК стверджується, що «зібрані докази свідчать про можливу їх причетність до активної участі у масових заворушеннях, але у своїй сукупності є недостатніми для доведення винуватості осіб в суді, і наразі вичерпані можливості отримання інших доказів». Єдиний аргумент, який наводиться для обґрунтування такого висновку — це невиявлення на ватних тампонах зі змивами з рук затриманих осіб слідів нафтопродуктів. Звернемо також увагу на те, що старший прокурор Першого відділу управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях Генеральної прокуратури, який прийняв постанову про закриття кримінального провадження, робить висновок-припущення, що зібрані докази свідчать про можливу причетність затриманих до активної участі у масових заворушеннях. Тим більше, підстави для такого припущення були у слідчих, які склали протоколи про затримання і повідомлення про підозру, погоджували їх із прокурорами та вручали затриманим.

Особливістю притягнення до кримінальної відповідальності затриманих працівниками міліції учасників масових акцій протесту є те, що повідомлення їм про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК, слідчими складалось і вручалось відразу після складення протоколу про їх затримання з тим, щоб вкласти у визначений ч. 2 ст. 278 КПК строк здійснення повідомлення про підозру затриманій особі, яке має бути вручене не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. Тому у слідчих, які склали протоколи про затримання, вносили відповідні відомості до ЄРДР, повідомляли затриманій особі про підозру у вчиненні нею злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 294 КК, об'єктивно не було можливості перевірити показання затриманих про те, що вони не брали участі у масових акціях протесту, тобто затримані безпідставно, та перевірити обставини та докази на їх підтвердження, на які посилались затримані.

Частиною 4 ст. 278 КПК встановлено,

що дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

У зв'язку з цим потребує відповіді питання, якою має бути кримінально-правова оцінка дій слідчого, який невідкладно не вніс до ЄРДР відомості про

здійснення ним повідомлення про підозру?

Слід розрізняти поняття «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» і «незаконне притягнення до кримінальної відповідальності».

При притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності йдеться про ситуацію, коли повідомлення особі про підозру у вчиненні нею певного кримінального правопорушення здійснене уповноваженою особою з дотриманням порядку, передбаченого КПК.

ПРИМІТКИ

1. Денисов С. Ф. Сутність і практичне завдання принципів кримінально-правової кваліфікації: український, зарубіжний та міжнародний досвід / С. Ф. Денисов, О. О. Мірошник // Юридична наука. Науковий юридичний журнал. — 2015. — № 6. — С. 71—83.

2. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / Г. М. Анісімов, О. О. Володіна, І. О. Зінченко [та ін.] ; за заг. ред. М. І. Панова. — Х. : Право, 2016. — С. 40.

3. Там само. — С. 41—42.

4. Там само. — С. 42.

5. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. — 2-ге вид. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — С. 81—82.

6. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін [та ін.] ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. — 5-те вид., перероб. і допов. — Х. : Право, 2015. — С. 17.

7. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / Г. М. Анісімов, О. О. Володіна, І. О. Зінченко [та ін.] ; за заг. ред. М. І. Панова. — Х. : Право, 2016. — С. 8.

8. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін [та ін.] ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. — 5-те вид., перероб. і допов. — Х. : Право, 2015. — С. 17.

9. Там само. — С. 17—18.

10. Там само. — С. 19.

11. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / Г. М. Анісімов, О. О. Володіна, І. О. Зінченко [та ін.] ; за заг. ред. М. І. Панова. — Х. : Право, 2016. — С. 42.

12. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / Г. М. Анісімов, О. О. Володіна, І. О. Зінченко [та ін.] ; за заг. ред. М. І. Панова. — Х. : Право, 2016. — С. 37—39.

13. Див.: Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — С. 6—12, 321—369; Колосовский В. В. Теоретические проблемы квалификации уголовно-правовых деяний / В. В. Колосовский. — М. : Статут, 2011. — С. 26—86.

14. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / Г. М. Анісімов, О. О. Володіна, І. О. Зінченко [та ін.] ; за заг. ред. М. І. Панова. — Х. : Право, 2016. — С. 22—23.

15. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія / Л. П. Брич. — Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. — С. 43—256.

16. Навроцький В. О. Суперечності, прогалини та дискусійні положення сучасної теорії кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький // Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини : тези доп. та повідомлень учасн. наук.-практ. конф., 16 січня 2016 р., м. Львів. — К. : Арттек, 2016. — С. 120—126.

17. Там само. — С. 128—129.

18. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — С. 26—27, 43.

19. Там само. — С. 43—44.

20. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко; за заг. ред. д. ю. н., проф. В. І. Шакуна. — 5-те вид., перероб. — К. : Алерта, 2013. — С. 21.

21. Шапченко С. Д. Окремі проблеми кваліфікації злочинів в науці кримінального права / С. Д. Шапченко // Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини : тези доп. та повідомлень учасників наук.-практ. конф., 16 січня 2016. — К. : Артк, 2016. — С. 189—190.
22. Там само.
23. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін [та ін.]; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. — 5-те вид., перероб. і допов. — Х. : Право, 2015. — С. 13.
24. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — С. 19.
25. Бодня Т. Розстріл на Інститутській спланували заздалегідь / Т. Бодня // Урядовий кур'єр. — 19 лютого 2016 р.
26. Голуб А. Закони 16 січня. Чому не карають винних / А. Голуб, С. Козлюк // Український тиждень. — 23 лютого — 3 березня 2016. — № 8. — С. 12—13.
27. Там само.
28. Там само.
29. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 847.
30. Панов М. І. Удосконалення кримінального законодавства і принципи кримінального права як його фундаментальні засади / І. М. Панов // Юридичний вісник України. — 4—17 березня 2016. — № 9—10. — С. 11.
31. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін [та ін.]; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. — 5-те вид., перероб. і допов. — Х. : Право, 2015. — С. 502—505.
32. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М. І. Хавронюка. — К. : ВД «Дакор», 2016. — 496 с.
33. Голуб А. Закони 16 січня. Чому не карають винних / А. Голуб, С. Козлюк // Український тиждень. — 23 лютого — 3 березня 2016. — № 8. — С. 12—13.
34. Там само. — С. 14.
35. Жоден злочинець не залишиться непокараним // Голос України. — 23 лютого 2016 р.